

Elementele vechi grecești din limba română.

I.

Introducere.

1. Cercetările și studiile de până acum.

Cel dintâiu care a încercat să dea lista cuvintelor vechi grecești din românește a fost G. Ioanid în al său Dicționar elino-românesc (București 1864) vol. II, 1099—1107. În această listă sânt înșirate în ordine alfabetică, dar fără nici un discernământ — lucru explicabil pentru timpul acela, mai ales din partea unui nespecialist — apropieri etimologice nemerite, elemente grecești vechi¹ și noi² la olaltă, etimologii false³, apoi elemente latine de origine greacă⁴ sau chiar numai înrudite din punctul de vedere indoeuropean cu cele grecești⁵.

Același lucru aproape se poate spune și de lista dată mai târziu de A. Densusianu în Istoria limbii și lit. rom. (ed. 2, Iași 1894, pag. 74, No. 12), în care alături de *papură*, *uimă*, *proaspăt*, *râp*, *brotac* sânt puse elemente neogrece precum *schimă*, *tigaie*, *vlăstar* sau evident slave ca *dârz*, *steag*, *isteț*, *sfadă* (sfădesc) etc.

În mod mai critic, dar fără cunoștințe de specialitate, a procedat istoricul A. D. Xenopol, care în lista din a sa Istoria Rom. (ed. I, Iași 1888, vol. I, 170 urm. = ed. 2, vol. I, 175 urm.)

¹ *casă* < χάσσω, *papură* < πάπυρος, *udmă* sau *uimă* < οἶδμα, οἶδημα, *cimbru* < θύμβρα, *șiră* *șir* < σειρά.

² *argat* < ἐργάτης, *eftin* < εἴσθησις, *colivă* < κόλλιβον, *logofăt* < λογοθέτης, *piroștie* < πειροστία.

³ *chîp* < τύπος, *cârpă* < κάρπασσος, *muncesc* < μογέω, *muncă* < μόγος, *încheg* < πήγω πήγνυμι, *silă* < σίλη, *covrig* < κόλλιξ.

⁴ *biserică* < βασιλική *basilica*, *botez* < βαπτίζω *baptizo*, *drac* < δράκων, *draco*, *piatră* < πέτρα *petra*, *coamă* < κόμη *coma*.

⁵ *alb* < ἀλβός *albus*, *ar* < ἀρώ *aro*, *gust* < γευστὸν *gustus*, *zece* < δέκα *decem*, *cunosc* < γινώσκω *cognosco*.

a admis numai următoarele șapte cuvinte: *drum*, *martur*, *papură*, *strugur*, *tufă* (în expresiunea *tufă în pungă*), *cască* și *teacă*. Discutând pe fiecare în parte, Xenopol arată și motivele pentru ce aceste cuvinte trebuie socotite ca făcând parte din stratul vechiu și nu din cel nou al elementelor grecești. Din lista sa trebuie șters *strugure*, care e de altă origine⁶.

Filologii de specialitate au studiat chestiunea elementelor vechi grecești din limba română numai pe de lături și sporadic, nedându-i, cum se vede, importanța ce au ele mai ales din punctul de vedere istoric.

Despre unele particularități fonetice a câtorva elemente vechi grecești din românește, și anume despre reflexele vocalei *y* ca *iu* și *u* în cuvintele *gîur* (= jur), *cimbru*, *martur* și *papură* a vorbit Fr. Miklosich în *Beiträge Vok.* III, 16 și 17, și *Kons.* I, 78. Cipariu în *Gramatica sa* (I, 84) a vorbit despre redarea grecului φ prin *p* în *sterp* din $\sigma\tau\acute{\epsilon}\rho\iota\varphi\omicron\varsigma$ și *proaspăt* din $\pi\rho\acute{o}\sigma\varphi\alpha\tau\omicron\varsigma$. Despre derivarea lui *sterp*, care n'a fost admisă din cauza trătăirii lui *e* accentuat ca $\bar{e}$ — ar fi trebuit s'avem **șterp!* — vezi mai jos.

A. Cihac nu admitea elemente vechi grecești în românește. El cunoaște numai elemente neogrece, printre care pune, iarăși fără nici o alegere, cuvinte ca: *află*, *argea*, *băgă*, *boteză*, *batjocori*, *blestemă*, *brâncă*, *bubă*, *cască*, *cață*, *cățuie*, *cană*, *codru* „bucată“, *comănac*, *curte*, *cuteză*, *dafin*, *drac*, *drum*, *farmec*, *întâmpin*, *măciucă*, *martur*, *meni*, *mătase*, *mătrăgună*, *mustață*, *nun*, *proaspăt*, *râncheză*, *spân*, *splină*, *sterp*, *strigă*, *teacă*, *temeiu*, *tindă*, *tufă*, *trufie*, *turlă*, *fiplă*, *uimă*, *vioară*, *zadă*, *zănatic*.

Față de curentul latinist exagerat și neștiințific, Cihac reprezintă o reacțiune în istoria filologiei românești. Așa se explică desigur, de ce el, cu toate erorile fundamentale și cu toată lipsa de spirit critic de care suferă opera sa, a reușit să exercite o înrăurire puternică asupra filologilor de mai târziu. Ideea bunăoară de care unii filologi nu s'au putut emancipa nici până azi, că orice cuvânt românesc ce se regăsește în vreuna sau în mai multe din limbile vecine, trebuie să fie numai decât împrumutat

⁶ Asupra originii acestui cuvânt vezi: Z. f. r. Ph. 41 (1921), p. 42; C. Diclescu, *Die Gepiden* I, 178; S. Pușcariu în *DR.* III, 838, E. Herzog, *DR.* II, p. 884 și A. Philippide, *Originea Românilor* I, 717: „*strugur* sigur nu-i τρῦξ“.

de acolo și că drumul invers al împrumutului ar fi din capul locului exclus⁷, e una din multele prejudecăți ale lui Cihac.

Chestia elementelor vechi grecești a discutat-o apoi O. Densusianu în H. d. l. I. roum. I, 198—202, care a făcut observația justă, că elementele grecești au trebuit să fie din cauza „vecinătății cu Grecia“ mai numeroase în latina Peninsulei Balcanice decât în celelalte țări romanice. În afară de unii termeni religioși, ca *înger*, *botez*, *blestem*, etc., Densusianu consideră ca grecești vechi următoarele 21 de cuvinte: *argeà*, *broască*, *brotac*, *bute*, *cască*, *cauc*, *doagă*, *drum*, *amăgi*, *mângâia*, *mărgea*, *martur*, *maț*, *mic*, *urmă*, *urgie*, *farmec*, *rânceză*, *samar*, *spân* și *zeamă*. Dintre acestea trebuie șterse: *argeà*, care e thrac⁸, *bute* care nu e grec⁹, și *cauc*, care e mai curând latin¹⁰, și în nici un caz grec.

Deși n'a adus nimic nou în această privință, felul lui Densusianu de a privi chestiunea elementelor grecești din românește este în multe privințe mai corect decât acela al predecesorilor săi. Ca partizan al teoriei admigrațiunii¹¹, el dă însă a înțelege că aceste elemente ar fi pătruns din Balcani în graiul dacoromân. Chestiunea aceasta vom discuta-o și noi mai jos. Densusianu studiază apoi elementele vechi grecești din românește în rubrica elementelor latine, având grijă, ca pentru fiecare cuvânt vechiu grecesc din românește să reconstruiască și prototipul său

⁷ De acest prejudiciu suferă mai ales lucrările din *Jahresbericht des Instituts f. rum. Sprache* de subț direcția lui G. Weigand. Vezi în DR. I, 401—417 critica, bogată în observațiuni interesante în această privință, făcută de S. Pușcariu unei lucrări mai nouă din numitul Anuar.

⁸ E doar atestat ca atare, vezi Hasdeu Et. M. R. II, 1572—1579.

⁹ Apare târziu atât în latină cât și în greaca medie.

¹⁰ Vezi A. Walde. *Latin. etym. Wörtl.* ed. 2 p. 142.

¹¹ Lipsa de temei a „dovezilor istorice“ aduse în favoarea acestei teorii a arătat-o în mod irecuzabil I. Gherghel în a sa *Zur Frage der Urheimat* (Wien 1910) p. 5—23, pe aceea a „probelor lingvistice“ S. Pușcariu în *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen* (Halle-Salle, 1910) p. 52 urm. Th. Capidan, în comunicarea făcută la Congresul filologilor români din Țară, din 1925 (vezi *Junimea Literară* XIV, 275—291), a arătat că această admigrație nu se poate dovedi nici prin acele puține cuvinte, pe care unii greșit le-au socotit ca „aromânisme“ în graiul dacoromân. Mărginindu-ne în domeniul posibilităților, strămutări de populație românească din sud la nord nu se pot concepe decât după venirea Turcilor în Europa. Dar acestea petrecându-se într'un timp așa de târziu, când ramura dacoromană a poporului român era demult constituită ca atare, nu pot intra în cadrul faimoasei teorii a admigrațiunii.

latin corăspunzător, prevăzut cu steluță. Care e însă prototipul latin bunăoară al rom. *sălmâzdră*, care derivă sigur din gr. σαλαμάνδρα și a cărei formă latină atestată e *salamandra*? Elementele vechi grecești din românește trebuie deci studiate aparte ca și elementele vechi germane și nu e numai decît nevoie de reconstrucțiuni latine.

Nefiind mai vechi decît secolul II și III, dar nici mai nouă, decît secolul VI și VII — vezi mai jos — elementele vechi grecești din românește privesc viața culturală a Dacoromanilor și icoana etnografică a Daciei de atunci. Dacă deci înghesum și ascundem aceste elemente printre cele latine sau le considerăm pur și simplu ca atare, cum fac mulți, istoria va fi lipsită de serviciile ce i-ar putea aduce filologia la iluminarea acelei epoci întunecate.

Un studiu mai amănunțit asupra elementelor vechi grecești din românește este acela al lui Al. Philippide. După ce a lămurit în Festgabe für Mussafia p. 46 urm. originea veche grecească a câtorva cuvinte românești, Philippide reia din nou în Viața Românească XVII (1919) p. 38—43 chestiunea elementelor grecești din limba română și le supune unei cercetări minuțioase. Importante și convingătoare sînt mai ales criteriile, șase la număr, formulate de el pentru a constata vechimea unui element grec din limba română.

Explicări etimologice izolate din greaca veche au mai dat B. P. Hasdeu, S. Pușcariu, I. A. Cardrea, Aug. Scriban, G. Pascu și mai ales G. Giuglea, iar Gustav Kisch a făcut cercetări speciale în domeniul toponimiei¹².

Un studiu propriu zis, pe baze mai largi, al elementelor vechi grecești din românește nu există încă. Lucrarea de față la baza căreia stă rezultatul unor îndelungate cercetări, pornite din mai multe direcțiuni deodată, ar fi prima încercare în acest domeniu.

2. Ce înțelegem prin elementele vechi grecești și cum se explică istoricește prezența lor în limba română.

Multe din cuvintele vechi grecești din limba română au fost proprii întregii latinități, nu numai graiului latin vulgar de la Dunărea-de-jos și Carpați. De aceea ele se regăsesc și în limbile

¹² Câteva cuvinte tratate în excelentă lucrare a lui G. Murnu, Studiu asupra elementului grec antefanariot (Buc. 1894) sînt de trecut printre elemente vechi grecești.

surori din Apus, fie în toate, fie în cele mai multe dintre ele. Asemenea cuvinte sânt: *burete* din lat. *boletus* < gr. βολίτης, *cămară* din lat. *camara* < gr. καμάρα, *căpistere* din lat. *capisterium* < gr. σκαφιστήριον, *cață cățuie* din lat. *cyathium* < gr. κυάθιον, *ceteră* din lat. *cithara* < gr. κιθάρα, *marmură* din lat. *marmur-e* < gr. μάρμαρον, *paltin* din lat. *platanus* < πλάτανος, *schiop* din lat. *clopus* < gr. κυλλίπους „krummfüssig, hinkend“¹³, *sămar* din lat. *sagmarium* < gr. σαρμάριον, *teacă* din lat. *thēca* < gr. θήκη etc. Ca împrumuturi grecești făcute de întreaga latinătate, astfel de cuvinte trebuie studiate la o altă cu elementele latine propriu zise, cum de fapt se și face, și ca atare ele trebuie excluse din studiul de față. Din punctul de vedere românesc ele nici nu sânt elemente grecești, ci latine. Un element latin de origine greacă veche, care intră în această categorie, dar care n'a fost scos la iveală până acum pentru limba română, e *bur*, fem. *bură*, epitet dat boilor și vacilor cu părul brun sau brumăriu: *Bură* numele unei vaci al cărei păr e ca și când ar fi burat; *Burilă*, numele unui bou, al cărui păr e ca și când ar fi burat. E lat *burrus* „feuerrot, rotbraun“ din gr. πυρρός „feuerrot, braunrot“, ταυρός πυρρός id est πυρρός τὴν χροίαν: *sunt enim boves quidam rufi* (Thesaurus). Cuvântul s'a păstrat și în unele limbi romanice din apus și, ceea ce este interesant, tot numai în sfera de idei a creșterii vitelor: fr. *bourret* „Ochs oder Kalb, namentlich von rot und weiss gesprenkelten Tieren“, vezi W. Meyer-Lübke REW. nr. 1416 unde sânt date și alte exemple. La colorarea brună-roșcată a feței se referă desigur și *Burilă*, nume de Țigani (robi); compară în grecește Πύρριος, nume de sclavi (cu fața roșcată). Sufixul *-ilă*, care în românește e de diferite origini, este în *Burilă* tot grecesc ca și în *Ciurilă* din Κύριλλος; compară în grecește Σόφ-ιλλος din σοφός „înțelept“¹⁴. Vocala : din -ιλλος eră scurtă din natură; despre tratarea vocalelor grecești deosebită de a celor latine vezi mai la vale § 4, a.

Prin elemente vechi grecești în limba română înțelegem în prima linie acele cuvinte de origine grecească veche care nu sânt atestate în limba latină precum *stup*, *cursă*, *mângâia* etc., iar în

¹³ Latinul *clopus* „schiop“ poate derivă și din χολοίπους (χολόπους) „lahmfüssig“, cum admite Diez EW. ed. 5, p. 550, după Ménage.

¹⁴ Despre *Ciurilă* vezi A. Philippide în Viața Rom. XVII, p. 39 etc., iar despre sufixul grec ιλλος, -ιλλα R. Kühner Griechische Grammm. ed. 2 p. 709.

al doilea rând pe acelea care sânt proprii numai limbei române sau cel mult existente și în unele dialecte italiene, cum e *sterp*. Tot grecești trebuie socotite apoi cuvintele care nu pot fi explicate din formele latine corespunzătoare fără să apelăm la prototipele grecești. Astfel cuvântul *leu* nu poate fi dedus din latinul *leo* (< gr. λέων), fără să ne referim la felul pronunțării lui *e* accentuat grecesc de la secolul II și III înoace. Tot așa *sălămâzdră*, pe care-l amintii mai sus, n'a putut ieși din latinul *salamandra*, ci, cum a arătat S. Pușcariu DR III, direct din v. grecul *σλαμάνδρα*; despre rostirea și redarea grafică a lui *δ* prin *ζ* în vechiul dialect din Elida va fi vorba mai jos.

Unele cuvinte de origine greacă veche din românește se regăsesc și în alte limbi balcanice, precum albaneza, bulgara, sârba. Există însă mai totdeauna criterii de ordin fonetic și chiar cultural, care ne arată dacă în cutare sau cutare caz avem de-a face c'o moștenire directă din greaca veche, sau dacă elementul respectiv ne-a venit, cum se poate întâmpla, abia prin mijlocirea uneia din aceste limbi. Pe noi ne interesează aici firește numai elementele direct moștenite.

Cum ne explicăm acum istoricește, cronologic și cultural, prezența în limba română a elementelor vechi grecești?

Răspunsul la această întrebare ni-l dă istoria.

Spusele lui Eutropius, că Traian a colonizat Dacia c'o mare mulțime de oameni aduși din tot imperiul roman¹⁵, deci și din părțile grecești ale acestuia, și mai ales mărturiile precise ale inscripțiunilor descoperite până acum, ne arată lămurit, că printre coloniști a fost și un însemnat contingent de Greci.

Supt raportul religios, acești Greci se închinau și în Dacia tot zeilor din vechea lor patrie. Astfel *Glycon*, zeu originar din Paflagonia și *Joe Tavianul*, din Tavia, oraș al Galatiei, aveau închinători în Alba Iulia¹⁶. Cultul zeului Glycon, care nu eră

¹⁵ Eutropius 8, 6: *Traianus victa Dacia ex toto orbe Romano infinitas eo copias hominum transtulerat ad agros et urbes colendas. Dacia enim diuturno bello Deceballi viris erat exhausta.*

¹⁶ C. I. L. III 1, nr. 1021, Apulum = Alba Iulia: *Glyconi M. Ant. Onesas jusso Dei L. P.*; nr. 1022: *Glyco. M. Aur. Theodotus jusso Dei posuit*; nr. 1088: *Iovi optimo Tavianus et dis deabusque pro salute et victoria domini nostri sanctissimi, Avianus (?) Augusti libertus, subprocurator avariorum, votum solvit animo libens.*

decât o nouă întrupare a lui Aesculap într'un șarpe enorm, a fost introdus în Dacia prin orientali veniți în Dacia după Marc Aureliu (161—180). Misterele acestui zeu au fost născocite într'adevăr pe timpul numitului împărat de impostorul Alexandru din Abonuteichos, în Paflagonia¹⁷. În Cluj templul lui Joe Tavianul eră întreținut de colegiul Galaților¹⁸. Joe Dolichenul, zeu originar din provincia Commagene a Asiei-Mici, eră adorat în Cluj, Alba Iulia, Zlatna, Sâncraiu (jud. Hunedoara), Cășei (jud. Someș) și Buciumi în județul Sălaj¹⁹, iar *Joe Heliopolitanul*, din Heliopolis, oraș al Celesiriei din Asia-Mică în Mintia și Chimindia din județul Hunedoara²⁰. În Cluj mai eră adorat și *Joe Erisenus*²¹ din Eriza, oraș al Cariei, tot din Asia-Mică. *Aesculap Pergamenu* și *Hygia* aveau adoratori mai ales în Ulpia-Traiană²². Într'una din inscripțiile găsite în Cluj mai e amintit *Joe Prusenu* din Prusa, cetate a Bithyniei²³.

¹⁷ Despre zeul *Glycon* vezi articolul lui Cumont din Pauly-Wissowa RE. VII, 1 pag. 1468—1469, iar despre itinerarul probabil al cultului său până în Dacia V. Pârvan, Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman (București, 1911), p. 118—119.

¹⁸ C. I. L. III 1, nr. 860, Cluj: *Iovi optimo maximo Tavianiano pro salute imperatoris Antonini et M. Aurelii Caes. Galatae consistentes municipio posierunt.*

¹⁹ C. I. L. III, Suppl. 2, nr. 7659, Napoca = Cluj: *I(ovi) O(ptimo) M(aximo) Dolic. pro salute Ael. Licinii proc. Augg.*; Apulum = Alba-Iulia, ibid. 7760: *I. O. M. Dolicheno pro salute imperator. Ael. Valentinus, vet. sacerdos templi impendio suo restituit.* Ampelum = Zlatna, ibid., nr. 7834: *Iovi optimo maximo Commagenorum aeterno Marinus Mariani bas us?) sacerdos Iovis optimi maximi Dolicheni pro salute sua suorumque omnium votum.* Ampelum = Zlatna, ibid., nr. 7835: vezi textul mai jos nota 54. Dolgozatok, 4 (1913), pag. 269, Sâncraiu, jud. Hunedoara: *Iovi Optimo Maximo Dolicheno pro salute imperatoris Lucii Septimii Severi Pii Pertinacis et Marci Aurelii Antonini Augusti et Publii Septimii Getas, Cajus Valerius Ingenuus signifer leg. XIII Geminae ex voto posuit.* Buciumi, ibid., nr. 7645: *I. O. M. Dolicheno pro salute dd. nn. M. Aur. [Antonini Pii] etc.* Cășei, ibid., nr. 7630: *Dolliceno...*

²⁰ C. I. L. III 1, Mintia, nr. 1353: *Iovi Optimo Maximo Heliopolitano A. Licinius Macrinus etc.* ibid. *I. O. M. Heliopolitano L. Licinius Messallinus. Leg. XIII Gem.*

²¹ C. I. L. III 1, Napoca = Cluj, nr. 859: *Iovi optimo maximo Eryseno Aur. Alexander v. s. l.*

²² C. I. L. III 1, Sarmizegetusa, nr. 1417 a: *Aesculapo Pergameno et Hygiae sacrum C. Spedius Hermias flamen colontae Sarm. posuit.*

²³ Ackner u. Müller, Römische Inschriften in Dazien, nr. 728: *Iovi optimo maximo Pruseno, Aur. Alexander votum solvit libens.*

Culturile zeului persan *Mithras* și ale zeilor egipteni *Isis* și *Serapis*, pe care le mai întâlnim în Dacia, erau răspândite pretutindeni în Imperiul roman. În Dacia însă aceste zeități poartă epitete grecești, de unde se vede că adoratorii lor erau cu deosebire Greci. Astfel *Isis* poartă epitetul *myrionyma* (Μυριώνυμα) „cea cu nenumărate nume“ și avea un colegiu de închinători în Turda, iar epitetul zeului Soare (*Mithras*) eră *Ανίκητος*, adică „Neînvinsul“. Inscricțiunile care se referă la acesta din urmă sânt apoi redactate în totul sau în parte în limba greacă²⁴. În Alba-Iulia s'a găsit și o dedicație făcută lui *Sol Hierobulos*, *ἱερίβουλος* al inscripțiunilor din Palmira²⁵.

Zeului Soare i se mai zicea și *Copilul bun purtător de lumină* — *puer bonus posphorus* (φώσφορος) — și supt acest nume eră adorat mai ales în Alba Iulia²⁶.

Zeul *Azizus*, tot „Copilul bun purtător de lumină“, *Apollo Pythius* oriental, adorat în Emesa, apare, cum a observat V. Pârvan, Contribuții epigr. 123, din tot Illyricul și Orientul latin numai în Dacia, unde într'o inscripție din Alba-Iulia e caracterizat ca „zeul cel prea bun și prea mare“, și unde în calitatea sa de „conservator“ i se ridică între anii 253—260 de prefectul legiunii a V Macedonică în Turda un templu²⁷.

Atăția zei grecești asiatici, adorați într'o provincie relativ

²⁴ C. I. L. III 1, nr. 881, Potaissa = Turda: *Isidi et Serapt C. Jullus Ant.* etc.; ibidem nr. 882: *Isidi Myrionimae* (sic) *C. Jullus Martialis pater et L. Livius Victorinus, quaestor collegio Isidis d. d. Apulum* = Alba-Iulia ibid. nr. 1107: *Soll invicto votum* *Ἡλιῶ Ανικητῶ ευχῆν ἀνεθήκεν* A. Βεδ. Αλ. λαδ. Sarmizegetusa ibid. nr. 1436: *Soll invicto Mitrae aniceto Hermadio votum solvit libens merito.* Akner und Müller op. cit. nr. 362: *Ἡλιῶ ἀνείκητῶ Ἐρμῆς*

Γοργίου ἀνεθήκε

²⁵ C. I. L. III 1, nr. 1108, Apulum = Alba-Iulia: *Deo Soll Hierobolo Aurelius Bassinus, decurio coloniae Aequensis, sacerdos numinum votum solvit libens merito.* Vezi și nota de acolo.

²⁶ C. I. L. III 1, nr. 1133, Apulum = Alba-Iulia: *Deo Bono Puero Posphoro Apollini Pythio T. Flavius Titus et T. Flavius Philetus p(ro) s(alute) s(ua) s(uorum).* Inscricțiunile 1130—1138 inclusiv, toate din Alba-Iulia, sânt dedicate numai acestui zeu.

²⁷ C. I. L. III 1, nr 875, Alba-Iulia = *Deo Azizo Bono Puero Conservatori pro salutem D. D. n. n. Valertani et Gallieni Augg. et Valertani nobilissimi Caesaris et Corneliae Saloninae Augustae et leg. V. Mac. III piae Fl[delts ...] Donatus praef. leg. eiusdm templum inceptum perfecit.* Vezi despre *Azizus* articolul lui Cumont din Pauly-Wissowa RE. II, 2, pag. 2644.

mică, presupun prezența unui număr nu neînsemnat de coloniști greci. Negustorii greci cutreierau, firește, toate provinciile imperiului roman²⁸, dar aici nu e vorba de inși izolați ai unei populațiuni flotante, ci de mai multe așezări sau colonii grecești, organizate în comunități deosebite, fiecare cu zeul și preoții ei; sau, cum am zice azi, fiecare cu biserica ei proprie. Coloniștii greci fiind însuflețiți de spiritul solidarității și al asociațiunilor au înființat mai multe colegii pentru întreținerea cultului și sprijinirea religiei lor. Astfel au fost colegiul Isidei Myrionyma din Turda și al Galaților din Cluj, amintite mai sus. Galații mai aveau un colegiu și în orașul Germisara de lângă Deva, unde adorau pe Hercule Neînvingul²⁹. Un colegiu format în mare parte din Orientali greci sau grecizați a fost acela al plutașilor utriculari; de la aceștia ne-a rămas un monument găsit în Mica lângă Târgu-Mureș și dedicat zeiței Fortuna, numită de ei cu un nume grecesc Adrastia³⁰.

Greci din Asia sau Thraci grecizați de acolo erau și membrii colegiului așa zis al *Asianilor* din Cluj. Prin *Asiani* se înțeleg în special Thynii și Bithynii thraci din Asia Mică³¹. Din numărul de 42 de membri ai acestui colegiu, doisprezece purtau nume grecești față de 27 cu nume romane și numai de trei cu nume thrace: *Dizo*, *Tsinto* și *Tsinta*. Numele grecești sânt: *Asclepiodoe* (femeie), *Cyrini*, *Epipodia*, *Eptala*, *Ermes*, *Ermescus*, *Greca* (probabil nume tradus), *Hyius*, *Zoilus*, *Zoilianus*. Piatra comemorativă a acestui colegiu datează din anul 235 d. Chr.³². Numele de *Greci Bithyni* (Ἕλληνας Βιθυνοί), cum își zicea o comunitate bithynă din Thracia

²⁸ Comp. V. Pârvan, Die Nationalität der Kaufleute im römischen Kaiserreich, Breslau 1909, p. 85, 86, 87, 90, 91.

²⁹ C. I. L. III 1, Geoagiul-de-jos: *Herculi invicto p[ost?] r[editum?] imperatoris collegium Galatarum Ti. Iulius Marcellinus donum dedit dedicavit.*

³⁰ C. I. L. III 1, nr. 944, Mica lângă Dej: *In H. D. D. Adrastiae collegium utriculariorum.* Despre zeița Adrastia și celelalte nume ale ei vezi articolul lui Tümpel din Pauly-Wissowa RE. I, 406—411 și V. Pârvan, Contribuții epigrafice, pag. 122. Interpretarea acestei inscripții la A. D. Xenopol, Ist. Rom. I, ed. 3, p. 128, probabil după C. Gooss, în sensul că ar fi vorba de coloniști originari din orașul Adrasta de lângă Cyzic în Asia Mică, e falsă.

³¹ Vezi citatele din Herodot I, 28 și VII 74—75 la A. Philippide, *Originea Românilor* pag. 81—82 cum și nota H 20 dela pag. 179.

³² C. I. L. III 1, 870 Napoca = Cluj: *Severo et Quintiano Cos. nomina Asianorum* (urmează lista numelor).

(V. Pârvan, *Die Nationalität der Kaufleute* p. 85), ne arată lămurit că Bithynii, ca cei mai mulți dintre Asiați, nu numai că erau înglobați de fapt în sfera culturii și limbii grecești, dar că ei înșiși începuse a se simți ca Greci.

Coloniștii greci pomeniți în înscricțiunile din Dacia îi recunoaștem mai ales după nume. Pe atunci moda numelor romane eră dominantă la toate popoarele din cuprinsul imperiului roman. Ca s'ajungă ceva sau să însemneze ceva, ori numai să fie mai cu curaj și să aibă oarecare trecere pe lângă autorități, Galul, Germanul, Dacul, Grecul etc. împrumută un nume roman. Alte nume decât cele romane, într'o provincie romană de limbă latină, nu se împrumutau. Când întâlnim deci în Dacia un nume dac sau grec, atunci știm sigur că și purtătorul lui a fost Dac sau Grec, căci nimeni nu adoptă, așa de florile mărilor, un nume care nu i-ar fi servit la nimic în această țară. Numai la un nume roman, când n'avem și alte indicii, e totdeauna îndoială, dacă purtătorul lui a fost Roman într'adevăr, sau cine știe ce Barbar care își ascundeă originea sub mască numelui. De obicei Grecii adoptau nume romane dar nu renunțau nici la numele lor grec; pe acesta îl puneau ca adaos după cel roman, care ținea oarecum locul numelui de familie de azi. Din șirul lung al numelor grecești păstrate în înscricțiunile din Dacia, dăm aici câteva:

Un cetățean din Ulpia Traiană, *Quintus Januarius Agathangelus*, pune o lespede cu înscricție pe mormântul tatălui său *Quintus Januarius Zosimus*³³. Un altul din Alba-Iulia, *Narcissus Neco*, a ridicat un altar lui Joe și Junonei pentru mântuirea sa și a alor săi³⁴. Unul din altarele zeului Glycon, amintit mai sus, a fost ridicat în Alba-Iulia de *Antonius Onesas* și *M. Aurelius Theodotus*³⁵. Un copil *P. Aelius Athenodorus*, e înmormântat în același oraș³⁶.

³³ C. I. L. III 1, nr. 1504 Sarmizegetusa: *Dis Manibus Q. Januario Zosimo vixit annos XXXV et Januariae Candidae vixit annos XXX. Januarius Agathangelus fil. puss. posuit ad funos autem Zosimi et titulo contulerunt colleg. fabr. X CCCC Q. Ja.*

³⁴ C. I. L. III 1, nr. 1068 Apulum: Supt o statuie a Junonei cu mânie rupte, alătura un vultur, statuia lui Joe lipsind, stă scris: *Iovi Optimo Maximo Junoni Reginae T. Aur. Narcissus Ne. Co. T. Prose et suorum I. M. votum solvit* (muzeul Bruckenthal din Sibiu).

³⁵ Vezi mai sus nota.

³⁶ C. I. L. III 1, nr. 1224: *P. Aelius Athenodorus vixit annos III D. XL ...*

În Partoș de lângă Alba-Iulia s'a găsit printre ruinele unui templu piatra de altar cu dedicația pusă de *Aul. Tapetius Amethystus* prea bunului și prea marelui *Joe* ³⁷.

În Zlatna întâlnim pe *Philumenus*, care împreună cu *Sentius Aper* ridică un altar zeului *Silvan*, iar în Vețel pe *Aelius Euphorus*, care face același lucru pentru sufletul lui *P. Aelius Mar* . . . întreprinzătorul pășunilor și salinelor ³⁸.

Hermias din Turda a ridicat în acel oraș două altare, unul lui *Marte*, altul lui *Mercur*, iar *Aelia Calliope* din Cluj unul *Junonii* ³⁹.

În *Ulpia Traiană*, *Lisinia Callityche* ridică un monument funerar soțului ei *Titus Lisinius*; același lucru îl face și *Julia Afrodizia* pentru bărbatul ei, *Caius Longinus Maximus*, îngropat tot acolo. *Ulpus Romulus* din Hunedoara pune o lespede cu inscripție pe mormântul soției sale *Lysia Prisca*. O inscripție plină de duiosie este apoi cea pusă de *Aelius Valentinus*, flamen și decurion în Alba-Iulia, pe mormântul libertei și soției sale tinere *Hygia*. În Vețel dorm somnul de veci *P. Aelius Januarius* și soția sa *P. Aelia Dionysia* ⁴⁰. Numele acestor cinci femei sânt curat grecești, fie că soții lor au fost Greci, care adoptase nume

³⁷ C. I. L. III 2, nr. 6260, *Apulum: Iovi Optimo Maximo. Aulus Tapetius Amethystus votum solvit libens merito.*

³⁸ C. I. L. III 1, 1306, *Ampelum-Zlatna: Deo Silvano Domestico Sentius Aper et Philumenus votum libens posuit.* C. I. L. III 1, nr. 1369, *Micia-Vețel. Silvano Domestico P. Aelius Euphorus pro salute P. Aelii Mar . . . conductoris pascuorum et salinarum libens votum solvit.*

³⁹ C. I. L. III 1, nr. 897, *Potaissa-Turda: Marti amico et consentent. sacrum Hermias dedicavit idemque vovit.* Ibidem nr. 898: *Mercurio consentent sacrum Hermias deicavit idemque vovit.* *Dolgozatok VII (1916) p. 77, Napoca-Cluj: Junoni Reginae votum solvit Aelia Calliope pro se et suis bene merenti.*

⁴⁰ C. I. L. III 1, nr. 1535 *Sarmizegetusae: Dis Manibus. T. Lisinio amabili vixit annos XL. Lisinia Callityche conjunx bene merenti posuit.* Ibidem nr. 1536: *D. M. G. Longino Maximo vixit annos LVIII Julia Afrodizia conj. bene merenti posuit.* C. I. L. III, Suppl. fasc. 2, nr. 7874, *Hunedoara: Lysiae Priscae vixit annos XVII. . . Ulpus Romulus conjugii bene merenti.* C. I. L. III, Suppl. 2, nr. 7868, *Mintia lângă Vețel: Dis Manibus Aelia Hygia vixit annos XVIII. Aelius Valent[inus] dec. col. Ap[?]ul flamen col. libertae et conjugii gratae, quam tempus durum rapuit familiamque simul. Dacia te voluit, possedit Micia secum. Have puella multum atque in aevum vale.* C. I. L. III Suppl. fasc. 4, nr. 12567, *Micia-Vețel: Dis Manibus P. Aelius Januarius vixit annos LX et P. Aelia Dionysia vixit annos XXXV P. Aelius Germanus vixit annos XXV. P. Aelius Dionysius vixit annos XVIII. P. Aelius Cassianus par. bene merentibus posuit.*

romane, fie că ei, Romani, au luat în căsătorie femei de neam grec. O legătură inversă întâlnim la *Severus Eucharistus*, cetățean din Ulpia-Traiană, apoi la administratorul împărătesc *Callistus* din Alba-Iulia, la *Aelius Diogenes* care a înălțat în Pons Augusti, lângă Marga de azi (jud. Caraș-Severin), un altar zeiței Nemesis, stăpâna destinelor lumii, și la cetățeanul *Iacchius* din Ulpia Traiană, care aveau soții cu nume romane: *Aula Candida*, *Cornelia*, *Silia Valeria* și *Saturnina*. Fiul (?) lui *Iacchius* și al *Saturninei* purtă tot un nume grecesc: *Timotheus*⁴¹.

O familie din Tibiscum, compusă din *Marcus Turranius Dil...* *Flavia Aelia Nices* și *M. Turranius Patroclus* au ridicat un altar lui Liber Tatăl. Alt cetățean tot de acolo a făcut același lucru în onoarea lui Hercule pentru sufletul lui *P. Aelius Antipator*⁴².

Greci de neam au mai fost: *Antonius Nicanoris* din Roma de la Oltul de jos și *T. Julius Evanthus* din Celei; *Daphnus* din Gherla; *Threptius*, *Julius Memnon* și *Arrius Hermes* din Alba-Iulia; *Aelius Gorgias* și *Aurelius Timotheus* din Turda; *Aurelius Theof[ilus ?]*, *Ulpus Chelido* și *Aelius Metrodorus* din Ulpia Traiană⁴³. Vin apoi *M. Ulpus Phoebus* și *M.*

⁴¹ C. I. L. III 1, nr. 1529, Sarmizegetusae: *Dis Manibus. Aulae Candidae vixit annos XXV. Eucharistus conjugii benemerenti*. C. I. L. III 1, nr. 1085, Apulum: *Iovi Optimo Maximo Conservatori. Callistus Aug. nostri verna dispensator et Cornelia eius pro se et suis*. *Archaeologiai Értesítő XXXII*, (1912), pag. 404: *Dis Manibus. Saturninae Iacchius et Timotheus benemerenti fecerunt*. C. I. L. III 1, nr. 1547: *Deae Nemesis Aelius Diogenes et Silia Valeria pro salute sua et filiorum suorum mater et pater ex voto a solo templum ex suo fecerunt collegio utriculariorum*.

⁴² C. I. L. III, 1, nr. 1548, Tibiscum, lângă Caransebeș: *Liberio Patri pro salute Marci Turrani Dil... et Flaviae Aeliae Nices, M. Turranius Patroclus ex voto Aelii Turranius Dil... ocurge și în inscripția nr. 1549, ibid. dedicată lui Sol Invictus Mithra*. C. I. L. III 1, nr. 1573: *Herculi Sancto Eutyches Act. P. Aelio Antipatri ex voto posuit*.

⁴³ C. I. L. III 1, nr. 1594: *Dis Manibus Antonio Nicanoris*. C. I. L. III, Suppl. fasc. 4 nr. 1449³, Celei: *T. Julius Evanthus matri piissimae fecit*. C. I. L. III 1, nr. 883, Gherla: *Dis Manibus. Daphno*. C. I. L. III 1, nr. 1027, Alba Iulia: *Herculi Conservatori. Marcus S. Lucilius Treptio d. d. amicus*. C. I. L. III, Suppl. fasc. 2, nr. 7757, Alba Iulia: *Iovi Optimo Maximo. Iulius Memnon votum reddidit it. D. D.* C. I. L. III, Suppl. 2, nr. 7790: *Arrius Hermes votum solvit*. C. I. L. III, Suppl. 2, nr. 7671, Potaissa: *Aelius Gorgias Domno et Domnae votum posuit*. C. I. L. III, Suppl. fasc. 2, nr. 7683; *ibidem*, nr. 7923; C. I. L. III, Suppl. fasc. 4, nr. 12591. C. I. L. III, Suppl. 2, nr. 7923, Ulpia Traiană: *Aurelius Theof[ilus ?] ex voto (posuit)*. *Ibidem* nr. 12591: *Ulpio Chelidoni vixit annos XLVI*. L. Cassius. *Ibidem* nr. 7908: *Deae Reginae. Aelia Primitiva ex voto pro Ael. Metrodoro patrono suo v. s. l. m.*

Veracius Evodus din Veșel; *Sextus Syntrofos* din Partoș și *Aelius Hylas* din Doștat⁴⁴.

În niște inscripțiuni aflătoare în muzeul din Deva sânt menționați *Flavius Trofimus* și *Philotimus*, iar pe alta din muzeul Bruckenthal din Sibiu *Zenovius*⁴⁵.

Un cetățean mulțumește printr'o dedicație lapidară lui Aesculap și Hygiei pentru însănătoșirea din grea boală a ficei sale *Iunia Cyrilla*, prin vârtutea miraculoasă a apelor de la Mehadia⁴⁶.

Chiar simpla combinare externă a unui nume de persoană, din elemente curat latine, poate trădă originea neromană a purtătorului său, când aceea e făcută după moda greacă, cu prenumele urmat de nume la genitiv. Astfel e cazul lui *Ingenus Gai* din Alba Iulia. Pentru originea greacă a acestuia — acest fel de a combina numele de persoane e neroman, dar nu exclusiv grec! — mai vorbește, cred, și numele unuia dintre fii săi: *Apollodorus*⁴⁷. Pentru același motiv nici *Iulius Iuli*, vicepreședintele unui „colegiu“ de înmormântare din Abrud, n-a putut fi de neam roman. El a fost probabil tot grec, întru cât toți colegii săi din comitetul de conducere al numitei societăți purtau nume curat grecești și erau prin urmare Greci (vezi mai la vale).

În tablele cerate descoperite la Abrud, din 100 de nume de persoane, 13 sânt grecești mai mult sau mai puțin latinizate, față de 39 romane. Cele grecești sunt: *Adjutor Macari*, *Aelius Dionysus*, *Alexander Antipatri*, *Apalaustus*, *Apollonius Artemidorus*, *Asclepius Memmius*, *Iulius Macedo*, *Callistus Ingenus*, *Claudius Philetus*, *Offas Menofilus*, *Soerates Socratio*, *Socratio Socrationis*, *Theodote*. Din lista lui George Popa, *Tablele cerate* (București 1890) p. 149 trebuie scos *Scenobarbus* care nu e grec.

⁴⁴ C. I. I. III, Suppl. 2, nr. 7864, Micia = Veșel: *Dea Syr. M. Ulpus Pheobus l. p.* Ibidem, nr. 7862: *Silvano Domestico. M. Veracius Evodus vot.* Ibidem, nr. 7940; C. I. L. III, 1, nr. 1617. Archiv für siebenb. Landeskunde XII, p. 169: *invictō Myithrae. Sextus Syntrofos votum solvit libens.* C. I. L. III 1, nr. 968, Doștat: *L. Aellus Hylas.*

⁴⁵ C. I. L. III, 1, nr. 1617; III Suppl. fasc. 2, 7940, 7944.

⁴⁶ C. I. L. III, 1, nr. 1561: *Aesculapi et Higiae pro salute Juniae Cyrille, quod a longa infirmitate virtute aquarum numinis sui revocaverunt filiam, pater amantissimus eius votum solvit libens merito.*

⁴⁷ C. I. L. I, nr. 1237, Alba-Iulia: *Ingenus... Gai vixit annos [L]XXV. Gaius et Apollodorus patri penitissima carissimo.*

Acest nume se mai găsește atestat în Dacia, în câte o inscripție din Turda, Roșia Montană și Alba-Iulia apoi pe teritoriul panono-illyric în Arrabona (Raab) și Narona⁴⁸). Dintr'un nume similar, compus în partea a doua cu *-barbus*, vine, cred, ca prescurtare ipocoristică, românul *Barbul*.

Uneori înfățișarea numelui e atât de romană încât n'am putea ghici originea greacă a purtătorului, dacă nu l-am surprinde scriind grecește. Astfel e cazul lui *Marcus Memmius Longus* din Alba-Iulia, de la care avem o inscripție greacă dedicată lui Aesculap și Hygiei⁴⁹. Chiar un bărbat ca *Quintus Axius Aelianus*, de la care ne-au rămas trei inscripțiuni latine în Ulpia Traiană⁵⁰ deși eră procurator împărătesc (an. 235—238 d. Chr.), și deși numele său l-ar fi purtat și un roman neaoș din timpul imperiului, trebuie să fi fost totuși grec, judecându-l cel puțin după conumele grecesc *Axius*. De la fiul său, *Axius Aelianus* avem chiar o inscripție greacă găsită tot în Ulpia Traiană⁵¹. Mai semnificativ însă decât aceasta e faptul, că atât supt inscripția fiului, cât și supt primele două ale tatălui stă supranumele *Ionios*.

După împrejurări naționalitatea greacă e atestată și în alt mod, fie prin precizare directă, fie prin arătarea locului de origine. Astfel e cazul băiatului *Apalaustus* „natione grecus“, cumpărat ca sclav de un cetățean din Abrud, *Dasius Breucus*. O femeie *Theodota*, pe care a cumpărat-o ca sclavă *Claudius Julianus*, soldat din legiunea XIII Gemină, eră din insula Creta⁵². Alta

⁴⁸ C. I. L. III, nr. 1265, 1266, 7800; C. I. L. III, nr. 4372, 8458.

⁴⁹ C. I. G. III, nr. 6815; C. I. L. III, Suppl. f. 2, nr. 7740, Alba-Iulia: Κυρίῳ Ἀσκληπιῶ καὶ Ἰγίῃ, θεοῖς ἐπικουρίοις, Μάρκ[ος] Μέμμιος Ἀδύγος βενεφι[κιδάριοις] εὐχῆς χάριν ἀνέθηκεν.

⁵⁰ C. I. L. III, 1, nr. 1422, 1423 și 1456. Editorul inscripțiunii nr. 6813 din C. I. G. (vezi nota următoare) afirmă după Gruter că de la Q. Axius Aelianus ar există cinci (cincizeci) inscripțiuni latine găsite în Dacia. De fapt în C. I. L. III nu sânt decât cele trei menționate. Comentarul cu care numitul editor însoțește inscripția e de altfel și în alte privințe greșit față de cel din C. I. L. III, sub nr. 1456.

⁵¹ C. I. G. III, nr. 6813 C. I. L. III, 1, sub nr. 1422, Sarmizegetusa: Ἀσκληπιῶ καὶ Ἰγείᾳ θεοῖς φιλανθρώποις Ἀξίος Ἀελιαν[ός] ὁ νεώτερος εὐχαριστήριον. Ἴόνιος.

⁵² Tabla cerată nr. 1 la G. Popa, op. cit., pag. 17 = nr. VII în C. I. L. III, 2, pag. 940: *Dasius Breucus emit mancipioque accepit puerum Apalaustum, sive is quo alio nomine est, natione Grecum, apocatum pro uncis duabus...* Tabla cerată nr. 4 (C. I. L. III, 2, nr. XXIV, pag. 959 = G. Popa, ibidem p. 20): *Claudius Iulianus miles legionis XIII geminae C(enturia) Claudi Mari*

numită **Isidora**, înmormântată în Alba-Iulia, eră de loc din Asia Mică, iar doi cetățeni **Asclepius** și **Asclepicius**, înmormântați în Zlatna, erau din Bithynia. Tot din Bithynia a fost și **Alexandrianus**, înmormântat la Pătrângenii lângă Zlatna⁵³.

Grec din Moesia Superioară a fost **Aurelius Zosimianus** stabilit în Turda, iar frații **M. Licinius** și **M. Licinius Evangelus** din Partoș probabil Thraci grecizați din aceeași provincie. Dintr'o familie cu nume grecesc **Hermias**, de loc din Roma și deci mai dinainte romanizată, făcea parte **M Ulpus Hermias**, procuratorul minelor din Dacia, căruia i s'a implinit ultima dorință de a i se transportă oasele la Roma spre a se odihni acolo unde probabil se născuse. Că familia lui **M. Ulpus Hermias** n'a fost romană cu nume grec adoptat, ci, direct greacă, se recunoaște și după numele grecești atât al soției cât și al libertului său: **Salonia Palestrice** (Παλαιστρινή) și **Diogenes**⁵⁴.

Coloniștii greci din Dacia făceau parte din toate clasele sociale. Ii întâlnim într'adevăr ca preoți, ca primari, ca decurioni sau consilieri comunali, ca negustori, meseriași, liberiți și sclavi, ca proprietari de mine și diferiți întreprinzători.

Aurelius Marinus, **Addebar Semei** și **Oceanus Socratis** din Zlatna erau preoți la templul lui **Joe Dolichenul**, iar **Aelius Syrus**, adică **Sirianul**, preot augustal în Alba-Iulia⁵⁵. Cum arată numele

emit mancipioque accepit mulierem nomine Theodotem sive ea quo alio nomine est, natione Creticam, apochatam pro uncis duabus quadringentis viginti de Claudio Phileto . . .

⁵³ C. I. L. III, 1, nr. 1222, Alba-Iulia: *Dis Manibus. Isidorae domo Asiae. Ibidem nr. 1324: I. D. M. Asclepius et Asclepicius Bithynum vixit annos XXX. Af. Dolgozatok VII (1916), pag. 79: Dis Manibus, Alexandrianus civis Bithynus vixit annos LXV. Expresia civis Bithynus nu exprimă aici competența, ci numai locul de origine ca și domo (nota editorului).*

⁵⁴ C. I. L. III, 1, nr. 914, Potaissa = Turda: [*Aurelius . . .*] *vixit annos III: Aurelius Zosimianus vixit annum ex Moesia Superiore. Aurelius Zosimus natibus. C. I. L. III, Suppl. fasc. 2, nr. 7811: M. Licinius natione Moesicus et M. Licinius Evangelus, fratres. Moesicus e întrebuintat aici mai curând în sens geografic decât etnic; ar fi zis Moesus, gr. Μωσός sau Μωσός. Compară același raport între Ungur și Ungurean. C. I. L. III, 1, nr. 1312, Ampelum = Zlatna: Dis Manibus M. Ulpio Aug. lib. Hermiae proc. aurariorum, cujus reliquiae ex indulgentia Augusti nostri Romam latae sunt. Salonia Palestrice conjunx et Diogenes libertus benemerenti fecerunt; vixit annos LV.*

⁵⁵ C. I. L. III, Suppl. 2, nr. 7835, Ampelum = Zlatna: *Iovi Optimo Maximo Dolicheno et deo Commaceno (sic!). Aurelius Marinus et Addebar Semei et Oceanus Socratis sacerdotes votum libentes posuerunt. C. I. L. III, 1, nr. 976: Aesculapi et Hygiae P. Aelius Syrus aug. m. sep. Apuli et Valeria Severa con-*

Addebar și etnicul Syrus, aceștia erau Sirieni, dar originari dintr'o provincie de limbă greacă.

Preoții augustali deserveau cultul împăratului. Ni s'au păstrat numele mai multor preoți augustali de neam grec mai ales din Ulpia Traiană. Unul dintre ei, *C. Spedius Hermias* a ridicat în capitala Daciei un altar lui Aesculap Pergamenul și Hygiei. Altul, *M. Procilius Aphrodisius* a făcut același lucru în onoarea Dumnezeului etern, Junonei și îngerilor, iar *Q. Atius Anthimus* în onoarea lui Joe cel prea bun și prea mare. Și tot astfel și-au eternizat numele, printr'o împrejurare sau alta, augustalii din aceeași cetate: *Claudius Anicetus*, *Ulpus Domitius Hermes*, *Valerius Threptus*, *Hermes Onesimus*, *Cajus Titus Agathopus* și *Baebatius Chisantus*⁵⁶. Augustal cu nume grecesc în Cluj a fost *Callistus*, iar în Alba-Iulia *T. Claudius Anicetus*, care a restaurat templul lui Joe și al Junonei ruinat de vechime⁵⁷. Tot preot a fost și grecul *Aelius Artemidorus*, de loc din Macedonia: acesta a ridicat în Doștat din județul Sibiiu un altar „zeului neînvins Tata-Soare“⁵⁸.

M. Lucilius Philoctemon, care a înălțat un altar zeului Silvan, eră primar în Alba-Iulia, iar *Septimius Aselepius Hermes* de la templul lui Aesculap, consilier comunal și preot augustal în același

⁵⁶ C. I. L. III, 1, nr. 1417: *Vezi mai sus nota Archaeologiai Értésítő XXXII (1917), p. 401: Deo aeterno et Junoni et angelis M. Procilius Aphrodisius Augustalis coloniae Metropolis et Seximia Hermione et Procilia filia colitoribus decreto decurionum posuerunt.* C. I. L. III, Supl. fasc. 2, nr. 7913: *Iovi Optimo Maximo, Q. Atius Anthimus, Augustalis coloniae, votum solvi libens merito.* C. I. L. III, 1, nr. 1440: *Quadribus Claudius Anicetus, Augustalis coloniae Sarmiz. metropolis ex voto.* Ibidem, nr. 1425: *Genio ordinis. Quem Ulpus Domitius Hermes, Augustalis coloniae, ob honorem ornamentorum decurionalium promiserat. Valerius Threptus et Domitius Regulus Hiponicus, Hermes Onesimus, augustales coloniae heredes ponendum curaverunt. Locus datus decreto decurionum.* *Archaeologiai Értésítő XXXII (1916), p. 405: Aesculapio et Hygiae Augustae. Caius Titus Agathopus augustalis coloniae Sisciae et Sarmizegetusae ex voto.*

⁵⁷ C. I. L. III, 1, nr. 862: *Numini Aug. M. Ulpus Caecilius Bassianus... Calisth... Magg. Augustalis coloniae Napocensis d. d.* C. I. L. III, 1, nr. 1069, Alba-Iulia: *Iovi Optimo Maximo et Junoni reginae I. Claudius Anicetus, augustalis coloniae templum vetustate conlapsum a solo restituit.*

⁵⁸ C. I. L. III, Supl. fasc. 2, nr. 7728: *Invicto Soli Deo Genitori P. Ael. Artemidorus de (c?...) sacerdos creatus a Palmyrenis domo Macedonia et ad-ventor huius templi pro se et suis.*

oraș. Acesta a ridicat un altar lui Joe, Junonei, Minervei și lui Aesculap⁵⁹.

C. *Sentius Anicetus*, probabil rudă de aproape cu augustalul pomenit mai sus, *Claudius Anicetus*, era consilier comunal în Ulpia Traiană. Din cei doi administratori ai veniturilor statului, Dades și *Filetus*, care au făcut dedicații omagiale lui P. *Aelius Antipater*, consilier comunal în Alba-Iulia, și ficei acestuia, *Publia Aelia Marcella*, cel de al doilea era desigur Grec⁶⁰.

Cassius Erotianus, care a restaurat templul zeiței *Nemesis* din Cășei, ruinat de vechime, era „beneficiarius consularis agens, în munere stator”⁶¹.

Printre dregătorii fiscali din Dacia *Apulensis* a fost și *Carpion*, libertul împăratului. Acesta a ridicat un altar în Alba-Iulia lui Aesculap și *Hygiei*, pentru sănătatea sa și a alor săi. Cunoaștem și un casier comunal din Alba-Iulia cu numele *Artemidorus*⁶².

Doi negustori originari din Siria, *Aurelius Alexander* și *Flavius*, după toată probabilitatea greci, au ridicat în Partoș lângă Alba-Iulia un altar lui Joe cel prea bun și prea mare⁶³.

Unul din patronii colegiului negustorilor din Alba-Iulia a fost *Crassus Macrobius*, căruia negustorimea de acolo, recunoscătoare de zelul ce el depunea în apărarea intereselor ei, i-a făcut

⁵⁹ C. I. L. III, Suppl. fasc. 2, nr. 7773, Alba-Iulia: *Silvano domestico M. Lucilius Philoctemon duumvir coloniae Apuli votum libens posuit*. C. I. L. III, 1, nr. 1079: *Iovi optimo maximo, Junoni, Minervae et Aesculapio. Septimius Asclepius Hermes libertus numinis Aesculapi habens ornamenta decurionalia: coloniae Apuli et Augustalis coloniae ejusdem voto posuit*.

⁶⁰ C. I. L. III, 1, nr. 1051: *Iovi Optimo Maximo C. Sentius Anicetus decurio coloniae Sarmizegetusae, patronus collegii fabrum primus municipii Septimii Apuli, votum solvit libens merito Augusti nostris imp. Antonino II et [Geta Caesare] consulibus X k. Jun. luna XVIII die Jovis*. C. I. L. III, 1, nr. 1181 și 1182.

⁶¹ C. I. L. III, 1, nr. 825, Cășei, în jud. Someș: *Deae Nemesi sacrarium vetustate dilapsum a solo restituit Cassius Erotianus, beneficiarius consularis agens in munere stator*

⁶² C. I. L. III, 1, nr. 980: *Aesculapio et Hygiae pro salute sua suorumque Carpion, Augusti libertus, tabularius provinciae Daciae Apulensis*. C. I. L. III, Suppl. fasc. 2, nr. 7939: *Carpion, Augusti libertus, tabularius*. C. I. L. III, 1, nr. 1218, Alba-Iulia: *Instantibus Ulpio Artemiodoro et Aurelio Maximo quaestoribus*.

⁶³ Archiv f. siebenbürgische Landeskunde Neue Folge XII, p. 169: *Iovi Optimo Maximo Dolicheno Aurelii Alexander et Flavius Suri, negotiatores: ex voto libentes posuerunt*.

o dedicație omagială, iar *Titus Aurelius Narcissus*, negustor fruntaș din aceeași regiune, a ridicat un altar lui Joe și Junonei pentru sine și ai săi. În anul 158, *L. Aurelius Trophimus*, negustor îmbogățit din comerțul făcut de el în cantina legiunii XIII Gemină din Alba-Iulia, aduce apă în oraș și ridică un altar și o statuie lui Joe și Junonei⁶⁴. Numele *Macrobius*, *Narcissus* și *Trophimus* ne arată că acești negustori erau Greci, mai mult sau mai puțin romanizați. — În Dacia negustorii erau romani, indigeni daci și în special streini, așa de numeroși, ca în nici o altă provincie⁶⁵.

Pe o lespede găsită în satul Călan din județul Hunedoara, unde a fost vechiul oraș *Aquae*, și-a eternizat numele pietrarul *Diogenes*⁶⁶.

Colegiul faurilor din *Ulpia Traiană* a avut ca patroni printre alții pe consilierul comunal amintit mai sus, *C. Sentius Anicetus*, și pe *Zopyrus*, ambii Greci, ca și patronul colegiului corăspunzător din Alba-Iulia *M. Aurelius Chrestus*⁶⁷.

Libertii de nume și neam grec, de care e vorba în înscrisiunile din Dacia, ni se înfățișază ca oameni plini de recunoștință față de foștii lor stăpâni, pe mormântul cărora pun pietre comemorative sau ridică altare vreunui zeu în amintirea lor.

Astfel *Calicles Timocrates* și un alt libert cu numele pe jumătate șters ridică în *Ulpia Traiană* un monument funerar lui *Aurelius Volusianus*, împreună cu *Aurelia Irene*, mama celui ră-

⁶⁴ C. I. L. III 1, nr. 1500: *Crasso Macrobio. Negotiatores provinciae Apul. defensori optimo L. D. D. D. Tot acolo, nr. 1068: Jovi optimo maximo et Junonae Reginae Titus Aurelius Narcissus negotiator pro se et suorum, C. I. L. III 1, nr. 1061, Alba-Iulia: Jovi optimo maximo et consessui deorum dearumque pro salute Imperii Romani et virtute legionis XIII geminae sub M. Statio Prisco consule designato, demonstrante ipsis aquas aperiendas per L. Aurelium Trophimum ponentem signum Jovis et aram pecunia sua fecit.*

⁶⁵ Comp. V. Pârvan, *Die Nationalität der Kaufleute*, p. 72, și nota 1 pusă tot acolo de Cichorius.

⁶⁶ C. I. L. III, Suppl. fasc. 2, nr. 7895 *Aquae=Călan: Diogenes lapidarius.*

⁶⁷ C. I. L. III 1, nr. 1051: *Jovi optimo maximo O. Sentius Anicetus decurio coloniae Sarmizegetusae, patronus collegii fabrum primus municipii Septimi Apuli-votum solvit libens Augusti nostris imp. Antonino II et [Geta Caesare] consulibus X. k. Jun. luna XIII die Jovis. Arhiv f. siebenb. Landeskunde, Neue Folge, vol.* XII, p. 122: Jovi optimo maximo Aurelius Valens Flavius Zopyrus, decurio collegii fabrum ex voto posuit. C. I. L. III 1, nr. 1212: M. Aurelius Chrestus ob honorem patronat collegium fabr. col. Apul etc.*

posat⁶⁸. Dintre ceilalți voiu aminti pe **Euprepes** din Mintia (lângă Veșel), pe **Proshodus** și **Logismus** din Ulpia Traiană, **Philetus** din Alba-Iulia, **Eutyces** din Partoș etc⁶⁹. Pe astfel de inscripțiuni stă de regulă mai întâiu numele stăpânului, în onoarea căruia a fost ridicat monumentul și apoi numele libertului, care și-a arătat astfel recunoștința sa. Pe o inscripție găsită la Desa în Oltenia stă din contra numai numele libertului, șters întâmplător până la terminația -us, și al soției sale **Helpis**. Numele patronului lipsește, ca și cum s-ar înțelege de la sine; stă scris numai *patrono bene merenti*⁷⁰. O inscripție identică, în care numele patronului de asemenea lipsește, e cea despre care vorbește V. Pârvan în „Inceputurile vieții romane la gurile Dunării“ pag. 135, și care a fost găsită la Bărboși. Numele libertului e aici *Apollonius*, al soției sale — lucru curios — tot *Helpis*.

Prin cultura și situația lor socială, coloniștii greci făceau parte dintre fruntașii întregii populațiuni și intrase de timpuriu în legături strânse cu conlocuitorii lor de limbă latină.

Caracteristic e cazul unei societăți de cult comun și ajutor reciproc, așa numitul colegiu al lui **Iupiter Cernenus**, de care ne vorbește o tablă cerată din 9 Februar 167 d. Chr.⁷¹. Președintele colegiului, **Artemidorus Apolloni**, cum și cei doi casieri, **Valerius**

⁶⁸ C. I. L. III, Suppl. fasc 2, nr. 7988: *Dis Manibus. Aurelis Volusiano nimia calamitate m[ar?]i o[presso?] vixit annos XVI pro pietate sua . . . ecia, calicles Timocrates liberti et Aurelia Irene mater filio posuerunt.*

⁶⁹ C. I. L. III 1, nr. 1382, Mintia: *Dis Manibus. Memoriae C. Licinii Collina tribu Caesarea Pontici, veterani alae I Augustae Iturerorum, vixit annos L. militavit annos . . . Licinius Euprepes libertus patrono fecit.* C. I. L. III Suppl. fasc. 2. nr. 7989. *Archaeologiai Értésítő XXII* (1912) p. 54? (= C. I. L. III 2, nr. 6269): *Dis Manibus. Q. Aurelio Q. filio Papiria tertio decurioni et flamini coloniae Sarmizegetuse Q. Aurelius Saturninus, augustalis coloniae, et Proshodus et Logismus, liberti et heredes f(ieri) c(urabant).* C. I. L. III 1, nr. 1232, Alba-Iulia: *Claudiae Marcianae Ulpius Domitius et Philetus patrone (sic!) optima.* C. I. L. III 1, nr. 1110, Partoș: *DSIM. pro salute et incolunitatem M. Aurelii Thimothei et Aurelii Maximi votum muncupavit solvitque Euthyces eorum libertus. Retulit.*

⁷⁰ C. I. L. III 1, nr. 1587, Desa: . . . *us et Helpis liberti patrono bene merenti.*

⁷¹ Tabla cerată nr 13 la George Popa op. cit. p. 24 (= C. I. L. III 2, nr. 1, pag. 925) . . . *Artemidon Apolloni magister collegi Iovis Cereni et Valerius Niconis et Offas Menofili, questores collegi eiusdem posito hoc libello publice testantur: ex collegio suprascripto ubi erant homines LIIII, ex eis non plus remasisse ad Alburnum quam quot homines XVII . . .*

Niconis și **Offas Menofili**, erau, dupăcum îi arată numele, Greci. Membrii însă, judecându-i tot după nume, erau Romani sau în general oameni de limbă latină.

În unele inscripțiuni apare sporadic și câte un cuvânt grecesc neîncetățenit în limba latină, precum *digma* (= δειγμα „probă, exemplar“) într'o inscripție găsită lângă râul Buzău⁷².

Într'un contract de vânzare din 4 Octombrie 160 d. Chr., păstrat în tablele cerate de la Abrud, unul din garanți, grec de neam, neștiind să scrie latinește, semnează în textul latin al contractului cu litere grecești: Αλεξανδρει Αντιπατρι σεκοδο αυκτωρ σεγναι⁷³.

Proprietarul unei mine din Munții Apuseni, **Memmius Asclepi**, Grec de neam, își arendează în 20 Mai 164 d. Chr. groapa auriferă unui Roman Aurelius Adjutor, dar la facerea contractului, declarând că nu știe scrie (*quia se litteras scire negavit*), pune pe un om de încredere, Flavius Secundinus, să-l scrie latinește ca din partea sa⁷⁴. Grecul nu știă carte latinească, dar grecească va fi știut!

Dintre inscripțiunile descoperite până acum multe sânt redactate în limba greacă⁷⁵, și chiar un contract păstrat tot în tablele cerate de la Abrud e scris deasemenea pe deantregul în grecește⁷⁶.

Dacă însă coloniștii greci din Dacia scriau în diferite împrejurări limba lor în locul celei latine, ei trebuiau cu atât mai vârtos s'o și vorbească. Grație firii lor sociabile și mlădioase și grație mai ales intereselor și diferitelor ocupațiuni ale lor, care le impuneau legături strânse cu autoritatea romană și contact zilnic și direct cu cetățenii de neam roman, coloniștii greci par a

⁷² Vezi A. Philippide, *Originea Rom. I*, p. 501. Cât privește numele *Prosmoni* dintr'o inscripție din Alba-Iulia nr. 7807, el nu poate fi un cuvânt grec „Πρόσμονοι scilicet perseverantes“, cum crede editorul ei (la Philippide ibidem p. 503), ci e vorba de un colegiu al Prosmonilor, originari din orașul dalmat Prosmona; vezi A. D. Xenopol, *Ist. Rom. ed. 3, vol. I*, p. 132.

⁷³ Vezi textul contractului în tabelă cerată nr. 4 la G. Popa, *Tablele cerate* p. 20 (C. I. L. I, 2, nr. XXV).

⁷⁴ Vezi textul contractului în tabelă cerată nr. 6 la G. Popa, *op. cit.* p. 21 (C. I. L. I, 2, nr. X).

⁷⁵ C. I. L.* III, nr. 786, 1107, 1422, 7740 a, 7762, 7766, 7766 a, 7781, 7782 etc.

⁷⁶ Vezi textul la G. Popa, *op. cit.* p. 23, nr. 11.

fi fost pe de altă parte primii care și-au însușit bine limba latină și s'au asimilat. Ei au avut prin urmare aici și un însemnat rol latinizant sau romanizant.

Contingentul grec din populația Daciei pe timpul stăpânirii romane se reflectează puternic și în nomenclatura topică de atunci a țării.

Dintre numele de localități din Dacia a căror origine e greacă, relevez aci pe cele mai evidente :

Triphulum, oraș atestat în Geografia lui Ptolemeu III, 810: Τρίφουλον⁷⁷. Păreră lui W. Tomaschek⁷⁸, că acest nume ar fi dac nu e întemeiată. Comparația cu *Tribulium* din Dalmația e prea nesigură, iar Τριφυλῖνος [οῖνος] e vădit grecesc. În Τρίφουλον se recunoaște ușor adjectivul grec τρίφυλος, -ον „von drei Zünften, Stämmen, aus so vielen bestehend“ —, din φύλον „trib, seminție“. Un φύλον se împărțea în trei φρατρῆαι, iar fiecare fratrie constă din treizeci de γένη. Și dacă în Dacia avem un oraș *Phrateria* — vezi mai jos —, nume necontestat grecesc, nu e de mirare că din același izvor avem și pe *Triphulum*. Redarea lui φ prin ou, Τρίφουλον în loc de Τρίφυλον eră proprie mai ales dialectelor beotic, laconic și arcadic⁷⁹. Localitatea *Triphulum* din Dacia romană amintește ținutul muntos Τριφυλία din Elida în Peloponez, numit astfel ἀπὸ τοῦ τρία φύλα συνεληλυθέναι (Strabo 8, 337). Numele de care ne ocupăm cât și transcrierea lui ne conduc deci la Grecia propriu zisă.

2. **Phrateria**, oraș în Dacia, atestat tot în Geografia lui Ptolemeu III, 8, 10. Localizarea lui e nesigură, pare a fi fost situat în Oltenia. Numele e un pendant al celui precedent, căci Φρατερία stă în loc de φρατρία „eine durch Stamm oder Familienverwandtschaft verbundene Volksabteilung, Volkstamm, Geschlecht. Dann eine politische Volksabteilung, die ursprünglich auf Verwandtschaft beruhte; in Athen eine Unterabteilung der ψυλή, welche aus drei φρατρία bestand, deren Mitglieder φράτο-

⁷⁷ Vezi Ptolemaei Geographia, tabulae a C. Mullero instructae, ed. Firmin Didot.

⁷⁸ Die alten Thraker II, 2, 76 [= Sitzungsber. der k. Akad. der Wiss. phil. hist. Klasse tom. 131].

⁷⁹ Comp. A Thumb, Handbuch der griechischen Dialekte (Heidelberg, 1909), 28, 85, 91, 218, 222, 255, 273 etc.

pres hiessen und durch religiöse Bräuche und Festlichkeiten miteinander verbunden waren. Topicul *Φρατερία* se deosebește formal de apelativul *φρατρία* numai prin intercalarea unui *ε* între consoanele *τρ*. Acest fenomen (epenteza) eră foarte obișnuit în vechile dialecte grecești, d. ex.: *ἄστρου* = *ἄστρον*, *τεροπῆ* = *τροπῆ*, *εὐκρασία* = *εὐκρασία* etc.⁸⁰.

3. **Hydata**, numele grec (*Ἰδατα*) atestat la Ptolemeu al orașului din Dacia numit pe latinește *Aquae*. Că *Hydata* nu e aici o traducere voită a latinului *Aquae*, reiese din faptul că Ptolemeu nu numai că nu obișnuia a face asemenea traduceri, dar nici chiar forme grecești dialectale nu le înlocuia prin cele literare, ci le lăsa neatinse, transmitându-ni-le întocmai cum i-au fost comunicate și lui. Astfel ar fi putut de exemplu foarte bine ca în loc de amintitele *Τρίφυλλον* și *Φρατερία* să scrie, *Τρίφυλλον* și *Φρατρία*, adică așa cum cerea limba comună literară, dar n'a făcut-o.

4. **Zeugma**, oraș în Dacia: *Ζεῦγμα*⁸¹. E apelativul grec *ζεῦγμα* „legătură, jug; pod de vase“. Amintește pe *Ζεῦγμα*, oraș în Siria lângă Samosata, pe țărmul drept al Eufratului⁸².

5. **Acmonia**, oraș în Dacia (Ptolemeu III, 8, 10), situat pe Bistra la sud de Ulpia Traiană. Amintește pe *Ἀκμονία* sau *Ἀκμόνεα*, oraș în Frigia, întemeiat de Acmon, un fiu al lui Manes⁸³.

6. **Cedonia**, stație pe calea de la Alba-Iulia la Olt: pe tabula Peutingeriana *Cedonie*, la Geograful Ravennat 188, 14 *Cedonia*. După Mommsen și Tomaschek, lângă Sibiu, după J. Jung și C. Gooss în apropiere de actualul Ruscior⁸⁴. Amintește localitatea *Kidonia* din Asia-Mică la golful Adramitti și pe *Κυδωνία* din Creta⁸⁵.

7. **Stenarum**, localitate în Transilvania lângă Turnu-Roșu. (Tabula Peutingeriana). Tot acolo eră situată însă, după Ptole-

⁸⁰ Vezi numeroase exemple la G. Meyer, *Griechische Gramm.* ed. 3, p. 157 și la R. Kühner, *Griech. Gramm.* ed. 2, pag. 149.

⁸¹ Ptolemeu III, 8, 10. După Firmin Didot, op. cit., la sud de Tibiscum pe malul stâng al Dunării. Alții îl identifică cu *Pons Augusti* de pe Mureș, sau îl așază lângă Olt, cam unde e actualul Râmnic, vezi Pauly's Encyclopaedie.

⁸² W. Pape, *Wörterbuch der griechischen Eigennamen I*, p. 440.

⁸³ W. Pape, *Wörterbuch der griechischen Eigennamen I*.

⁸⁴ Vezi articolul lui Patsch din Pauly-Wissova, III, 1827.

⁸⁵ Comp. G. Kisch, *Zur Wortforschung in Korrespondenzblatt f. siebenb. Landeskunde XLVIII* (1925), p. 106—107.

meu III, 8, 10, localitatea Angustia. Numele acesta lipsește pe Tabula Peutingeriană, dupăcum la Ptolemeu lipsește *Stenarum*. E vorba deci de una și aceeași localitate cu două nume. Numele *Angustia* e vădit latin și însemnează „loc îngust, strâmtură, trecătoare“. Cât privește pe *Stenarum*, neexplicat până acum, eu cred că e o formă „îndreptată“ de vreun copist, căruia îi plutea înaintea ochilor un nume latin de localitate în *-um*. Forma originală trebuie să fi fost *Stenaruma* sau mai exact *Stenorrumē* = gr. στενορρόμη „drum îngust, strâmtură, trecătoare“. Din cele două nume, unul e prin urmare traducerea celuilalt.

8. *Τλασον* sau *Τλασσον*, oraș în Dacia, atestat la Ptolemeu III, 8, 9. Probabil o colonie de lângă râul *Τλασσός*, numit și *Τλασα*, în Laconia, între Sparta și Amiclae. Numele *Τλασσός*, care în toponimia thracă nu e atestat, nu poate fi explicat etimologic prin limba greacă, dar e legat de pământul grecesc ca celelalte nume preheleneice de localități, de munți și râuri formate cu sufixele *-s-*, *-ss*, precum sunt *Παρνασός*, *Ίλιός* în Grecia, *Ἀλικαρνασός*, *Λυγασός* în Asia Mică⁸⁵.

9. *Ampelum*, oraș atestat în inscripțiuni⁸⁶ și situat pe locul actualei Zlatna. Eră reședința administratorului minelor statului din Munții Apuseni. Numele *Ampelum* amintește apelativul grec *ἄμπελος* „viță de vie; vie“. Regiunea râului Ompoiu, pe care e așezată Zlatna, e întradevăr, cum îmi comunică G. Kisch, prietnică viilor. Tot la grecul *ἄμπελος* reduce numele *Ampelum* și Dr. Árpád Budai, cu ocazia descrierii unei grupe dionisiace de marmură găsite în Alba-Iulia, printre care se află și statuia unui tânăr încununat cu foi de viță, probabil zeul *Ampelos*⁸⁷. Forma *Ampelum* e acuzativul latin întrebuițat ca nominativ, ca la alte nume de orașe și localități, precum: *Portum Augusti*, *Aquas Apollinaris*, *Salinas* etc.⁸⁸. S'ar putea naște totuși bănuiala, că numele *Ampelum* ar putea fi dac și prin urmare thrac. Această

⁸⁵ Despre astfel de nume vezi P. Kretschmer, *Die griechische Sprache* în „*Einleitung in die Altertumswissenschaft*“ editată de Gercke și Eduard Norden I, p. 152. Cunoscuta scriere a lui A. Fick, *Vorgriechische Ortsnamen*, nu-mi stă momentan la îndemână.

⁸⁶ C. I. L. III, 1278—1337, 7832—7846.

⁸⁷ Dolgozatok VII (1916) p. 98.

⁸⁸ Vezi astfel de nume la H. Gross, *Zur Entstehungs-Geschichte der Tabula Peutingeriana*, Berlin-Bonn, 1913, pag. 26—27 etc.

bănuială va fi însă greu de verificat, întrucât *Ampelum* nu apare nicăiri pe teritoriul thrac, în schimb însă foarte des pe pământ grecesc, așa în Creta, în Samos, în peninsula Sithonia din Sfântul Munte (aici e și azi un *Cap Ampelon*) etc.⁸⁹.

Din toate cele expuse rezultă că numărul coloniștilor greci din Dacia a fost destul de însemnat, că în mare parte ei erau așa zicând coloniști de elită și ca atare au trebuit să exercite o înrăurire culturală nu mică asupra tuturor celorlalți.

În astfel de împrejurări n'a fost decât firesc, că în graiul daco-latin al coloniștilor să se introducă de timpuriu un însemnat număr de cuvinte grecești, care în bună parte s'au păstrat în românește până în ziua de azi.

Elementele vechi grecești din românește datează deci din timpul colonizării. O influență culturală grecească asupra Dacoromanilor cu corolarul ei firesc de înrăurire lingvistică, a fost de altfel posibilă și în epoca următoare, a stăpânirii gepide în Dacia, și anume până târziu în secolul al VII-lea. Atunci prin așezarea Slavilor și Bulgarilor în sudul Dunării, legăturile străvechi ale acestei țări cu lumea grecească au fost pentru mult timp întrerupte.

Alături de cuvintele grecești rămase de la vechii coloniști Greci ai acestei țări, care s'au topit în masa Dacoromanilor, trebuie să existe deci în românește și altele, venite prin treptatele iradiațiuni culturale din sudul grecesc în timpul ulterior stăpânirii romane. O bună parte din cuvintele de origine greacă, comune dacoromânei și aromânei, sânt intrate desigur pe această din urmă cale.

În tot cazul numărul lor e mult mai mic decât al celor intrate direct prin vechii coloniști greci ai Daciei. Vorbesc hotărît pentru acest punct de vedere mai multe împrejurări peste care nu se poate trece :

E mai întâiu faptul, că în nomenclatura topică a României de azi există o serie de elemente vechi grecești, care ca apelative sânt pierdute fără urmă în limba română, sau poate că nici n'au existat vreodată ca atare în românește. Asemenea elemente, numiri de munți și de râuri, n'au putut fi introduse din afară, pe cale culturală, ci presupun cu necesitate existența străveche a unei populațiuni grecești aici, de la care se trag ele. Acesta e

⁸⁹ Vezi articolul lui Hirschfeld din Pauly-Wissowa RE. I, 2 p. 1881—1882.

însă tocmai faptul de care ne vorbește, cum văzurăm, independent istoria. Acele nume topice vor fi tratate mai la vale. Dacă în toponimia română există o serie de nume grecești de munți și râuri, care nu pot dată decât numai din timpul colonizării, atunci cu atât mai mult trebuie să existe și în limba comună, paralel cu ele, un număr mai mare sau mai mic de vechi elemente grecești de aceeași etate cu acelea.

În al doilea rând vine faptul că elementele vechi grecești din românește reflectează în mare măsură unele particularități dialectale vechi grecești care sânt necunoscute nu numai limbii neogrece, dar și limbii grecești comune (Κοινή), care de timpuriu a luat locul dialectelor, pe care le-a desființat.

Afară de aceasta, elementele vechi grecești din dacoromâna, în marea lor majoritate, sânt necunoscute dialectului aromân. Dacă ele ar fi fost introduse în urma iradiațiunilor culturale din sudul grecesc și n'ar fi fost împrumutate direct de la populația greacă din Dacia, atunci ar fi trebuit să le poseadă numai decât și Aromânii. Negreșit, dacă unele elemente vechi grecești sânt comune ambelor dialecte aceasta e cu totul firesc și tot atât de puțin surprinzător ca și faptul că o serie de elemente vechi grecești sânt comune întregii romanități (vezi mai sus). Numai faptul bate la ochi, că majoritatea lor sânt necunoscute dialectului aromân, la care fapt numai se și referă explicația de mai sus cu privire la vechimea lor.

II.

Observațiuni generale.

3. *Reflexe dialectale vechi grecești.*

Când studiem elementele streine sau de împrumut dintr'o limbă oarecare, nu putem trece cu vederea dialectele limbei din care s'au făcut împrumuturile respective. Altfel am fi nevoiți la stabilirea etimologiilor să facem uz, mai mult decât trebuie și în deșert, de formulele fixe: „obscur“, „neexplicat“, „intrat printr'o filieră necunoscută“ etc. Împrumuturile dintr'o limbă într' alta nu se fac toate din limba literară respectivă, ci și din dialectele sau din subdialectele acesteia. Să luăm bunăoară ca exemple mai apropiate două cuvinte românești din limba ucraină: *persic*

„piersic“ și *kiptar* „pieptar“. Un filolog care ar ținea în mod simplist la regularitatea legilor fonetice și n'ar cunoaște fenomenul dialectal român al palatalizării labialelor, văzând că labiala *p* s'a păstrat în *persik*, iar în *kiptar* nu, ar admite ca justă originea românească a celui dintâiu și ar contesta pe aceea a lui *kiptar*, sau dacă totuși, de nevoie, ar admite-o și pe aceasta, fiindcă nu l-ar putea explica din altă limbă, atunci ar avea grijă să adauge imediat: „Inlocuirea lui *p* prin *k* rămâne de explicat“! Altminteri i s'ar impută că „procedează cu ușurință“. De fapt ruteanul *kiptar* mai reflectează încă o particularitate dialectală română, care nu se leagă cu necesitate de cea dintâiu. E trecerea lui *e* neaccentuat în *i*; altminteri ucraina ar avea *keptar* nu *kiptar*. Privitor la ruteanul *kiptar* mai e de observat, că chiar dacă azi n'ar mai exista nicăiri în românește forma *cheptar* sau *chiptar* și negăsind-o de fapt nici în texte sau glosare vechi, existența ei față de forma literară *pieptar*, bazată pe forma ruteană și pe particularitățile dialectale fonetice românești, bine cunoscute, ar fi pe deplin asigurată. Contra unei astfel de reconstrucțiuni n'ar avea nimeni nimic de zis.

Imprumuturile dintr'o limbă într'alta nu se fac deci numai din dialectul principal al limbei respective, adică nu numai din așa zisă limba literară, ci și din dialectele secundare ale acesteia. De acest fapt trebuie să ținem seamă și la studierea elementelor vechi grecești.

Coloniștii greci din Dacia fiind veniți, cum văzurăm, din toate părțile lumii grecești, existența de urme vechi dialectale în fondul elementelor grecești din limba română se impune de la sine.

În cele ce urmează voi da câteva exemple:

Să începem cu vorba *drum*, pe care O. Densusianu H. L. R. I, 200, o pune cu drept cuvânt printre elementele moștenite ale limbii române. Densusianu alături de greul *δρόμος* forma latină corespunzătoare **dromus* și dă ca paralelă romanică pe sicilianul *dromu*. Trecând însă sub tăcere și neputând explica trecerea lui *o* în *u*, etimologia aceasta n'a prins, și filologii următori — și chiar Densusianu însuși în Dicționarul său etimologic — s'au ferit să mai vorbească de originea acestui cuvânt, sau cel puțin nu l-au mai socotit element moștenit. Inlocuirea lui *o* accentuat prin *u* în domeniul limbei române e într'adevăr ceva insolit, atât

în elementele latine propriu zise cât și în cele de origine greacă veche, căci avem *loc* din *locus*, *foc* din *focus*, *corn* din *cornu*, *toapsec* din lat. *toxicum* < τοξικόν, *coacin* din *coccinus* < κόκκινος, *Nicoară* < Νικόλας etc. Iată însă că înlocuirea lui *o* prin *ou* (*u*) era tocmai una din particularitățile fonetice de căpetenie ale dialectului ionic, d. ex.: ion. νοῦσος = νόσος „boală“, ion. οὔρος în loc de ὄρος „munte, deal“, ion. οὔλος = ὄλος „întreg, tot“, ion. κοῦρος = κόρος „băiat“ etc.¹ Grecul δρόμος a avut prin urmare în dialectul ionic forma δροῦμος, de unde rezultă că românul *drum* trebuie privit ca o rămășiță din acest vechiu dialect grecesc. Cuvântul *drum* există numai în dialectul dacoromân și în cel meglenit; aromâna pare că nu-l cunoaște. Serbo-bulgarul *drum* e din românește; forma neogreacă e δρόμος.

Originea veche greacă (ionică) a cuvântului nostru *drum* se întărește apoi prin faptul, că aceeași particularitate fonetică, proprie dialectului ionic, o mai găsim reflectată în românește și de alte cuvinte de origine greacă vechi precum: *amurg*, *buc*, *mur*, *Murta*, *spuză* etc. Etimologia acestor cuvinte va fi discutată amănunțit mai la vale. Privitor la *spuză* observ însă chiar aici că grecul σπόδιον a trecut în latina clasică sub forma dorică *spōdium* (dor. σπόδιον²) și n'a lăsat pe cât se pare nicio urmă în romantitatea occidentală. În latina balcano-carpatică însă a învins forma ionică σποῶδιον — *spudia*, tot așa după cum ionicul μῆλον „măr“ a înlocuit pretutindeni forma clasică latină *malum* = doric μάλον.

Chiar când nu e vorba de fenomene fonetice aplicate consecvent într'un dialect sau altul, ci numai de alterări fortuite și izolate, în forma unor cuvinte, putem adesea preciza în temeiul arățărilor celor vechi, dialectul grecesc din care a fost împrumutat cutare cuvânt sau cutare variantă formală a lui. Astfel românul *brotac* ca și sicilianul *vrotaku* are la bază forma ionică βρόταχος „broască“, nu pe cea atică βάτραχος³. În afară de forma βρόταχος — cu ϑ în loc de τ — acest cuvânt mai avea în greacă

¹ R. Kühner, *Ausführliche Grammatik d. griech. Sprache*, ed. 2, I, § 27, pag. 119.

² Comp. κῶρος și κῶρη „băiat și fată“ în loc de κόρος, κόρη, μῶνος = μένος „singur“ (dicționarele).

³ βρόταχος τὸν βάτραχον, *Ἴωνες καὶ Ἀριστόφανης καὶ παρὰ Ξενοφάνει*. *Etym. Magnum* 214, 44: Hoffmann, *Die griechischen Dialekte* 3-ter Band p. 272.

veche și alte variante, anume βρότιχος și βύρδακος⁴. La o variantă a formei ionice atestate *βρότιχος — comp. βρότιχος — se reduce rom. *broatec*, iar βρόσικος — cu σ în loc de ϑ — stă la baza românului *broască*. Că printre variantele grecești ale acestui cuvânt au existat sigur și unele cu ς în loc de ϑ știm din istoria vechilor dialecte grecești — vezi mai jos —, și se confirmă și prin calabr. *vrosaku* „broască“ din *βρόσακος = βρόδακος. Latinul vulg. *bruscus* cum și alb. *breške* se reduc la o variantă greacă *βρούσικος = βρούδικος, care e pendantul formei atestate βρότιχος = *βρότικος, de unde și varianta albaneză *bretek*. În sudul Italiei cuvântul grec a dat naștere la o mulțime foarte variată de forme dialectale⁵.

Dar redarea lui ϑ prin ς era proprie unui subdialect doric, laconicul, în care fenomenul e bine atestat chiar în monumente anterioare erei creștine: σιφόρος = θεοφόρος, ἀνέσηκε = ἀνέδηκε, παρσένος = παρθένος, ὀρσις = ὀρθός etc.⁶. Românul *broască* reducându-se la un tip *βρόσικος, cu σ în loc de ϑ, trebuie deci considerat ca o rămășiță din acest dialect vechiu grecesc.

O particularitate esențială a întregului dialect doric cu toate subdiviziunile lui era păstrarea neschimbată a voca'ei lungi $\bar{a}$ înlocuită în grupa de dialecte ionico-atică prin $\bar{e}$ (η), precum: dor. φᾶμα = φήμη, μάλον = μήλον, μάκος = μήκος etc. Adesea însă și un η primar e redat prin $\bar{a}$ (hyperdorismus)⁷. Multe împrumuturi latinești sânt făcute din dialectul doric, d. ex. *machina* < dor. μαχανά = atic μηχανή, *Latona* < dor. Λατώ = atic Λητώ, *Aesculāpius* < Αἰσκληπιός = atic Ἄσκληπιός etc.⁸.

Dintre elementele grecești ale limbei române, venite prin dialectul doric, voiu aminti mai întâiu pe *natră* „firele urzelei dintre ițe și sulul dindărăt“. La baza acestui cuvânt stă forma dorică νᾶτρον a grecului atic νῆτρον „Spindel, fus; der einzelne

⁴ βρότιχοί βάτραχοι μικροὶ ἔχοντες οὐράς; Βύρδακος βάτραχος; βόρταχος βάτραχος (Hesychius).

⁵ Comp. G. Rohlfs, *Griechen u. Romanen in Unteritalien* (Genève 1924), p. 15.

⁶ Comp. A. Thumb, *Handbuch der griechischen Dialekte* (Heidelberg 1909), § 95, p. 88, unde se arată că acest σ (în loc de ϑ) nu eră o imperfectă expresiune grafică, ci redă pronunțarea lui -s.

⁷ A. Thumb op. cit. § 79, p. 74; 97, 99, 254.

⁸ Comp. F. Skutsch în introducerea lucrării Stowassers *Lateinisch-Deutsches Wörterbuch*, ed. 3 (Wien-Leipzig 1910) pag. XXI.

gesponnene Faden, firui tors^a din *véw* „a toarce“, *νητόξ* „tors“. Forma feminină a cuvântului românesc față de neutrul grecesc nu reprezintă aici o simplă schimbare de gen, cum se întâmplă adesea, ci reproduce direct forma greacă de plural *νῆτρα* cu sensul colectiv de fire sau firele toarse.

Tot aici își are locul și forma neexplicată până acum a românului **sarică** (= calabr. *sarga*, span.-portugh. *sarga* „Art wollener Stoff“) față de latinul *sēricum* „seidenartiger Stoff“ < gr. τὸ σηρικόν „robe de soie“. Forma *sarica* apare târziu în Itinerariul lui Antonin de Plaisance ed. Geyer 183, dar e veche și se reduce la o formă dorică *σαρκόν = ion. atic *σηρικόν*. Explicația formei latine cu *ū* în loc de *ē* prin comparație cu *Severina* = *Severina* (C. I. L. III, nr. 1669), dată de O. Densusianu HLR. I, 74 e greșită. Pe această cale se explică în domeniul latin numai trecerea unui *e* neaccentuat în *a* (comp. *passar* = *passer*) nu însă a unui *e* accentuat.

Tot la o formă dorică se reduce și rom. **tărăncă** „legătura de fier ce cuprinde osia de arcul trăsorii; întinzătoarea sau lamba carului“⁹, deși în românește primul *ă* din acest cuvânt s'a putut desvoltă tot atât de bine dintr'un *ē* (η) primitiv ca și dintr'un *a*. Cuvântul **tărăncă** nu există — pe cât se pare — nici în limbile vecine și nici în celelalte limbi romanice, dar e același — și aici e dovada originii lui dorice — cu latinul vulgar *tarinca* sau *taringa* „ferreus clavus“ din glosele culesse de Diefenbach. La baza lui stă forma dorică asigmatică a grecului *στήριγγα* nom. *στήριγγξ* „Gabel, womit man die Deichsel stützte vor dem Anspannen; furca ce ține oștea trăsorii în sus, când trăgătorii nu sânt înjugați“. Cât privește dispariția lui *ς* inițial urmat de consoană: dor. *σῆριγγα* — *tarinca* > **tărăncă**, să ne reamintim că acest fenomen eră foarte obișnuit în limba greacă veche¹⁰. Redarea grupului *γγ* prin *nc* e regulată, compară gr. *σπήλυγξ σπήλυγγα* > lat. *spelunca* etc. Numai *ă* din silaba a doua face oarecare **dificultate**; ne-am așteptă la *i*. Reconstruirea unei forme cu *u* — acesta dă în românește **ă**, vezi mai la vale! — *σῆρυγγξ e posibilă, deoarece avem *πλάτυγγξ* alături de *πλάτυγξ* etc., dar nu e

⁹ Fr. Damè, *Term. pop.* 16; Săghinescu, *Vocabular*, 71.

¹⁰ *καφώρη* = *σκαφώρη*, *κόνυσα* = *σκόνυσα*, *πέλεδος* = *σπελεδος*, *πίραδος* = *σπίραδος*, *σμηκρός* = *μικρός* și multe alte exemple la G. Meyer, *Griech. Gramm.* I, p. 332—333.

necesară, căci în românește și alături de *părinc* „un fel de meu“ există o variantă *părâng*, despre care vezi S. Pușcariu EW. nr. 1269. Înlocuirea lui *-incă* prin *-âncă* s'a petrecut deci în limba română.

Dorice sânt apoi: adjectivul *mic* pe care-l vom discuta mai jos și din alt punct de vedere; numele de persoană *Nicoară* dor. Νικόλας = atic. Νικόλαος, ion. Νικόλεως etc.

Urme vechi dialectale grecești în limba română sânt apoi cele eolice. După arătările unanime ale gramaticilor, Eolii accentuau cuvintele pe penultima sau antepenultima, adică la fel cu Latinii, d. ex.: πόνταμος, βασιλευς, λεῦκος, σόφος, βάρυς, φύκιον etc. în loc de ποταμός, βασιλεύς¹¹ etc. Se înțelege însă, că accentuarea cuvintelor românești de origine greacă nu poate fi privită numai decât ca venind direct din cea eolică, întrucât cuvintele grecești trecând în graiul latin erau acomodate neapărat accentuării latine, indiferent de accentuarea lor greacă. Imprejurările când această regulă a fost călcată vor fi discutate la fiecare caz în parte. Criteriile după care se recunosc eolismele din românește sânt mai ales diferitele înlocuiri de vocale. Astfel o particularitate a dialectelor eolice, tesalicul și mai ales lesbicul, eră înlocuirea lui *o* prin *υ* (= *ü* sau *u*): ὕμαλος = ὀμαλός „neted, egal“, ὕμφαλος = ὀμφαλός „buric“, ὕπισθα = ὀπισθα „îndărăt, în urmă“, ὕμοιος = ὀμοιος „asemenea, egal“, ὕσδος = ὀζος „ramură“, στόμα = στόμα „gură“ etc.¹² În legătură cu această particularitate fonetică sânt în românește de origine eolică cuvinte ca *ismă*, *usuc* (= arom. *usâc*), etc., ale căror etimologii vor fi discutate mai la vale. Altă particularitate a dialectului eolic eră înlocuirea lui *α* prin *υ*, d. ex.: σῦρξ = ὀάρξ „carne“, βῦθος = βᾶθος „adâncime, profunzime“, μῦσταξ = μᾶσταξ „gură; buza superioară; mustață“ etc.¹³ Mai importantă pentru tema noastră e particularitatea subdialectului tesalic de a înlocui pe *ω* prin *ου*: χούρα = χώρα, Μέτουπος = Μέτωπος, τοῦν = τῶν, οῦς = ὄς etc.¹⁴ Într'o serie de cuvinte românești ca *leurdă*, *uture*, *zgură* etc. se oglindește clar acest fonetism tesalic: tot la el se referă și span.

¹¹ A. Thumb, Griechische Dialekte § 255, p. 254.

¹² R. Kühner, Gr. Gramm. § 24, p. 107; A. Thumb op. cit. § 245, 3; § 255 p. 255.

¹³ R. Kühner, Gr. Gramm. § 24, p. 107.

¹⁴ A. Thumb, Griech. Dialekte § 245, 6 p. 238.

zumo din grecul ζωμός, al cărui *u* în loc de *o* n'a fost explicat până acum¹⁵.

4. Vocalismul.

O însemnată particularitate fonetică a elementelor vechi grecești din limba română se învârteste în jurul chestiunii, dacă vorbele *leu* și *pepene* fac într'adevăr parte din fondul moștenit al limbei, ori sânt elemente streine intrate târziu în limbă. În realitate atât *leu* cât și *pepene* sânt simțite în genere ca elemente moștenite și considerate ca derivând din latinele *leo* și *pepo-**-inem*. Se știe însă că din elementele latine moștenite numai aceste două au rămas refractare diftongării lui *e* scurt și accentuat. Din această cauză unii le și contestă locul printre elementele moștenite, observând cu drept cuvânt, că în loc de *leu* ar fi trebuit să avem *ieu — compară *iepure* din lat. *lĕpus lĕporem* etc. — și, în loc de *pepene*, *piepene, cu varianta dialectală *chepene, ca și *pieptene*, *cheptene* din l. t. *pecten*, *-inem*. Dintre filologi, S. Pușcariu EW. nr. 968, 1298 le admite pe amândouă ca făcând parte din elementele moștenite, la fel W. Meyer-Lübke EW. nr. 4:84, 6395, care pune totuși pe *leu* în paranteză. Tiktin RDW. p. 906 și 1144 se mărginește numai să constate nediftongarea lui *e* în amândouă aceste cuvinte, fără să se pronunțe categoric, dacă sânt ori nu elemente moștenite. În schimb Candrea-Densusianu au sacrificat pe *leu*, lăsându-l afară din Dicționarul lor, dar n-au cutezat a proceda la fel și cu *pepene*. Pe acesta l-au admis printre elementele latine moștenite (DE. nr. 1366), observând însă că nediftongarea lui *e* „nu este explicată“. De fapt, în ceea ce privește pe *leu*, de el ne-am scăpa mai ușor, întrucât îl întâlnim sub o formă apropiată și în limbile slavice. La rigoare l-am putea deduce din vreo limbă slavă, și H. Brüske¹⁶ s'a grăbit chiar să precizeze acest izvor slav: limba ucraineană. Nu tot așa stă însă lucrul cu *pepene*. Limbile slavice nu posedă nicio urmă de acest cuvânt. Și nici limba albaneză nu ne vine într'ajutor, întrucât aici vocala *e* apare ca *ie*: *piëper*, *piëpen*. Sântem nevoiți deci să considerăm acest cuvânt ca moștenit, cu toată nediftongarea lui *e*. De altfel nu e nici metodic să respingem a priori

¹⁵ Vezi W. Meyer-Lübke Rom. Gramm. I, 31.

¹⁶ In Weigands Jahresbericht d. Instituts f. rum. Sprache XXVI—XXIX (1921) p. 30.

etimologia evidentă a unui cuvânt, când nu putem explica numai decât o particularitate fonetică a lui. Întâiu vine etimologia, explicarea fonetică de amănunt poate fi dată și mai târziu. Cuvintelor indoeuropene lat. *pater*, gr. *πατήρ*, v.-ind. *pitār* și lat. *frater*, gr. *φράτωρ*, v.-sl. *bratъ* etc., le corespund în limbile germanice got. *fadar* și *brothar*, ngrms. *Vater* și *Bruder* etc. În domeniul limbilor germanice tratarea lui *t* primitiv numai în al doilea cuvânt (got. *brothar*, ngrms. *Bruder*) e normală, în cel dintâiu această dentală apare neregulat ca *d* respectiv *t*: got. *fadar*, ngrms. *Vater*. Ei bine, timp îndelungat această neregularitate sau „excepție de la regulă“ n-a putut fi lămurită. Cu toate acestea nimeni n-a cutezat să susțină că acest cuvânt ar fi fost împrumutat de vechii Germani din vreo limbă streină. Enigma a deslegat-o mai târziu filologul danez Verner, care a demonstrat cu exemplificare bogată, că aici e vorba de altă lege fonetică bazată pe accent — „legea lui Verner“ —, aplicată cu aceeași rigurozitate la întreg materialul lingvistic ca și celelalte legi fonetice. Un caz similar e în românește seria de cuvinte de origine latină în care *d* urmat de $\bar{}$ accentuat s'a păstrat nealterat, nedevenind „după regulă“ *z*, fenomen fonetic, a cărui explicare dată de S. Pușcariu în DR. III, 390 e singura admisibilă în starea de azi a cercetării.

Deci încă odată: nu trebuie să respingem a priori etimologia unui cuvânt dacă nu putem explica numai decât o particularitate fonetică a lui, mai ales dacă n'avem alta mai bună, mai probabilă. Procederea aceasta se impune cu atât mai mult atunci, când cuvintele respective sânt la origine din alt izvor decât cel latin. Și acesta e tocmai cazul cuvintelor noastre *leu* și *pepene*, care la origine sânt elemente vechi grecești: *λέων* și *πέπων*. Ei bine, în secolul II și III d. Chr. s-a produs o mare schimbare în pronunțarea vocalelor grecești, acestea au pierdut puțin câte puțin deosebirile cantitative vechi, începând a se deosebi numai după timbru. Silabele nu se mai socoteau lungi sau scurte după cantitate, ci după accent. Astfel: *ξένους*, *δρα*, *πρόσωπον*. *λέων* etc. se pronunțau *xēnūs*, *ōră*, *prōsōpōn*, *lēōn* etc.¹⁷. În cazul acesta nediftongarea lui *e* în *leu* și *pepene* apare ca ceva normal. Forma românească a acestor cuvinte reflectează pronunțarea greacă din

¹⁷ Vezi Iuliu Valaori, Elemente de lingvistică indoeuropeană (Buc. 1924) și literatura citată acolo pag. 223.

secolul II și III d. Chr. a lui *e* accentuat grecesc ca $\bar{e}$ latin. To la acea pronunțare grecească a lui *e* accentuat se referă, cred direct sau indirect, și vgrms. *lēwo*, mgrms. *lēwe*, oland. *leetu*. Lungimea vocalei în aceste forme germanice ale cuvântului *leu* eră până azi neexplicată, cum se poate vedeă bunăoară din *Etym Wörterb. d. deutschen Sprache* de Fr. Kluge a. v.

Prezența în românește a unui termen moștenit pentru animalul exotic numit *leu* se explică la fel cu prezența unui termen tot moștenit pentru pasărea exotică numită *păun*, lat. *pavo pavonem*. Leul eră semnul legiunii romane a XIII Gemină, care în secolul III d. Chr. staționă în Dacia. Cealaltă legiune romană din Dacia, a V Macedonică, avea ca semn vulturul. Poate că nu este o simplă întâmplare că aceste semne, imprimate și pe monedele romane bătute în Dacia, strălucesc și azi în stema țării¹⁸.

Păstrarea nominativului în locul cazului oblic, *leu* în loc de *lăun(e)*, se explică prin faptul că în fantazia popcrului leul are însemnătatea unei ființe mitice. Numele de ființe omenești și mitologice păstrează de obicei forma de nominativ sau vocativ latin, d. ex. *om* din lat. *homo* [ac. *hominem*], *împărat* din lat. *imperator* [ac. *imperatorem*], *oaspe* din lat. *hospes* [ac. *hospitem*] *sor(ă)* din lat. *soror* [ac. *sororem*], poate și *frate* din *frater* [ac. *fratrem*], *drac* din lat. *draco* [ac. *draconem*]. După cum însă alături de *oaspe* există și forma de caz oblic *oaspete*, tot așa în limba veche alături de forma *leu* a existat și forma de caz oblic *lăun*. Această formă a fost descoperită de N. Drăganu în Psaltirea manuscris a lui Viski (1697)¹⁹, care o întrebuițează de mai multe ori în locul formei mai scurte *leu*, ce îi e deasemenea cunoscută. Părerea emisă de Iorgu Iordan că în topicile românești *Lăunele*, nume de deal și sat argeșan și al unui afluent al Oltului tot de acolo, se ascunde forma de caz oblic a cuvântului *leu*²⁰, capătă prin aceasta verificare deplină.

În ceea ce privește acum *pepene*, e de observat că în Moldova acest cuvânt e termenul obișnuit pentru castravete. Cu această însemnare îl întâlnim și în domeniul romanic din Apus, anume în spaniolă, *pepine* „Gurke”. Aromânul *peapine* are deasemenea ambele accepțiuni.

¹⁸ Ilie Gherghel, Recenzie (Iași 1924) 9.

¹⁹ Vezi DR. IV (anul acesta) pag. 116.

²⁰ Iorgu Iordan, Diftongarea lui *e* și *o* accentuați în pozițiile *ă* și *e*, pag. 302.

Prin cele expuse până aici e dovedit, cred, în mod irecuzabil, că atât *leu* cât și *pepene* fac parte din fondul moștenit al limbii, fiind la origine cuvinte vechi grecești. Fonetismul lor, cu tratarea lui *ε* accentuat ca $\bar{e}$ latin, e cu totul normal. Acest fonetism se reflectează firește și în celelalte cuvinte de origine greacă, precum: *sterp* din $\sigma\tau\epsilon\rho\iota\phi\omicron\varsigma$, *pătură* din $\pi\acute{\epsilon}\tau\alpha\lambda\omicron\nu$, *tearfă* din $\tau\epsilon\rho\phi\omicron\varsigma$. Etimologia fiecăruia din aceste cuvinte va fi discutată amănunțit mai jos.

Paralel cu tratarea vocalei scurte *ε* ca $\bar{e}$ (lung) merge tratarea lui *ι* scurt și accentuat ca $\bar{i}$. Vom vedea în adevăr mai jos, că *ι* din etimoanele grecești ale cuvintelor române *omidă*, *mintă*, și *strigă* deși din natură scurt, n-a evoluat ca *i* scurt latin devenind *e*. Deci constatarea specialiștilor, că vocalele grecești scurte dar accentuate au început de la secolul II și III d. Chr. să se pronunțe ca lungi, indiferent de vechea lor cantitate naturală, se confirmă și prin reflexele românești ale lui *ι* scurt și accentuat grecesc.

O deosebire între vechile vocale lungi din natură și cele scurte devenite lungi sub înrâurirea accentului, a trebuit totuși să existe. A fost între ele o deosebire de timbru și anume primele erau închise, celelalte deschise²¹. Așa se explică cel puțin, că *ι* grecesc lung din natură și accentuat — sânt exemple numai de $\bar{i}$ provenit din $\epsilon\bar{i}$ — a înrâurit consoana precedentă (*d, t, s* și *l*) transformând-o la fel cași $\bar{i}$ lung latin, d. ex.: $\sigma\epsilon\bar{i}\rho\alpha$ (citește *sītra*) > *șiră*, *șir*, $\sigma\tau\epsilon\bar{i}\rho\omicron\varsigma$ (citește *sītros*) > *știr*, ca și lat. *resīna* > *rășină* etc. *I* scurt din natură, dar lungit sub influența accentului n-a exercitat însă nicio înrâurire asupra consoanei precedente. El seamănă în această privință cu *ι* scurt latin, de care se deosebește totuși prin aceea că n'a evoluat spre *e* ca acela. Exemple concrete vor fi date la discuția celor câteva cuvinte în care se reflectează acest fenomen fonetic.

Trec acum la reflexele românești ale lui *γ*. Știm că într'o serie de cuvinte românești grecul *γ* e redat prin *u*, bunăoară în *stup* din $\sigma\tau\upsilon\pi\omicron\varsigma$ *martur* din $\mu\acute{\alpha}\rho\tau\upsilon\rho\omicron\varsigma$, *papură* din $\pi\acute{\alpha}\pi\upsilon\rho\omicron\varsigma$, *trufă* — de unde *truf-aș* — azi *trufie* din $\tau\rho\upsilon\phi\acute{\eta}$ etc. Aceasta nu trebuie înțeles în sensul că *γ* grec a devenit în românește *u*, ci numai că vorbele respective derivă din acele vechi dialecte grecești — laconic, beotic, lesbic, cypric, pamphylic și ionic —, în

²¹ Comp. W. Meyer-Lübke, Einführung ed. 2, § 93 urm.

care *y* s-a pronunțat până târziu ca *u*²². De la secolul IV î. Chr., Beoții au început chiar să transcrie pe *υ* prin *ου*: χρουσίω, τοῦχα, ἀσουλία. οὐπέρ (= υπέρ) etc.²³. De altfel urme de pronunțarea lui *y* ca *u* s-au păstrat până în ziua de azi în unele graiuri locale neogrecești, precum în dialectul țaconic, în Aegina, Megara și Atena²⁴. Din contra, în dialectul atic, după mărturia monumentelor scrise, *y* s-a pronunțat ca *ū* foarte de timpuriu, în anumite împrejurări și în cel beotic²⁵.

Există însă în limba română și cuvinte vechi grecești, care ne reamintesc limpede vechea pronunțare a lui *y* ca *ū*. Limba latină nu cunoștea acest sunet; constatarea felului cum e reflectat el în românește prezintă deci o importanță cu totul deosebită. Redarea lui *y* prin *iu* a fost demult scoasă la iveală, citându-se cazuri ca *giur* (jur) din γῦρος, *ciul* din κολλός, *ciură* din κόπη etc. Acest tratament al lui *y* nu e în realitate decât desfacerea sunetului *ū* în cele două elemente constitutive ale sale: *i* și *u*.

Ceea ce n'a fost relevat până acum e însă faptul, că *y* (*ū*) grec e oglindit în românește și prin acel sunet întunecat *î*, care prin felul articulațiunii lui ocupă locul de mijloc între *i* și *u*²⁶. Fenomenul se poate observa mai întâiu în cuvântul *râp* „murdărie pe corp, pe mâni“, uzitat în Banat, Hațeg și Mehedinți. La baza lui stă v.-grecul ῥόπος „Schmutz, Unsauberkeit, Unreinlichkeit; murdărie, necurățenie“. Unul cu mâinile murdare eră numit de Grecii vechi ῥυποκόβδουλος, adică „murdar pe la închee-

²² A. Thumb, Handbuch d. griechischen Dialekte (Heidelberg 1909) §§ 92, 1; 236, 6; 255, 3; 274, 2; 280, 2; 311, 2; [pag. 85, 222, 255, 289, 299, 346].

²³ A. Thumb, op. cit. p. 222.

²⁴ A. Thumb, Handbuch der neugriechischen Sprache ed. 2, § 6, 4 [pag. 5].

²⁵ A. Thumb, Handbuch d. griechischen Dialekte §§ 318; 236, 6 [pag. 364, 222] etc.

²⁶ În genere numai acele limbi au pe *î*, cărora le lipsește *ū*, și invers; *ū* se întâlnește numai în acele limbi care nu cunosc pe *î*. Pecând însă *ū* poate fi redat în limbile care nu-l posedă prin *iu*, vocala *î* niciodată nu se poate desface în două (*iu*), ci e redată, dacă nu direct prin *ū*, când prin *i* când prin *u*. Astfel, bunăoară vorbitorii de limbă germană redau cuvintele române *câmp* și *fân* prin *kümp* sau *kimp* și *fun*. Niciodată însă *kIump* sau *ftun!* *Cümp* = *câmp* e atestat de timpuriu în scrierea Sasului Tröster, Das Alt und Neue Dacia (Nürnberg 1666) p. 355, tot acolo și *fun* = *fân*. Alte exemple mai sânt: *müncz* = *mânz* la Anonymus Caransebesiensis 354; *sünt* = *sânt* citat de Sulzer apud N. Iorga Ist. lit. rom. sec. 18, vol. II, p. 83. Toate aceste exemple mi-au fost comunicate de d-l N. Drăganu.

turile degetelor“. Vocala *υ* din *ῥύπος* a fost scurtă din natură, de aceea corespondentul ei din românul *râp* nu s'ar putea explica la fel cu *â* din *râd*, care se reduce la *Ț* lung din etimonul latin *r̄īdeo*. Sunetul *â* din *râp* nu e deci decât pronunțarea cu buzele nerotunjite a greului *υ* (*ü*). Vreo legătură între *râp* și *rapăn* sau *rapură* „râie la porci, cai și câni“ nu există; despre acestea vezi S. Pușcariu DR. II, 603—610.

Sunetul *â* din cuvintele românești *hârcă* „țeastă“, *târfă* „nisip“, arom. *usâc* = dacorom. *usuc* „murdăria grasă din lâna nespălată a oilor“, *târfă* „femeie de moravuri ușoare“ etc, se reduce, cum vom vedea la discuția etimologică a fiecăruia din aceste cuvinte în parte, tot la *υ* grec. — Deci *υ* grec trăește în limba română nu numai ca *u* și *iu*, dar și ca *â*; adevărata lui dezvoltare strict fiziologică e reprezentată tocmai de această din urmă vocală.

Y grec aton întru cât n-a fost redat de la început prin *u* ca în *papură* din *πάπυρος*, *martur* din *μάρτυρος* etc, a devenit *e* sau *ă*: Așa îl întâlnim în *tâmâie* dintr'un mai vechiu **temâie* < *θουμώνια, poate și *grăsun* „purcel“ dintr-un mai vechiu **gresun* (< γρῦσσων „Ferkel“), *âzemă* sau *âzimă* (*azmă*) din *ἄζυμος* etc.

În ceea ce privește acum tratarea diftongilor din elementele grecești ale limbei române, materialul de care dispunem e prea restrâns spre a putea să stabilim pe baza lui normele păstrării sau transformării lor. Interesant de constatat e numai, că sânt și cazuri când ei și-au păstrat vechea lor pronunțare, necunoscută limbii grecești medii și moderne. Astfel greul *οἰδημα* sau *οἰδημα* „umflătură“ trăește în limba română sub formele *oimă*, *uimă*, *udmă* și *imă*. În prima formă, *oimă*, diftongul e păstrat întocmai cum se pronunța el în greaca veche; forma *uimă* ne oferă aceeași pronunțare veche a lui, cu deosebirea numai că *o* accentuat e redat după moda ionică prin *u*; vezi mai sus § 3. Tot veche e și redarea lui *οι* prin *u* în *udmă* — compară de pildă lat. *Punicus* din *Φοινίξ* etc. Numai forma *imă*, întrebuințată în Munții Apuseni²⁷ ne arată pronunțarea modernă a diftongului *οι* ca *i*. Aceasta nu trebuie înțeles în sensul, că forma *imă* ar fi intrat în românește târziu din greaca medie sau modernă. Ea trebuie să fie tot așa de veche ca și celelalte, cu singura deosebire că ne-a

²⁷ Vezi Grai și Suflet, vol. II, pag. 86—87, unde e dată și forma *oimă*, amândouă cu înțelesul de „bubă, abces“.

venit printr'unul din vechile dialecte grecești în care diftongii se redusese ră de timpuriu la vocale simple²⁸.

5 Consonantismul.

Dintre consonante voiu discută mai întâiu pe φ din cauza particularității lui de-a fi redat când prin p : $\varphi\acute{\alpha}\lambda\alpha\gamma\gamma\alpha$ ac. > *pă-rângă*, $\sigma\acute{\tau}\epsilon\rho\iota\varphi\omicron\varsigma$ > *sterp*, $\pi\rho\acute{o}\sigma\varphi\alpha\tau\omicron\varsigma$ > *proaspăt*, când prin f : $\varphi\acute{\alpha}\rho\mu\alpha\kappa\omicron\nu$ > *farmec*, $\tau\acute{\epsilon}\rho\varphi\omicron\varsigma$ > *tearfă*, *trufie*, *truf-aș* din $\tau\rho\upsilon\varphi\acute{\eta}$. În această dublă tratare a lui φ se oglindește pronunțarea în două feluri a lui, după dialecte, de către Greci în primele secole ale erei creștine. Dovada acestui fapt ne-o procură inscripțiile din Dacia, în care pe lângă nume ca *Aphrodisius*, *Philotimus*, *Euphorus*²⁹ întâlnim altele cu φ redat prin simplu f precum: *Afrodisia*, *Menofilus*, *Trofimius*, *Filetus*³⁰. Pronunțarea în două feluri a acestei consoane grecești a fost constatată de mult mai ales din inscripțiunile latine din Neapole³¹. Cazuri identice de redare a lui φ prin f în limbile romanice din apus sânt v -franc. *orfe*, engad. *orfen*, friul. *warfin*, ital. *orfano*, arom. *oarfân* < gr. $\delta\rho\varphi\alpha\nu\acute{o}\varsigma$ ³².

Pronunțarea aspirată a lui δ se reflectează în redarea lui sporadică prin t . Astfel t din cuvinte ca *beregată*, *cărete*, *gutuiu*, etc., se reduce cum vom vedea mai jos la discuția asupra etimologiei lor, la un δ grecesc. Fenomenul e atestat în însuși împrumuturile grecești ale latinei literare, precum *Euritice* în loc de *Euridice* < gr. $\text{E}\delta\rho\upsilon\delta\iota\kappa\eta$, *Creseita* în loc de *Cryseida* < gr. $\chi\rho\upsilon\sigma\eta\iota\delta\alpha$ ac., iar *cydonius* < gr. $\kappa\upsilon\delta\acute{\omega}\nu\iota\omicron\varsigma$ e atestat și sub forma *co-toneus* „gutuiu“³³.

Un sunet grecesc strein limbei latine a fost apoi χ , a cărei tratare prezintă deasemenea câteva particularități demne de luat în considerație.

²⁸ Pentru reducerea diftongului oi la v în dialectul beotic și apoi la simplu v , vezi A. Thumb, *Handbuch der griech. Dialekte* pag. 35, 213, 224 și 225.

²⁹ Vezi mai sus, § 2, notele și locurile respective din text.

³⁰ Vezi mai sus, § 2, notele și locurile respective din text.

³¹ C. I. L. X₁, nr. 1790: *Dendroforo*; nr. 1921: *Stefano*; nr. 2092: *Afroditso*; nr. 2093, 2094, 2123, *Afroditsia*; nr. 2154: *Afroditte*; nr. 2316: *Symferusae* (dat.); nr. 2386: *Filodes*; nr. 2574: *Tryfoni* (dat.); nr. 2711: *Xenofon*; nr. 3058, 3086: *Afrodisia* etc.

³² Vezi W. Meyer-Lübke, EW. 6105.

³³ Vezi Stolz u. Schmalz, *Lateinische Grammatik* p. 113.

Despre această guturală aspirată se știe în genere că e redată în împrumuturile latine prin *ch*: *χάρτης* > lat. *charta*, *χóρος* > lat. *chorus* etc. În limba română, ca și în limbile surori *ch* s-a redus apoi la simplu *c*: *carte*, *cor* (aromân). Din punctul de vedere românesc acestea sânt însă cuvinte de origine latină, nu elemente vechi grecești, vezi mai sus § 1; un element vechiu grecesc din românește, care ne arată același fonetism, e *casc* din greul *χάσκω*.

Pentru tratarea lui *χ* între două vocale dintre care a doua nu e un *ε* sau *ι*, împrumuturile latine din grecește ne oferă, pecăt pot constata, un singur exemplu. E *doga* „vas, butie; canal sau șanț; îmbrăcămintea de scânduri a unui canal; doagă“ din greul *δοχή* (doric *δοχά) „vas, mai ales în corpul omenesc“, de unde derivatul *δοχήϊον* „vas“. În greco-latinul *doga* avem deci pe *χ* intervocalic redat prin *g*. Dintre elementele vechi grecești din românește, care reflectează acest fonetism voiu aminti aici numai pe *tragăn* „cerbicea sau ceafa vitelor de jug; raget prelung; anghină la cai; umflarea pieptului la vite“. De la Cihac II, p. 707, românul *tragăn* e dedus de obicei din neogreul *τράγαρον* „Knorpel“. Din motive semantice însă această etimologie nu e probabilă, întrucât niciunul din cele patru sensuri înrudite între ele ale cuvântului românesc nu se acoperă cu sensul de „sgârțiu“ al cuvântului neogrec. Primul înțeles al lui *tragăn*, din care se explică toate celelalte, e „cerbicea sau ceafa animalelor de jug“, dar în accepțiunea de „anghină la cai“ se întrezărește în același timp și sensul, altfel neatestat, de „gât“. Trebuie să plecăm deci de la un prototip, care să însemneze pecăt posibil același lucru: „ceafă, gât“. Acesta e v.-greul *τράχαλος*, ion. atic *τράχηλος* „Hals, Nacken“, de unde porecla *τραχαλαῆς* „cu ceafa lată“, dată lui Constantin cel Mare. Subt raportul formei, în ceea ce privește pe *g* intervocalic, românul *tragăn* se referă la greul *τράχαλος*, ca și latinul *doga* la greul *δοχή*. Lichida *λ* a trecut în *n*: *τράχαλος* > *tragăn*, prin disimilare față de *r* din prima silabă. Un caz analog e românul *prieten* în loc de *priatel din sl. *prijatelj* „amicus“. De altminteri chiar limba, greacă cunoștea forme duble similare: *ἀρδάλιον* și *ἀρδάνιον*, *λωγάλιον* și *λωγάνιον* etc.

Guturalele grecești *κ* și *γ* înaintea de *ε* și *ι* au fost palatalizate ca și cele latine.

Valoarea lui *ζ* nu se poate determina cu ușurință. Sigur e

că se pronunță în mai multe feluri, după dialecte. În împrumuturile făcute de limba latină e redat când prin *s*: Ζάκυνθος > *Saguntum*, μάζα > *massa*, când prin *z*: ζώνη > *zona*. Din transcrierea lui ζ prin *oδ* sau *δ* în unele subdialecte dorice și eolice³⁴, reiese că el se pronunță în acelea ca *z* al nostru, dialectal *q* (*dz*). Corăspunzător avem *zeamă*, dialectal *dzeamă*, din ζέμα, *azimă* sau *adzemă* din ἄζυμος etc.

În legătură cu palatalizarea guturalelor de care am vorbit mai sus, stă tratarea unei guturale sau dentale urmate de grupul vocalic *io*. O serie de cuvinte nu vor putea fi niciodată explicate normal din etimoanele lor grecești sau latinești, dacă mai întâiu nu vom fi în clar asupra tratării în românește a grupurilor $\dot{\iota}$ -*kio*, $\dot{\iota}$ -*zio*, $\dot{\iota}$ -*tio* și $\dot{\iota}$ -*dio*. Părerea curentă că aceste grupuri au dat în românește *t*, *z* ca și $\dot{\iota}$ -*kiu*, $\dot{\iota}$ -*giu*, $\dot{\iota}$ -*tiu* și $\dot{\iota}$ -*diu* e falsă. Vorbește contra ei mai întâiu analogia cu tratarea grupurilor *-kiá-*, *-tiá-* ca *ț*, față de *-kió-*, *-tió-* ca *č*: *brachiale* (cit. *brakiale*) > *brățară*, dar *orceolus* (cit. *orkeolus*) > *urcior*. Revenind la cazurile ce ne preocupă, observăm că *puteus* (**putiu*) a dat regulat *puț*, dar **poteo* (= class. *possum*) a dat și n'a putut da decât *poč*, forma veche și normală a persoanei I a indicativului prezinte de la verbul *a putea*, pe care scriitorii modernizanți o înlocuiesc adesea prin analogicul *pot*. Forma *poč* nu e o creațiune adhoc a limbii, ca diferențiere a unui **poț* față de *poți* de la persoana a doua. În această explicare e ceva artificial și deci fals; *poč* e dezvoltarea normală a latinului **poteo*. Cuvântul *beciu* „berbece tânăr și frumos etc”, neexplicat satisfăcător până acum, eu îl deduc din greul βήκιον (eolic βήκιον) „junges Schaf”, cu care se acoperă pe deplin atât semantic cât și formal. Acel *bēkion* nu putea da în românește **beț*, ci numai *beč*! Acest fenomen fonetic e constant și-l vom observa și în alte elemente grecești, pe care le vom discuta mai la vale, precum *minegoci*, *licurici*, etc. Reiese din cele de până aci, că grupurile $\dot{\iota}$ -*kio*, $\dot{\iota}$ -*gio*, $\dot{\iota}$ -*tio* și $\dot{\iota}$ -*dio* aveau o articulație palatală și s'au rezolvat în *č*, *ğ*, față de articulația dentală a grupurilor $\dot{\iota}$ -*kiu*, $\dot{\iota}$ -*giu*, $\dot{\iota}$ -*tiu* și $\dot{\iota}$ -*diu*, care s-au rezolvat în *ț* și *z*. Dintre elementele latine care cad în sfera acestei legi fonetice, în afară de amintitul *poč* mai sânt *arič* și *mijloc*.

³⁴ Comp. A. Thumb, Handbuch der griech. Dialecte p 89, 164, 216 etc.

Raportul fonetic dintre românul *ariciu* și latinul *erīcius* n-a putut fi explicat până acum într-un mod satisfăcător. Din *erīcius* ar fi trebuit s-avem **ariș*. Forma *ariciu* nu s'a putut naște din *ariș* printr'o simplă schimbare de sufix, deoarece ea e o formă străveche — e proprie și aromânei! — și deci organică. Nici o formă latină reconstruită **erix, erīcem*³⁵, nu satisface, deoarece reconstrucția în sine e nesigură și apoi din ea am fi avut **arice* sau **aric* — comp. *berbec* sau *berbec*, *șoarece* sau *șoarec* din *vervex vervecem, sorex soricem* etc. — și una din aceste forme ar fi trebuit să se păstreze măcar pe undeva, ceea ce nu e cazul. În orice caz însă nici **erīcem* n'ar fi putut da la Aromâni o formă cu *č*. *Ariciu* se reduce la o formă **erīcio*, păstrată ca **erīcionem* la Sarzi (Kampidano) *ritssoni*³⁶, apoi în fr. *hérisson*, prov. *erisó*. În cuvântul *ariciu* trăește deci încă o formă de nominativ latin, care se alătură la cele înșirate mai sus, pag. 426 Observația făcută acolo, că au păstrat această formă de regulă numai cuvintele care înseamnă ființe omenești și mitologice, se potrivește și la *ariciu*. La cei vechi ariciul eră privit ca cel mai știutor dintre toate vietățile³⁷, iar în credințele populare române el ocupă un loc însemnat și e o față destul de simandicoasă, ca unul care a colaborat cu Dumnezeu la urzirea pământului. Pe atunci ariciul eră, zice-se, un voinic cu barba mare, și pentru înțelepciunea lui, Dumnezeu îi cerea sfaturi și-l ascultă. Dar printr'o greșală a ariciului, pământul, în loc d'a ieși neted și așezat, cum plănuise Dumnezeu, a eșit neregulat, cum îl vedem azi: cu munți, râpi, dealuri, văi și văgăuni. Pentru asta Dumnezeu s-a supărat pe el și l-a blestemat să se facă ghem și așa a rămas de atunci³⁸. Nu e de mirare deci, dacă în seria substantivelor de declinarea III: *homo hominem, hospes hospitem, iudex iudicem, imperator imperatorem, leo leonem, draco draconem*, păstrate nu în forma de acuzativ, ci în cea de nominativ: *om, oaspe, jude, împărat, leu, drac* etc., intră și numele micului *ariciu* din **ericio *ericionem*.

³⁵ Propusă de A. Philippide, *Altgriech. Elemente*, 2.

³⁶ S. Pușcariu, *Lat. u. Kî* p. 84. Ideia că **ericio* e un nominativ corepunzător lui **ericionem* mi-a sugerat-o dl. S. Pușcariu. Eu mă gândisem la început la forma de dativ-ablativ a lui *erictus*.

³⁷ *Ἡολλ' οἰδ' ἀλώπηξ, ἀλλ' ἐχίνοσ ἐν μέγα*, *Gubernatis, Zoolog. mythology* II, 11 la Hașdeu EM. ¶649.

³⁸ Vezi comunicările privitoare la ariciu din diferite părți ale Țării la Hașdeu *Et. M.* II 1649—1650.

În ceia ce privește cuvântul *mijloc*, explicația formei lui se impune dela sine. Dacă plecăm de la forme ca *in medio loco avem* pe acel *medio* care nu putea da decât *midž* > față de *miedz miez* din *medius*. Această formă cu *j* resp. *dž* din *dio* e deasemenă străveche, întrucât e proprie și aromânei *ñilğoc*, *ñolğuc*. Că *j* din *mijloc* s'ar fi născut din *z* sub influența slavului *mežda*, cum vrea O. Densușianu H. L. R. I 243 e cu totul neprobabil, deoarece acel cuvânt slav nu există și n-a existat niciodată în românește ca să poată exercita asemenea înrâuriri; înrâurirea de la distanță ar fi prea curioasă.

S. Pușcariu îmi atrage atenția asupra sufixului românesc *-iciu* care atunci, când derivă abstracte ar putea corăspunde formei nominativale *-itio*, care s'a putut păstră alături de *-itionem*, ca *-atio* alături de *-ationem* în alte limbi romanice (cf. Meyer Lübke, Rom. Gramm. II § 796), căci românescul *tremuriciu* nu poate fi despărțit de italianul dialectal (Sicilia, Lecce) *tremulizzo*, cu același sens.

6. Formarea cuvintelor.

De obicei cuvintele de origine greacă veche se păstrează în românește cu sufixul lor grec. Sânt însă și cazuri, când forma de azi a cuvântului nu se poate explica altfel, decât admițând că sufixul a fost din capul locului latinizat. Așa e bunăoară cazul substantivului *drepneă* față de etimonul său grec *δρεπανίς δρεπανίδα*, cu același înțeles. Forma *drepneă* presupune un prototip **drepanella*, în care sufixul diminutiv latin *-ella* a înlocuit pe corăspunzătorul său grecesc *-ίς*, *-ίδα*. Tot așa substantivele *urdă* și *leurdă* față de etimoanele lor grecești *ὠρώδης* și **λεβρωώδης* trădează înlocuirea sufixului *-ώδης* prin *-ida* (*-idus*, *-idum*), cu alte cuvinte latinizarea lui.

Latina vulgară a împrumutat din limba greacă, cum se știe, nu numai cuvinte, ci și sufixe, care au devenit apoi mai mult sau mai puțin productive. Din acest izvor greco-latin sânt sufixele românești *-ie* pentru formarea abstractelor, *-easă*, sufix moțional feminin, *-ez*, sufix verbal. Pentru motivele arătate mai sus (§ 2) aceste sufixe țin de elementele latine ale limbei române, deși originea lor e greacă. Ca element grec însă trebuie menționat aici sufixul *-afă* din istroromânul *must-âfe* „mustață“, neexplicat până acum. În *must-âfe*, ca și în dacoromânul *mustață*, baza

fiind greacă, sufixul e de asemenea grec: $\alpha\phi\omicron\varsigma$. Compară $\kappa\iota\rho\alpha\phi\omicron\varsigma$ „vulpecula“ din $\kappa\iota\rho\alpha$ „vulpe“, $\epsilon\gamma\kappa\iota\lambda\lambda\alpha\phi\omicron\varsigma$ „codiță“ din $\epsilon\gamma\kappa\iota\lambda\lambda\omicron\varsigma$ ³⁹. Istrorom. *mustâfe* presupune deci un prototip grec $*\mu\acute{\upsilon}\sigma\tau\text{-}\alpha\phi\omicron\varsigma = \mu\acute{\upsilon}\sigma\tau\text{-}\alpha\phi$. Același sufix se ascunde desigur și în arom. *cârapă* „țeastă (de pește, de om)“ < $*\kappa\acute{\alpha}\rho\text{-}\alpha\phi\omicron\varsigma$ din grecul $\kappa\acute{\alpha}\rho\alpha$ „Haupt, Kopf von Menschen und Tieren“. Sufixul grec $\text{-}\alpha\phi\omicron\varsigma$ apare des împerechiat cu alte sufixe diminutive: $\chi\rho\upsilon\varsigma\text{-}\acute{\alpha}\phi\text{-}\iota\omicron\nu$ din $\chi\rho\upsilon\sigma\acute{\iota}\varsigma$ „aur“, $\acute{\upsilon}\iota\text{-}\acute{\alpha}\phi\text{-}\iota\omicron\nu$ din $\acute{\upsilon}\iota\acute{\omicron}\varsigma$ „fiu“. În aromână alături de *cârapă* avem și pe *cărăfete* „căpățână“ care presupune un prototip $*\kappa\alpha\rho\alpha\phi\iota\varsigma$ $*\kappa\alpha\rho\alpha\phi\iota\delta\omicron\varsigma$; ϕ e redat în *cărăfete* prin *f* ca și în istrorom. *mustâfe*.

În această ordine de idei, vine în discuție și originea încă nelămurită pe deplin a cuvântului *aripă*, pus de W. Meyer-Lübke⁴⁰ cu drept cuvânt în legătură cu latinul *alapa* „Ohrfeige, Backenstrich“. Nelămurită a rămas însă etimologia acestui *alapa*, întrebuintat rar și numai în sensul figurat de „palmă (peste obraz)“⁴¹. Că *alapa* e atestat întâiu la un scriitor de origine greacă — Pheadrus — e tot așa de semnificativ ca și faptul că el se răspândește pe teritoriul romanic apusean începând din sudul Italiei: calabr. *alapa* „Schaufel des Mühlrades“, span. *álaba* „Radschaufel“ etc.⁴². Înțelesul fundamental al romaniceului *alapa* a fost, cum observă Meyer-Lübke „aripă“ nu „Radschaufel“, deoarece tranziția de înțeles în sensul acesta se explică ușor — compară neoprov. *aleto* „Radschaufel“, propriu zis „aripioară“ —, pecând drumul invers al evoluției semantice ar fi greu de priceput. Reiese din cele de până aci că baza romaniceului *alapa* ca și a românului *aripă* e neîndoios latinul *ala* „aripă“, iar în finalul $\text{-}\alpha\phi\alpha$ trăește același sufix diminutiv grecesc $\text{-}\alpha\phi\omicron\varsigma$ pe care îl întâlnim în arom. *câr-apă*, istrorom. *must-âfe*, în gr. $\epsilon\gamma\kappa\iota\lambda\lambda\alpha\phi\omicron\varsigma$ etc. În sensul de „palmă (peste obraz)“ al lat. *alapa* se întrevede înrăurirea grecului $\kappa\omicron\lambda\alpha\phi\omicron\varsigma$ cu același sens. Deoarece sufixul grec $\text{-}\alpha\phi\omicron\varsigma$ mai are și varianta $\text{-}\iota\phi\omicron\varsigma$ — compară $\epsilon\rho\text{-}\iota\phi\omicron\varsigma$ „haedulus“, $\mu\acute{\omicron}\rho\text{-}\iota\phi\omicron\varsigma$ „morulus“, $\delta\rho\nu\text{-}\iota\phi\text{-}\iota\omicron\nu$ „păsărică“ din $\delta\rho\nu\iota\varsigma$

³⁹ R. Kühner, Grammatik d. griech. Sprache ed. 2, 1, pag. 709.

⁴⁰ Zeitschrift f. rom. Philologie XXXI (1907) pag. 582 urm., unde sânt menționate și explicările mai vechi; compară și S. Pușcariu în Dicționarul Acad. I pag. 255.

⁴¹ Compară Walde, Etym. Wörterb. d. lat. Sprache pag. 23 unde e dată și literatura privitoare la chestiune și H. Schuchardt în Zeitschrift f. rom. Phil. XXXI (1907) p. 721 urm.

⁴² M. Lübke EW. nr. 310 și G. Rohlfs în Archivum Romanicum, VII, 450.

„pasăre“ etc. — nu e nevoie a deduce pe românul *aripă*, pronunțat și *aripă*⁴³, cu accentul pe sufix, din prototipul *alapa*, întrucât desvoltarea lui din **alipa*, cu varianta $-\varphi\omicron\varsigma$ a sufixului grec $-\alpha\varphi\omicron\varsigma$, e mai firească, mai ușoară. Pe de altă parte numai acel **alipa* a păstrat înțelesul fundamental de „aripă“, care la *alapa* nu se poate atesta.

Grecizarea parțială a unui cuvânt latin s-a făcut însă nu numai prin aninarea unui sufix grec, cum e cazul cu substantivul *aripă*, ci chiar prin unele modificări fonetice proprii limbii grecești. Câteva cuvinte de origine latină, româna le-a moștenit într'adevăr sub o formă mai mult sau mai puțin grevizată, adică așa cum le pronunțau vorbitorii de origine greacă.

Cuvântul *curte* bunăoară, prezintă față de prototipul său latin *cohōrs*, *cohortem* înlocuirea lui $\bar{o}$ accentuat prin *u*, neexplicabilă prin limba latină⁴⁴, dar proprie unor elemente vechi grecești din românește: *zgură*, *uture*. Acest fenomen fonetic ($\omega > ou$) a fost, cum am arătat în alt loc, o particularitate a vechiului dialect tesalic. În România de răsărit forma *cūrtem* în loc de *cohōrtem* a fost într'adevăr exclusivă, compară rom. *curte* = alb. *kurt*, neogr. $\kappa\omicron\upsilon\rho\tau\eta$. În Apus o întâlnim în vechea sardă: *curte*.

Tot așa românul osânză „grăsime de porc“ nu poate fi dedus direct din latinul *axungia*, din cauza lui $\hat{a}$ în loc de *u* și mai ales a lui o în loc de *a*. Din *axungia* am fi avut **asunză*. Cuvântul românesc reproduce forma atestată $\delta\epsilon\upsilon\gamma\gamma\iota\omicron\nu$ (**δῆῦγγι:α*)⁴⁵, care nu e decât pronunțarea greacă a latinului *axungia*.

Latinul *mulsa* „Honigwasser“ trăește în limba română sub forma *mursă*, cu același sens. Trecerea lui *l* în *r* însă, nu poate fi explicată decât printr'o înrâurire greacă, mai ales că această trecere mai e atestată pentru acest cuvânt numai în Sicilia *ammursatu* „süsslicher Wein“. Înrâurirea a plecat de la cuvântul grec pentru „a mulge“: neogr. $\acute{\alpha}\mu\epsilon\rho\gamma\omega$ = v. grec. $\acute{\alpha}\mu\acute{\epsilon}\lambda\gamma\omega$, vgr. $\acute{\alpha}\mu\omicron\rho\gamma\acute{\omicron}\varsigma$ = $\acute{\alpha}\mu\omicron\lambda\gamma\acute{\omicron}\varsigma$ „mulgător, sugător“.

Un fonetism strein limbii latine cât și celei române se mai reflectează în cuvântul *codru* „bucată; pădure seculară; porțiune

⁴³ Vezi și alte variante în Dicțion. Acad. I 255.

⁴⁴ Comp. Candrea-Densușianu, Dicț. etim. al limbii rom. nr. 464; W. Meyer-Lübke EW. nr. 2032.

⁴⁵ Atestat la Dioscorides și în Corpus glossariorum lat. II, 384; vezi și S. Pușcariu, *Lat. Ti. u. Ki.* 51, Candrea-Densușianu nr. 1292.

de pământ; munte etc.“ din latinul *quadrum*. Trecerea lui *a* în *o* n-a fost explicată până acum⁴⁶. S-a recurs chiar la ipoteza unei mijlociri slave⁴⁷, deși cuvântul nu există nicăiri în limbile slavice. Fapt e însă că în Corpus gloss. lat. II 351, cuvântul acesta e atestat cu *o* în loc de *a* chiar în transcripție greacă: *κοδρα*: *quadra*, un indiciu ca și aici avem a face cu pronunțarea greacă a unui cuvânt latin. Mai mult: retorul și sofistul grec cu nume roman *Quadratus* (+ 165 d. Chr.) e numit în izvoarele grecești *Κοδράτος*⁴⁸; primul apologet creștin *Quadratus*, originar probabil din Asia Mică, eră numit de Greci *Κοδράτος*⁴⁹ și în general acest nume latin *Quadratus* apare în inscripțiunile grecești obișnuit sub forma *Κοδράτος* sau *Κωδράτος*⁵⁰. Pronunțarea *κόδρον* în loc de *quadrum* și *Κοδράτος* în loc de *Quadratus* își găsește într'adevăr explicația în particularitatea dialectului eolic de a preface pe *a* în *o* în vecinătatea unui *r*: *σρότος* în loc de *σρατός*, *βρόχους* în loc de *βραχός* *Στορπάου* = *Ἄστραπαίου*, paphlag. *κόρ᾽α* = *καρῶα* etc.⁵¹.

III.

Domeniile influenței vechi grecești.

7. Păstoria.

Înrâurirea veche grecească se resimte mai ales în sfera ocupațiunilor vieții de țară, dintre care locul întâiu îl ocupă subț acest raport păstoria. În terminologia păstoritului întâlnim într'adevăr tot felul de cuvinte de origine veche grecească privitoare la vite, la creșterea și la produsele lor.

Vitele mari și mărunte poartă diferite numiri, care privesc fie culoarea părului, fie alte particularități bățătoare la ochi.

Numele unei oi cu botul galben sau roșu e *Coacina*, arom. *coațin* „oaie albă cu capul roșcat“ = eng. *kočen* „rot“, lat.

⁴⁶ Comp. O. Densușianu HLR. 171, 72; Candrea-Densușianu Dicț. Etim.; nr. 384 W. Meyer-Lübke EW, nr. 6921.

⁴⁷ C. von Sanzevitch în Weigands Jahresb. des Instituts für rum. Sprache II, 27.

⁴⁸ W. Pape, Griechische Eigennamen, I p. 684—706.

⁴⁹ Comp. Wetzer u. Welte's Kirchenlexikon X, 645.

⁵⁰ C. I. G. Indice; W. Pape op. și loc. cit.

⁵¹ P. Kretschmer, Die griechische Sprache în „Einleitung in die Altertumswissenschaft“ ed. 2, hrsg. v. Gercke u. Norden I p. 529.

coccinus „scharlachrot“ din gr. κόκκινος „scharlach rot“, neogr. κόκκινος, dial. κότσινος „rot“. Compară gr. κόκκος „Scharlachbeere, mit der scharlachrot gefärbt wird“. *Coacen* e numai în limba română cuvânt specific păstoresc. Sânt împrumutate din românește: alb. *kuatse* „weisses Schaf mit schwarzen Augen und Brauen“, sârb. *kočenica* „Art Schafe“, *kočan* „Ochsenname ohne nähere Angabe über die Farbe des Ochsen“¹.

Oaia cu lâna scurtă dar mcale, fină și creață se chiamă țigaie, masc. *țigaiu* și cu singularul refăcut din plural *țigău*. Rasa oilor *țigăi* numite și „oi mocănești“ e cea mai frumoasă dintre cele indigene. În Meyers Konversations-Lexikon ea e astfel descrisă: „glanzwollige Schafe mit flach gekräuselter meist hellglänzender Wolle von geringer Feinheit“. Cuvântul *țigaie*, a cărei origine n'a fost lămurită până acum, stă în legătură cu grecul σιγαλόεις „glatt, blank, glänzend, weich, zart von Kleidern, Stoffen etc.“. Varianta * σιγάλιος, din care vine forma românească, se rapoartă la σιγαλόεις ca λειριος la λειριόεις „ca floarea crinului“ μύριος la μυριόεις „foarte mult, nenumărat“ σπόδιος „cenușiu“ = σποδιόεις etc. Grecul σ e redat aici prin ț, ca și în țârfă „nisip“ în loc de *sârfă, despre care vezi mai jos. Cuvântul presupune deci, o formă dialectală grecească cu ζ în loc de σ, ca ζαργάνη = σαργάνη, ζιβόνη = σιβόνη etc.².

Din rasa țigăilor face parte și oaia bârcă, cu lâna țigaie, mândră și creață (Maramureș), numită pe-alocurea *bârcă* și *bircă* „oaia cu lâna creață și mică“³. Subt această din urmă formă întâlnim cuvântul și în limbile vecine: ung. *birka* „oaie cu lâna scurtă și creață“, sârb. *birka* „un fel de oi“, polon. *bierka* „oaie turcească sau românească cu coada scurtă“ ceh. *birka* „oaie ordinară sterilă“. S. Pușcariu *Dicț. Acad.* I, p. 545 e de părere că în aceste limbi el a fost răspândit de păstorii români. Ca formă și sens *bârcă* ne amintește de gr. πρόβατα [πρόβατα] „Art Schafe in Epirus“. *B* inițial în loc de *p* ne conduce la acele dialecte vechi grecești, în care π se prefăcea în β și din care și

¹ Comp. Candrea-Hecht, Les éléments latins pag. 65; S. Pușcariu EW. nr. 383; P. Skok în ZRPh. XXXVI (1912) p. 648.

² Vezi dicționarele. Un caz interesant de înlocuirea lui s prin ț ne oferă medoigreaca în τσεκούριον „secure“ din lat. *securis*.

³ Dicț. Acad. I 545 și T. Papahagi, Graiul Maramureșului p. 215.

latina a făcut o serie de împrumuturi, precum: *burrus* „feuerrot, braunrot“ < *πυρρόβος*, *buxus* „Buxbaum“ < *πύξος*, *bassus* „dick“ < *πάσσων*, *baxea* „eine leichte Art Sandalen“ < *πάξεια din *πάξι* „Schuhart“ etc.⁴. După Hesychius acest fenomen era propriu Delfienilor, Tarentinilor și Siculilor⁵. Să se mai observe sub raportul formei, redarea lui *y* grec prin *â* ca și în *râp*, *țârfă*, *usâc* (arom.) etc., despre care vezi mai sus § 4, 428 urm. Forma *bircă* nu e normală și rămâne de explicat. Dacă latinul *birrica* „vestis ex lana caprarum valde delicata“ și *birrus*, *birrus*, *byrrhus*, a cărui origine nu este lămurită⁶, e împrumutat din grecește, cum par a arăta ultimele două forme, atunci și rom. *bircă* e un dublet moștenit a lui *bârcă*.

Dintre rasele de oi românești, în afară de rasa *figăilor* de care am vorbit, ar mai fi de amintit aici, oaia *țurcă* sau *țurcană*, cu lâna mai lungă, mai bogată, dar mai aspră. Ea e răspândită în întreg sud-estul Europei, având ca varietăți: oaia *bârsană*, oaia *ungurească*, *sârbească* și *rusească*⁷. Originea cuvântului *țurcă* nu e lămurită. Noțiunea de oaie *țurcă* fiind așa de apropiată de noțiunea *figaie*, nu e de mirare, ba chiar ne așteptăm, ca și în cuvântul *țurcă* dentala *ț* să stea în locul unui *s* primitiv, adică *țurcă* în loc de *surcă, după cum *figaie* în loc de **sigai*e. Despre acest fenomen fonetic propriu elementelor grecești am vorbit la etimologia cuvântului *figaie*, unde am menționat și celelalte exemple. Forma *surcă, masc. *surc e același cuvânt cu latinul *suricus* sau *syricus* din gr. *συρικός* „siric, sirian, de Siria“. Compară mediolatin, *suricum* „blé de Turquie“, ital. *surgo* sau *sorgo* „indicum frumentum“. Forma *Surus*, de unde *Suria* = *Syria* la Du Cange, apare aproape constant în inscripțiunile latine⁸. *Țurcă* înseamnă deci oaie siriană sau de Siria, după cum și în vechea franceză se zicea *mules de Surie* sau *de Sulie* „catâri de Siria“ (DC) și dupăcum zicem și noi oaie unguească, sârbească, tur-

⁴ Comp. Walde, Latein. etym. Wörterb. 102, 85, 86.

⁵ *βατέω* în loc de *πατέω* „a călca“, *βατάριον* în loc de *πατάριον* „taler“, *βικρός* în loc de *πικρός* „amar“, etc., comp. R. Kühner op. cit. § 33, pag. 154 și W. Pape, Griechisch-Deutsches Wörterbuch ed. 2, vol. I, p. 422. vol. II, p. 434.

⁶ Vezi Walde Latein. etym. Wörterb. 91.

⁷ Diaconovici, Enciclopedia rom. III, 492.

⁸ C. I. Ū. III, 2, Indice: inscripțiuni din Dacia și Illyricul latin, Forma eră firește uzitată și în Apus.

cească, rusească etc., sau după cum zic Români megleniți: of ghegăneșt, arnăuteșt etc. În Siria și azi oaia ocupă „primul loc“ în creșterea vitelor ca și în ocupația de predilecție a locuitorilor⁹.

Oaia bălțată cu alb și cu negru se chiamă **percetă**; ber-becele bălțat: **percet**¹⁰. La baza acestui cuvânt stă un tip grec *ποικιρτός — în transcripție latină *poecirtus*, cu *oi* = lat. *oe* ca în lat. *Foebus* din grecul Φοῖβος etc.¹¹ — în loc de ποικιλτός „bunt, buntfarbig“. Pentru particularitatea fonetică dialectală, în domeniul limbei grecești, a înlocuirii lui *l* urmat de consoană prin *r*: *ποικιρτός = ποικιλτός, compară μοργός în loc de μολγός (Hesychius), σάρπη în loc de σάλπη == lat. *salpa* „un pește de mare“. În neogreacă, acest fenomen a devenit regulă: ἀδερφός „frate“ în loc de ἀδελφός, ἐρπίδα „speranță“ în loc de ἐλπίδα, ἦρθα „venii“ din ἦλθα etc.¹².

Oaia cu lâna neagră se chiamă **laie**, masc. *laiu*. În aromână *laiu* „negru“ a înlocuit pretutindeni pe sinonimul său de origine latină *negru*. E un cuvânt răspândit și mult discutat. I. Țicăloiu¹³ analizând cunoscutele versuri din Miorița a dedus că *laiu* nu înseamnă negru ci alb-gălbui sau fumuriu. Această presupunere e verificabilă și pe deplin justificată, întru cât prin unele părți, cuvântul e întrebuințat și azi numai cu acest înțeles¹⁴. Accepțiunea de negru e deci secundară. Părerea lui că rom. *laiu* nu se poate despărți de mediolatinul *laius*, *-a*, *-um*, atestat la Du Cange și Forcellini III, 682 ca denumire a unei colorii, e de asemenea dreaptă. Citatele respective, care ne înfățișază acest cuvânt aplicat la colorarea veșmintelor de lână, sunt scoase dintr'o

⁹ Comp. Meyers Konversations-Lexikon XIX, 252.

¹⁰ Fr. Damé, Dicționar rom. francez; Hașdeu, Răspunsuri la chestionarul lingvistic XI, 5 (Olt) și I, 6 (Argeș).

¹¹ În domeniul limbii grecești *oi* apare transcris prin *oe* în inscripțiunile din Tanagra, A. Thumb, Handbuch der griech. Dialekte § 236, p. 224.

¹² A. Thumb, Handbuch der neugriechischen Sprache (Strassburg 1910) § 31, pag. 20.

¹³ În Zeitschr. f. rom. Philologie XXXVIII (1914) p. 485 urm.

¹⁴ Răspunsuri la chestionarul lingvistic al lui Hașdeu, vol. X, 254: *În privința colorii părului, dacă e sură se zice laie sau seină*; Tot acolo, vol. XVII, 278: *Oate laie, adică nici albă nici neagră*; Glosar la Creangă: *lână laie „lână neagră, amestecată cu puține fire albe, deci cenușie“, om laiu „om cărunț“*; Păsculescu, Literatură pop., indice: *laiu laie „cu lâna cenușie, un fir alb și unul negru“*.

scriere a episcopului Caesarius de Arelate (+ 542)¹⁵. În ceia ce privește acum originea, Treimer (Zeitschr. ibid. 389), care n'avea cunoștință de forma latină atestată, deduce pe *laiu* din neogreacă. Cuvântul e într'adevăr grec la origine, vine însă nu din greaca modernă, ci din greaca veche: vgr. *λάγεις* „vom Hasen, wie der Hase“ din *λαγῶς* „iepure“, neogr. *λάγεις* „sprenklig wie ein Hase“, ep. *λαγιάζω μαζόνομαι ὡς λαγῶς χωρὶς νὰ κάμνω πρότον νὰ κινηθῶ*. Comp. *λαγίασαν τὰ πρόβατα*. Grecii exprimau adesea colorile după denumirile de animale: *κίλλιος* „dem Esel ähnlich; eselgrau“ din *κίλλος* „asin“; *χελιδόνιος* „negru-roșcat ca o rândunică“ din *χελιδών* „rândunică“ (vezi mai jos etimologia românului *Ceridoană*).

Oaia cu pete roșii pe corp se chiamă **Ceridoană**, un nume uzitat în acele graiuri locale în care *ñ* se păstrează încă sau se pronunță ca *n*¹⁶; în limba comună ar sună *ceridoaie, masculin *ceridoiu. Derivă din *χελιδόνιος* = ionic *κελιδόνιος „schwalbenfarbig; de culoarea rândunelei“ aplicat în greaca veche la animale și lucruri: „eine braunrote Schlangenart; ein Beiwort des Hasen, weil er, wie die Schwalbe dunkelbraun und am Bauch weiss ist, eine Art Feigen von rotbrauner oder braunroter Farbe, wie die Schwalbe an der Brust; ein schwalbenfarbiger Stein“.

Oile albe cu pete ruginii pe bot se numesc **oacăre** sau **oacăne**. Amândouă formele acestui cuvânt se reduc la una comună mai veche **oacărne**, singular masc. **oacărn**, care trăește în aromânul **oacărn** „vită neagră la cap și albă la corp“, în Siracu **ocren**, despre oaia care are botul și picioarele negre. Cuvântul face parte din familia grecului *ῶχρα* „eine gelbliche Erdfarbe, Ocher, Ccker“, *ῶχρός* „gelb, blassgelb“, *ῶχρομέλας* „bleichschwarz“, și presupune o formație ajectivală *ῶχρονος, care se referă la *ῶχρα*, dupăcum *κόκκινος* „scharlachrot“ la *κόκκος* Scharlachbeere“, *κρόκινος* la *κρόκος* „saffranfarbig“ etc. Mediobulgarul **okren** (**okrena**

¹⁵ Caesarius Arelat., Regula ad monachos cap. 26: *Vestimenta alio colore nou induatis, nisi laia, lactina et nigra nativa*; Regula ad virgines cap. 40: *Omnia vero indumenta simpliciter tantum et honesto colore habeant, nunquam nigra, non lucida, sed tantum laia vel lactina*. Cap. urm.: *Tinctura in monasterio nulla alia fiat, nisi ut supra dictum est, laia et lactina*. Despre Caesarius de Arelate și scrierile sale vezi Wetzer & Welts's Kirchenlexikon 2, II, p. 1653—1660.

¹⁶ Cuvântul mi-a fost comunicat de S. Pușcariu din lucrarea în curs de tipărire asupra păstoritului de E. Precup.

ovca „oaie pestrîă“) e împrumutat din românește. Relevarea cuvântului mediobulgar se datorește lui Th. Capidan¹⁷.

Preușa, masc. *preuș*, se chiama oaia cu roșu pe pânțece¹⁸. Forma de azi a acestui cuvânt a rezultat dintr'una mai veche *preruș, prin dispariția disimilatorică a celui de al doilea *r*. La bază stă grecul **περ:-ρόυσιος* „rings umher oder am Rande rot, mit einem roten Saum“, din *περί* „împrejur“ și *ρόυσιος* „rotbraun, rötlich, rot“. Compuse identice în grecește sânt: *περίλευκος* „rings umher oder am Rande weiss, mit einem weissen Saum“, din *λευκός* „alb“, *περ:ποικ:λος* etc.

În niște versuri populare din colecția lui Păsculescu¹⁹ mai întâlnim ca nume de oaie pe *buchereă*, care nefiind însă atestat până acum și pe altă cale, nu se știe precis ce anume însemnează. V. Bogrea în DR. I, 261 analizând versurile în chestiune a dedus cu foarte multă probabilitate, că nu poate fi vorba decât de oi cu un anumit fel de coarne, întrucât după versul cu *oaie buchereă* vin altele cu *berbece prepeleag* —, cu *patru coarne în cap*. Contra derivațiunii propuse tot acolo de Bogrea, din neogrecul *βούκερος* „cu coarne de bou“, vorbește însă păstrarea lui *β* ca *b* în loc de *v*, căci ne-am așteptă la forma *vuchereă, dacă termenul ar fi într'adevăr din neogreaca. Vine din greaca veche, și anume dintr'un cuvânt deaproape înrudit cu ngr. *βούκερος*. Forma *buchereă*, masc. *buchereț*, deminutiv din *bucher, presupune într'adevăr un tip *bucleru, care nu se deosebete de grecul *βούκραϊρος* (*βούκραϊρος*) „ochsenhornig“ decât prin disimilarea primului *r* în *l*. Cuvântul grec e compus din *βούς* „bou“ și *κραιρα* „vârf, cap, coarne“.

Dacă oaia are urechile mici, i se zice *ciulă*, masc. *ciul*; tot așa se chiamă și boul căruia îi lipsește un corn etc. Cuvântul *ciul* (= arom. *čul*) vine din grecul *καλλός* „gebogen, krumm, verstümmelt“, *καλλὸν τὸ οὖς* „dicitur auris curta et mutila“. Neogreaca posedă cuvântul supt forma *κουλός* „ciung de o mână, de un braț“²⁰.

¹⁷ Elementul slav 364/76. Altă explicare etimologică a cuvântului *oacăr* nu cunosc decât pe cea dată de G. Pascu în Cimilituri I, 27: *laiu-oc-ăr*.

¹⁸ T. Papahagi, Graiul și folcl. Maramureșului 230.

¹⁹ Literatură pop. rom. (Buc. 1910) p. 325.

²⁰ Comp. A. Philippide în Festgabe für Mussafia.

Oaia, junca, vaca etc. care nu fată se numește *stearpă*, masc. *sterp*. E același cuvânt cu *sterpa* sau *streppa* „Tier, das im laufenden Jahr nicht geworfen hat“ din dialectele sud- și ostitaliene, și se reduce ca și acestea la v.-gr. στέρφος „unfructibar“, ngr. στέρφος, cref. στέρπα. În dialectele italiene amintite, cuvântul e pur păstoral, pe când în românește însemnează „sterii“ sau „neproductiv“ în genere ca și prototipul grecesc. Etimologia, ori cum evidentă, din grecește, împărțită de filologii români mai vechi, a fost respinsă de filologii mai noi, pe motiv că „st cere un $\bar{e}$ “, și s'a propus în schimb un etimon latin *exstirpus „fără lăstari“. Această nouă etimologie, propusă de E. Herzog în ZRPh. XXVI, 735, a fost admisă de toți. Numai Gerhard Rohlfs în Archivum Romanicum IX (1925) pag. 159 nr. 3072 se mai gândește la grecul στέρφος, dar și el, tot din cauza tratării lui ε, presupune numai o contaminare a lui cu latinul ipotetic *exstirpus*. Dar tratarea lui ε accentuat din στέρφος ca $\bar{e}$ lung, pentru motivele arătate mai sus pag. 425 urm. e tot așa de normală ca și tratarea lui ε din πέπων: *pepene* și λέων: *leu*. Apoi cuvântul românesc ca și corăspunzătorul său din dialectele italiene cu greu s-ar putea despărți de prototipul grecesc cu care se acoperă pe deplin atât ca sens cât și ca formă, iar derivarea dintr'un prototip existent e totdeauna preferabilă uneia dintr'un etimon reconstruit sau fictiv. Pentru originea greacă mai vorbește răspândirea cuvântului numai în acele părți ale României²¹, care au fost mai direct expuse înrăuririi vechi grecești, cât și faptul că un sinonim al lui *sterp* vine tot din grecește: *știră*.

Știră — oaie sau vacă știră, dar și femeie știră — din grecul στειρος fem. στειρα „unfructibar, von Kühen und Frauen“. Pentru tratarea diftongului εi ca $\bar{e}$ vezi mai sus. Despre răspândirea cuvântului și despre literatura asupra etimologiei lui a vorbit N. Drăganu în DR. II, 615—616. Cuvântul există firește și în alte limbi indoeuropene, precum got. *stairo*, alb. *ștjeră*, v.-ind. *stari* „unfructibar“, dar forma românească a lui n-a putut precede decât din grecește. În terminologia păstoritului se face deosebire între *sterp* și *știr*: *stearpă* e vaca sau oaia care n'a fătat într'un an, *știră*, care n'a fătat și nu fată niciodată, chiar dacă se împerechează.

²¹ Pentru răspândirea cuvântului în sudul și în părțile de nord-est ale Italiei vezi Gerhard Rohlfs, Griechen und Romanen in Unteritalien p. 114—115, iar pentru răspândirea lui în Balcani T. Capidan în DR. II, 549.

Berbecele de doi ani, frumos și cu coarnele întoarse îndărăt se numește **beciu**; pe alocurea *beciu* e denumirea berbecului bătrân și credincios care merge în fruntea oilor. Alt cuvânt e arom. *beča*, numele unei oi albe, pe care Capidan DR. IV 348o îl explică din slavicul *belče* deminutiv din *bělz* „alb“, și-l găsește atestat sub forma *belč* și în graiul Românilor din Serbia. El există de altfel și în unele părți ale României ca nume de familie *Belciu*, în Banat, și ca nume dat unei oi cu lâna „limpede albă“ *belcioacă*, pe la Năsăud-Sângiorz²². Dacorom. *beciu* „berbec tânăr“ vine din grecul βηκιον (eolic *βήκιον) „junges Schaf“, deminutiv la βήκη „oaie“. Că grupul $-ci + o$ (= $ti + o$) devine regulat *č* și nu *f*, am arătat mai sus § 5, pag. 432 urm.

Batal „berbece neîntors, cu aptitudini de reproducere; berbece necastrat, lăsat pentru reproducere; țap pentru prăsilă“. Prin confuzie și sub influența cuvântului *bătut*, *batal* a căpătat și înțelesul contrar de „berbece întors“²³. În tulpina cuvântului *batal* se recunoaște ușor v.-grecul βάτης „gonitor, despre taur, berbece, țap (Ioanid)“; „Bespringer, Beschäler“ din βατέω „bespringen, beschälen“. Alături de βάτης a existat însă atât forma *βατήρ — compară βότης = βοτήρ „păstor“ și ajectivul βατήρος „apt la împreunare“ (despre vite) — cât și corespunzătorul doric *βατάρ — cu α în loc de η , — compară ἐπιγελαστάρ = ἐπιγελαστής, cum și cele spuse despre această particularitate a dialectului doric la pag. 421—422. Cuvântul românesc presupune un daco-latin *batallus* în loc de *batarulus — compară lat. *satullus* din *saturulus — iar grecul *βατάρυλος, la care se reduce acela, e un diminutiv cu sufixul -υλος ca și ἄρκυ-υλος din ἄρκτος „urs“.

O turmă de oi de mărime mijlocie, cam de vreo 500 de capete, se numește **boteiu**. Acest cuvânt e uzitat în Moldova, Bucovina, Maramureș și Banat²⁴ și se acoperă ca sens pe deplin, iar ca formă pâna la sufix, cu v.-grecul βοτών „vită, oaie; pecus pecudes“. Sufixul *-eiu* poate fi explicat în mod diferit. Eu nu cred că acest sufix s'ar fi adăogat la tulpina *bot-* pe tărâmul limbei române. Cuvântul ne-a venit gata format, și de unde e tulpina, de acolo trebuie să fie și sufixul adăogat la ea. Forma greacă pe care o reproduce cuvântul *boteiu* e *βότηρον „Viehstall“;

²² Hașdeu, Răspunsuri la chestionarul lingvistic XVII, 268.

²³ Dicționarul Academiei I, pag. 515.

²⁴ Dicționarul Academiei I, pag. 628—629.

staul de oi“; compară *ὄνιον* „staul de măgari“ din *ὄνος* „măgar“. Sufixul grec *-ίον* sau *-ειον* are și funcție deminutivală, de ex. *ἀγγίον*, deminutiv la *ἄγγος* „vas“, *βλαστείον* „mugure“ din *βλάστη* „lăstar“ etc., dar nu acesta stă la baza celui românesc în cuvântul *boteiu*. Trecerea înțelesului de la noțiunea de „staul de vite“ la cea de „turmă de vite“ e ușor de explicat și are analogii, chiar în limba română, anume în cuvântul *târlă*, care înseamnă atât „un fel de staul de oi“ cât și „turmă de oi“²⁵. Din românește cuvântul *boteiu* a trecut și în ucraineana sub forma mai veche *butei* „turmă de oi“.

Se știe că limba ucraineană a păstrat adesea cuvinte de origine română, care s'au pierdut în românește, bunăoară *rumenuvati* „a rumegă“ < rom. *rumenă din lat. *ruminare*. Un asemenea element e și *butei* „păstor“, care amintește un cuvânt românesc pierdut *buteiu sau *buteu „păstor“. La baza acestuia stă grecul *βοτέυς* „păstor“ din verbul *βοτέω* „a pășună, a păzi vitele“ ca și *βομέυς* „păstor“ din *βομέω* sau *βομεύω* „a pășună, a păzi vitele“. Compară și forma *βοτήρ* „păstor“. Un cuvânt românesc de origine greacă și de aceeași formațiune mai e în românește *amăgeu* „înșelător“ din *μαγεύς*, de care va fi vorba mai jos. Dispariția lui *boteu* „păstor“ din limba română se datorește întâlnirii și confundării cu *boteiu* „turmă“, a cărei formă bănățeană e chiar *boteu*.

Păstorii sânt ajutați de câte doi-trei băieți numiți *boitari*, care mână turma de oi din urmă. Explicarea curentă a cuvântului *boitar*, ca un împrumut din maghiarul *bojtár* „Hirtenjunge“, e, cum vom vedea îndată, fundamental greșită; drumul invers al împrumutului e sigur. Intr'adevăr, o etimologie satisfăcătoare a acestui cuvânt prin limba maghiară nu e posibilă²⁶, iar vechea presupunere emisă cu înđoială de Miklosich și susținută ca ceva sigur acum în urmă de O. Densușianu, că Ungurii au format pe al lor *bojtár* din lombardul *baita* „colibă“²⁷ nu e câtuși de puțin convingătoare: nimeni nu va crede în minunea că Ungurii au fost în stare să formeze derivate dintr'un cuvânt pe care limba

²⁵ V. Păcală, Rășinariu p. 294: *Acest număr mare de oi (1500—2000) formează o turmă, care se mai numește și târlă, după locul unde poposesc oile.*

²⁶ Vezi Gombocz-Melich, *Magyar Etymologiai szótár* 451—452.

²⁷ Grai și Suflet I. pag. 352.

lor nu l-a posedat și nu-l posedă. Afară de aceasta nici legătura semantică între *baita* „colibă“ și între *boitar* „ciobănel, păstoraș“ nu e clară. Dar mai presus de toate aceste considerațiuni stă faptul că românul *boitar* nu poate fi despărțit de provențialul *boatié*, *bouatié*, *boutié*, nord-vest-italian *boattiere*, rom. *boitaro* „gardeur de boeufs, valet chargé de soigner les boeufs“²⁸. Pecât știu, nici originea acestor cuvinte n-a fost explicată până acum; la Meyer-Lübke REW. lipsesc. *Boitarii* sânt ajutoarele păstorilor; de fapt *boitar* la origine nici nu însemnează altceva decât „ajutor“. De aceea și în dialectul meglinit, băiatul care dă ajutor baciului se numește pur și simplu *jutor*²⁹, adică ajutor. Reiese deci din toate acestea că legătura etimologică dintre românul *boitar* și verbul grec βοηθέω e limpede și se impune de la sine. După cum păstorul, adică cel ce pășunează și vede de vite, se zicea în grecește βοτήρ din βοτέω „a pășuna, a vedea de vite“, tot așa unul care dă ajutor altuia a trebuit să se zică *βοηθῆρ din βοηθέω „a ajuta“. Forma *βοηθῆρ „Helfer; Gehilfe“ din βοηθέω „a ajuta“ se înțelege de la sine, în așa fel cum se înțelege, bunăoară, forma de plural, întâmplător neatestată, a unui singular atestat, sau participiul întâmplător neatestat al unui verb cunoscut; ea se referă apoi la βοηθός „helfend, beistehend“ ca de pildă πλωτήρ „Schiffer, der Schiffende“ la πλωτός „schwimmend, schiffend“, πλωτεύω „beschiffen“ etc. Dacă înlocuirea finalului *ēr* (*boetēr) prin *ar* (*boitar*) s'a făcut în domeniul limbei române, atunci aceasta se explică prin analogie cu numeroasele substantive în *-ar*, ca *văc-ar*, *bou-ar* etc.; dacă forma *boitar* se ridică însă la un prototip grecesc corăspunzător, atunci acesta a fost doricul *βοητάρ, compară dor. ἐπιγελαστάρ = ἐπιγελαστής (Hesychius) cu *ā* doric = ionic-atic η (vezi mai sus pag. 421 urm). O înrâurire fonetică similară se observă și în formele romanice occidentale citate mai sus: prov. *boatié*, *bouatié*, *boutie*, nord-vest-ital. *boattiere* din forma de bază *boātārius. Italianul *buttero* „păstor“, derivă însă din grecul βοτήρ „păstor“; despre acesta vezi Meyer-Lübke EW. nr. 1231. În ceia ce privește acum prezența cuvântului *boitar* în ungurește, e de observat că limba maghiară posedă, cum se știe, multe elemente românești din terminologia păstoritului, între altele

²⁸ Primele sunt citate după Fr. Mistral, Dictionnaire provençal-français (Aix-en-Provence 1877), ultimul (*boitaro*) după Gombocz-Melich op. cit.

²⁹ Vezi I. A. Candrea, Viața păstorească la Megleniți în Grai și suflet I, 16.

pe *pakulâr* „păstor“ din românul *păcurar* (< lat. *pecorarius*). Când Ungurul a cunoscut pe păcurarul român, căruia el i-a zis *pakulâr*, a putut să cunoască și pe ajutorul acestuia, adică pe *boitarul*, căruia i-a zis și el tot *bojtâr*.

Merindarea sau sacul cu merinde al ciobanului se chiamă cu un tipic cuvânt grecesc *traistă*, arom. *tastru*. În primul rând *traista* desemnează sacul cu grăunțe al calului. Vine din grecul *τάριτρον* „mensura annonae praebendaria ad equos praebendarium, *πηρίδιον*, perula“. Tulpina cuvântului o avem în *ταγαί* „quidquid ad victum, equi praesertim, *τάττεται*, ordinatur“. Disparația lui *γ* preces de o vocală și urmat de *i* are analogii în *mai* din lat. *magis*, *măiestru* din *magistrum* etc. Cuvântul *traistă* trebuie să fi pătruns în limba română relativ târziu, către finele epocii migrației popoarelor. În monumentele grecești clasice nu e atestat. Asupra originii acestui cuvânt vezi Indogermanische Forschungen II 441—443; asupra răspândirii lui, G. Meyer, EWA. 434. Există și în dialectele sud-italiene: calabr. *trasta* sau *trastena* „Brotbeutel der Hirten und Jäger“³⁰.

Oile se mulg în *amurgul* serei și dimineața. Cuvântul *amurg* înseamnă etimologic chiar timpul mulsului: *ἀμολγός* „die Melkzeit; der erste Drittel der hereinbrechenden Nacht, Finsternis etc.“. Din punctul de vedere fonetic, *amurg* se reduce la forma ionică respectivă, cu *ov* în loc de *o*, vezi mai sus pag. 420. Înlocuirea lui *l* prin *r* — *amurg* în loc de *amulg* — își are originea tot în limba greacă, datorindu-se apropierii de formă și de sens dintre verbul *ἀμέλω* „mulg“ și *ἀμέρω* „storc“, cum și dintre *ἀμολγός* = *ἀμοργός* „mulgător, sugător“. Alt caz de trecere a lui *λ* în *ρ* în aceleași condițiuni ni-l oferă varianta *μοργός* (Hesychius) a lui *μολγός* „sac de piele“. „Amurg“ lipsește în neogreacă; aici noțiunea aceasta e redată perifrastic: *ὁ κείρος τοῦ ἀμέργειν τὰ πρόβατα*. Substantivul *amurg* se întâlnește cu ajectivul *murg* „negru bătând în roșu“, care e însă alt element³¹.

Timpul de dimineață când păcurarii mulg oile și merg cu ele la pășune se chiamă, după localități, *prior*, *préor*, *preur* sau

³⁰ Mulțimea variată de forme ale acestui cuvânt din dialectele sud-italiene vezi-o la G. Rohlfs, *Griechen und Romanen in Unteritalien* p. 36.

³¹ Hasdeu, *Etym. M.* I 1114; A. Philippide în *Viața Românească* V (1910) p. 40. Numai rostul vocalei *u* în loc de *o* și înlocuirea lui *l* prin *r* sunt explicate de mine.

próor prour. La Aromânii din Pind *pror* sau *prou* e timpul de pe la 2 sau 3 ore după miezul nopții, când se mână oile la păscut. Explicările etimologice mai vechi și greu de admis date acestui cuvânt sânt menționate de V. Bogrea în *DR.* I, 260, care consideră cuvântul de neogrec, deducându-l din ajectivul *πρόωρος* „timpuriu, prematur“. Rămânând la această etimologie, cuvântul românesc, care în tot cazul e de origine greacă, se poate deduce formal tot așa de bine și din greaca veche: *πρόωρος*, *πρωώριος* „înnainte de timp“, și din motive de ordin cultural și geografic originea greacă veche e de preferit celei neogrecești în acest punct. În ceea ce privește partea semantică însă, greca veche ne oferă și altă posibilitate de a explica cuvântul românesc. Ajectivul grec *πρόωρος* are atât în greca veche, cât și în cea modernă, numai însemnarea generală de „timpuriu, înnainte de timp“, pecând românul *preur* sau *prou* însemnează special numai „timpul nopții de la orele două în sus, înnainte de a se face ziuă“. Pentru această noțiune greca veche are cuvântul *περίορθρος* „um die Morgenzeit, gegen Morgen“ și ca substantiv, *περίορθρον* „timpul nopții, când dimineața e aproape“. Cu acest cuvânt grecesc se acoperă pe deplin românul *preur*, *preor* atât semantic cât și formal. Disparația lui *θ* urmat de *ρ* e normală; compară *mărar* din *μαράριον* și *molură* „Fenchel“ din **μόλορον* „Fenchel“; — un fenomen fonetic despre care voiu vorbi la etimologia acestor două cuvinte. Cât privește acum forma *proor* sau *prou*, ea se reduce la v.-greul *πρόορθρον*, de unde verbul *προορθρίζω* „vor der Morgendämmerung, vor Tagesanbruch aufstehen; a se scula înnainte de revărsatul zorilor, a mâneca“. Aceste cuvinte grecești sânt compuse din *περί* „către, în jurul“ sau *πρός* „înnainte“ și *ορθρος* „dimineața demult, timpul dinnainte și după revărsatul zorilor, când răsare soarele și se scoală oamenii și animalele din culcușul lor“.

În dacoromâna *prou* mai înseamnă ajunul Sfântului Gheorghe și al Bobotezei, adică al acelor sărbători, când fermecătoarele își exercită îndeosebi meșteșugul lor magic. Sinonimul lui *prou* în această accepțiune e *Mânicătoare* „sărbătoare în ajunul Sfântului Gheorghe“, de la verbul *a mâneca* „a se scula din noapte, până în ziuă, cu noaptea în cap“. Raportul semantic dintre românul *prou*, grec *πρόορθρον* și verbul *προορθρίζω* „a se scula din noapte“ revine deci exact între *a mâneca* și *Mânicătoare*.

Din toate acestea reiese, că *prour* în înțelesul prim e un cuvânt de origine greacă veche din terminologia românească a păstoritului, ca și cele de până aci, iar cu înțelesul din urmă el ține de cuvintele privitoare la arta magică de aceeași origine veche grecească, precum: *amăgeu*, *amăgl*, *farmec*, *săiastră*, *măngâiă* etc. Neogreaca l-a pierdut.

Un cuvânt străvechiu din aceeași sferă de idei cu *amurg* și *prour* și tot de origine greacă e verbul *a se aumă*, *a se aumă de ziuă* „a se lumină, a se face ziuă“³² Derivă dintr'un substantiv pierdut *aumă „auroră“ din grecul *αὔγμα (> alb. *agume* „Morgenröte, Morgen“) = *αὐγή* „strălucire, lumină“, neogr. *αὐγή* „auroră“ *αὐγέρινος* „luceafărul de dimineață“ v.-grec *αὐγέω* „a străluci, a lumină“. Pentru paralelismul *αὔγμα = *αὐγή*, compară în greaca veche *εὔγμα* = *εὐχή* „rugăciune“ *πλήγμα* = *πληγή*, *ὄρυγμα* = *ἀρυγή* etc. Grecul *αὔγμα e cerut apoi și de albanezul *agume*. Părerea lui G. Meyer Alb. EW. pag. 4, că acest cuvânt albanez cât și verbul corăspunzător *agoj* „a se face ziuă“ (= gr. *αὐγέω*) ar fi înrudit cu lat. *augeo*, lit. *augu* „a crește“ e greșită.

Vasul în care se mulg oile e de diferite forme și poartă numiri diferite. Unele din acestea sânt de origine veche grecească și anume:

Găleată, arom. *găleată*. E același cuvânt cu ital. *galletta* „tazza o vaso da vino“, calabr. sic. *gađđetta*, eng. *jaloia*, vfr. *jaloie*, span. *galleta*. La baza romanicului *galletta*, a cărui origine n'a putut fi lămurită până acum, stă, cred, grecul *γαυλιδα γαυλίδς* „Melkeimer, Gelte, Schöpfmeimer“. Interesant în raportul fonetic dintre *γαυλιδα* și *galletta* e asimilarea lui *υ* din diftongul *αυ* la consoana următoare, ca și în neogrecul *καυμένος* din *καυμένος*, *ξέρω* = *ξέρρω* etc.³³ Un cuvânt românesc tot de origine veche greacă, în care se oglindește același fenomen fonetic e *plămân(ă)* din ionicul *πλευμών*, *-ονος* (de aci și lat. clasic *pulmo*) ngr. *πλε-*

³² Ghiță Pop, Dicț. rom.-germ. 40: *aumă*, a se *∞* „anbrechen, grauen (vom Tage)“.

³³ Vezi A. Thumb, Handbuch der neugriechischen Volkssprache ed. 2, § 36 și 24.

μόν. Pentru tratarea lui δ intervocalic ca t vezi mai sus pag. 430. Altă formă romanică din Balcani a grecului γαυλίδα cu reducere diftongului aton *au* la *o* și cu redarea grecului δ prin *d* ca și în lat. *crepida* din gr. κρηπίδα κρηπίς trăește în croat. slov. *golida*, de unde istrorom. *golide*.

Pârnaie, un vas pântecos de lut, în care se pune laptele la prins și care servește în același timp și ca vas de muls și chiar de gătit. Cuvântul *pârnaie*, neexplicat până acum, derivă, prin sincopare, din *părănaie și se reduce la un vechiu grecesc πελινάλιον, derivat cu sufixul deminutiv -άλιον — compară σπαθάλιον, σκαφ-άλιον etc. — din πελίνη „ein Gefäß“ = πέλις, πελις, πέλλα „Gelte, Melkmasse“, σκάφη τις ἔνα τυρὸν ἀμέλγουσι, ἀγγεῖον σκυφοειδῆς πυμένα ἔχον πλατύτερον, εἰς ὃ ἤμελγον τὸ γάλα.

Putină, vas mai ales de lemn, în care se ține lapte, brânză, apă, varză etc. E același cuvânt cu friulanul *pòdine* „mastello, tinello, tinozza, vaso di legno a doghe, cerchiato di ferro o di legno, che serve al bucato . . .“ Ca și acesta, românul *putină* vine, cum a arătat I. A. Candrea, (Conv. Lit. XXXIX, 431 urm.) din grecul πυτίνη „o sticlă mare acoperită cu o împletitură de richită.“ Semnificația fundamentală e de „recipient pentru lichide“, indiferent de materialul din care e făcut. Și francezul *bouteille* „sticlă“ nu e decât un derivat din *boute* „găleată, puțină; burduf“. Pentru partea formală și răspândirea cuvântului vezi Candrea, l. c.

Putineiu „putină mică în care se bate laptele ca să se facă unt“, are la bază un derivat grecesc din πυτίνη cu sufixul diminutival -ήιον: *πυτινήιον, ca și ἀγγήιον „un fel de vas mic“ din ἀγγος „vas“, δοχήιον „butoiu“ din δοχή „receptacol“, ἀσκήιον din ἀσκός „burduf“, βλαστήιον „mugur“ din βλάστη „lăstar“ etc.

Cel mai însemnat produs păstoresc e **brânza**, un fel de „caș“ picant de oaie, care se păstrează în burdufuri sau în bășici de animale.

Asupra etimologiei cuvântului *brânză* s'a scris mult și s'au emis multe păreri; ba în varietatea și mulțimea părerilor emise cu privire la originea lui poate că numai numele *Basarab* îl concurează. S'a zis că e latin, slav, thrac, german, că derivă, din

numele orașului elvețian *Brienz* etc.³⁴, iar la urmă O. Densusianu a ieșit din raza vizuală a cercetărilor de până acum și-i caută originea tocmai în dialectele iranice din platoul Pamir. Dar etimologia la care se oprește nu e convingătoare. Cu ajutorul verbului belucistanean *prinčag* „a apăsa, a lăsa să se scurgă, a stoarce“, comparat cu pers. *birezan* „strecurătoare, ciur“, D. reconstruește o formă **renč* sau **renz*, pe care o compune cu prefixul *be-* sau *bi-* luat din alte dialecte de acolo, și ajunge astfel la ipoteticul **be-* sau **bi-renza* „care a putut exista, în vreun graiu iranic din cele vorbite altădată în răsăritul Europei“. Cum se vede, acestei etimologii îi lipsește nu numai justificarea istorică, dar și baza formală, ca să nu mai vorbim de cea semantică. Persistăm deci în părerea, că originea cuvântului *brânză* trebuie căutată mai pe aproape, și anume în vreuna din limbile de la care mai avem cuvinte păstorești. Cuvântul *brânză* are azi firește o accepțiune generală, dar brânza propriu zisă e de fapt numai cea păstrată în burdufuri, deosebită ca preparare și calitate de cașul dulce, cașul sărat sau cel de puțină. Cu această însemnare specială și primitivă, cuvântul a trecut și în limbile vecine, unde îl găsim adesea explicat prin *caseus valachicus* sau determinat mai deaproape prin vorba latină pentru burduf (follis, uter) *follis brinsa, uter brynze* etc.³⁵. Înțelesul primitiv al cuvântului *brânză* a fost chiar „foale, burduf, sac de piele“, și expresia norditaliană *formaggio di sbrinzo* se reduce la una românească veche **caș de brânză = caș de burduf*. Numai cu timpul și prin metonimie brânza a căpătat înțelesul de azi, conținutul luând numele recipientului, compară *fo* din latinul *focus* „vatră“. Tot așa în rusește un fel de brânză e numită *panerz*, propriu zis „coș, paner“, fiind vorba mai ales de brânza păstrată în coșulețe, ngerms. *K o r b-*

³⁴ O parte din etimologiile mai vechi le menționează O. Densusianu în Graiu și Suflet I, 67—71, altă parte le-am menționat eu în Orig. I. rom. pag. 48. Dacă adăogăm la acestea etimologia propusă de Densusianu, pe care o discutăm în text, cum și pe cele propuse de Giuglea în DR. III 573 urm. și de Pascu (din thracul **berenza, *beranza < ber* „oaie“) în Rum. Elemente in d. Balkansprachen nr. 38 = Archivum Rom. IX, 324, avem toată bibliografia chestiunii.

³⁵ C. Jireček, Die Wlachen und Maurowlachen in den Denkmälern von Ragusa (Prag, 1879) p. 10; I. Nădejde, Din dreptul vechiu român (Buc. 1898) p. 71, 73; Quellen zur Gesch. der Stadt Kronstadt, vol. I 690; locurile din această din urmă scriere mi-au fost comunicate de d-l C. Lacea.

käse. Acele coșulețe de păstrat brânză se fac la noi din coajă de copac. Ideia de coșulet (*fiscella forma*) stă și la baza denumirii romanice a brânzei: nprov. *furmo* „Käse“, *fromatge*, franc. *fromage* (> it. *formaggio*) etc.³⁶

În ceea ce privește acum originea, v.-românul *brânză* „burduf“ e același cuvânt cu albanezul *blendze* „foale, burduf, pân-tece“, amândouă reducându-se la un prototip comun **balandia* din grecul βαλάντιον „sac de piele, pungă“, pronunțat βαλάνδιον. Dentala τ din grupul ντ a devenit sonoră din timpul elenistic: πάντα, pronunțat *panda*³⁷. Forma intermediară românească a fost deci **bărânză*; albanezul *blendze* e sincopat din **bălândă*, ca și alb. *fkin* „vecin“ în loc de *vskin*, *print* „tată“ în loc de **perint* etc.

Altă specie de brânză, denumită cu un termen tot de origine greacă, e *tăfăragă* „brânză de vacă“. Cuvântul *tăfăragă* a pierdut un *r* prin disimilare și porcede dintr'o formă mai veche **trăfăragă*, având la bază un prototip v.-gr. **τραφάλαια*, nom. *τράφαλαξ* = *τραφαλιδα* *τραφαλις* „frischer Käse, Quark“. Pentru căderea disimilatorică a primului *r*: *tăfăragă* în loc de **trăfăragă*, compară *tămândare* în loc de **trămândare*... Schimbul de sufixe -*ις*, -*ιδα*: -*αξ*, -*αια* era obișnuit în limba greacă, d. ex.: θυλις, -*ιδα* = θύλαξ, -*αια*, θύλακος „sac, pungă, traistă“. Prezența sufixului -*αια* (-*αξ*) în *τραφάλ-αια* „frischer Käse“ e cu atât mai sigură cu cât el ne întâmpină și în denumirea veche grecească a altei specii de brânză: *ἵππᾶκη* „Pferdekäse“ din ἵππος „cal“. Vezi și *DR*. II, 659.

„Dupăce păstorii storc caș în cupe, rămâne zer, pe care-l fierb, și deasupra-i iese urdă, iar ceea ce rămâne în fundul căl-

³⁶ Glossarium Isidori: *Fiscella forma, ubi casei exprimuntur*; *Columnella* VII, 8: *Liquor in fiscellas aut in calathos vel in formas transferendus est* (după Diez).

³⁷ Comp. P. Kretschmer, *Einleitung in die griechische Sprache* 293-urm. și A. Thumb, *Die griechischen Dialekte* p. 301. În legătură cu această găsim la Ptolemeu forma *Βουργοῦντες* în loc de *Βουργουδες* -- nume etnic --, iar la Procopiu *Ἐλεμοῦντος* în loc de *Ἐλεμούδος*, nume de persoană (M. Schönfeld, *Wörterb. der altgerm. Personen- und Völkernamen* 56, 74). Grupul *nd* n-ar fi fost redat aici prin ντ dacă τ preces de ν nu s'ar fi pronunțat ca *d*. E de observat însă că la început acest fenomen fonetic n-a fost general cum e azi în neogreacă.

„dării se numește **arichiță**“³⁸. Arichița e deci ceea ce se cheamă în alte părți „jintiță“. Cuvântul *arichiță* presupune un *ariche, respectiv **aric'e* și e la origine același cuvânt cu arom. *alică* sau *alcă* „crema ce se suprapune pe lapte și din care se face unt, brânză untoasă etc.“, alb. *aike* „smântână“. Literal *arichiță* însemnează deci „smântânică“. Cuvântul n-are nicio legătură cu lat. *alica* „alac; o băutură preparată din această cereală“, cum se crede de la Hașdeu încoace (EM. 1643) și cum presupune încă mai înainte Gustav Meyer EWA. 5. E latino-grecul *alricula* **αλλ:κὺλη* „ein kurzer leichter Überwurf, Zipfelmantel“ dela *ἄλλ:ξ:ικος* „ein Oberkleid für Männer“. Forma *alricula*, atestată cu un singur *l* în silaba a doua, cum e cerută de fapt și de forma românească, s-a născut din cea greacă probabil prin asimilare. În ceea ce privește partea semantică e de observat, că dela noțiunea generală și primitivă de „haină, mantă“ s'a trecut la cea specială de haina sau cămașa laptelui, partea grasă și consistentă ce se așază deasupra laptelui. Numiri similare întâmpinăm în toate limbile. Așa nu mai departe, arom. *teară*, „Haut auf der Milch“ e din lat. *tēla* „pânză“, ital. *panna* „la parte piū butirosa, separata dal latte, che perve specialmente per fare il burro“ e lat. *pannus* „postav“; apoi alb. *sarenk* „Haut auf der Milch“ < turc. *sarek* „turban“, ucrain *kožušokx* „die Haut auf der Milch“ din *kožuch* „cojoc“.

Spre a se scurge de zăr, urda scoasă din căldare se pune într'un săculeț atârnat numit *zăgârnă*. Prin *zăgârnă* se înțelege și o tăgârță, un sac sau desagă, a cărei formă nu se distinge bine³⁹. Cuvântul *zăgârnă* se acoperă formal cu grecul *σαγίς*, *-ίδος* „Mantelsack“ până la sufix, iar semantic pe deplin. Înlocuirea lui *s* inițial prin *z* s'a petrecut în domeniul limbei grecești ca și în alte cuvinte precum *ζαργάνη* în loc de *σαργάνη*, *ζιβόνη* în loc de *αβόνη* etc. Sufixul *-ârnă* nu e clar; compară *-ârlă*, neclar și el, în *scăf-ârlie* „țeasta capului“ cu baza tot greacă: *σκάφ-ιον* „kleines Gefäß, Schälchen, Becher; Schädel“. În cuvântul *zăgârnă* din terminologia românească a păstoritului trăește deci un derivat al grecului *σάγος* „mantă“, *σαγίς* „Mantelsack“. La fel sinonimul latin al lui *σάγος*, *σαγίς*, *mantum* „mantă“, *mantica*

³⁸ Hasdeu Etym. M. II. pag. 1643.

³⁹ Șezătoarea VI, 172.

„Mantelsack“ trăește tot ca termen pastoral în limbile romănice din apus: prov. *cat. mantega*, span. *manteca* „Butter“ port. *man-teiga* etc., la origine „Schlauch in welchem die Butter zubereitet wird“ (comp. Meyer-Lübke REW. nr. 5327).

Al doilea produs mai însemnat ce se face din lapte e **urda**. Legătura stabilită de Giuglea DR. III, 582—587 între cuvântul, *urdă* și grecul $\delta\rho\acute{\omicron}\varsigma$ „zăr“, $\delta\rho\acute{\omega}\delta\eta\varsigma$ „zăros, cu zăr“ e incontestabilă. *Urda* se face fierbând zărul rămas, după ce s-a scos și stors cașul. Urda nu e deci decât un $\tau\upsilon\rho\delta\varsigma$ $\delta\rho\acute{\omega}\delta\eta\varsigma$ „brânză din zăr“; la fel e numit acest produs în dialectele franceze: *séré* „fromage très maigre, fabriqué avec le liquide dont on a tiré le fromage gras“ din *ser* „zăr“. Pentru deducerea românului *urdă* din grecul $\delta\rho\acute{\omega}\delta\eta\varsigma$, Giuglea presupune sau un schimb de sufix cu latinul *-idus*, întrucât în latina vulgară nu există ceva analog, sau și cu păstrarea sufixului grecesc, dar cu schimbarea de accent . . .“. Deoarece schimbul de sufixe e un fenomen cunoscut și obișnuit, mie îmi pare mai probabilă prima ipoteză. Și schimbarea de accent e un fenomen frecvent, dar în cazul de față n-am putut-o verifica. Exemplul cu $\beta\acute{o}\upsilon\tau\upsilon\rho\nu\omicron\nu$ > lat. *bútyrum* „cu accentul pe antepenultimă deși penultima e lungă“ nu se potrivește, deoarece vocalele grecești lungi din natură, dar neaccentuate, cam din secolul al II d. Chr., s-au pronunțat ca scurte, așa că pronunțarea *bútyrum* convine sistemului de accentuare latin. Tot așa stă lucrul cu lat. *áncora* „ancoră“ din gr. $\acute{\alpha}\gamma\chi\upsilon\rho\alpha$ și cu multe altele. Dar în $\delta\rho\acute{\omega}\delta\eta\varsigma$, vocala accentuată ω formând penultima silabă și fiind în același timp și lungă din natură, din punctul de vedere latin și chiar român, accentul nu putea sări pe antepenultima. În ceea ce privește însă schimbul, sufixul greco $-\acute{\omega}\delta\eta\varsigma$ a putut cu atât mai vârtos fi înlocuit prin lat. *-ida*, cu cât amândouă sânt oarecum corespondente, d. ex $\kappa\alpha\pi\nu\text{-}\acute{\omega}\delta\eta\varsigma$ din $\kappa\acute{\alpha}\pi\nu\omicron\varsigma$ „fum“ are același înțeles cu lat. *fum-idus* din *fumus* „fum“ etc. Deci grecul $\delta\rho\acute{\omega}\delta\eta\varsigma$, ion $*\omicron\rho\acute{\omega}\delta\eta\varsigma$ — compară forma ionică atestată $\omicron\upsilon\rho\omicron\varsigma$ „zer“ — a fost împrumutat sub forma **úrida*, de unde *urdă*. Ceea ce confirmă pe deplin această etimologie sub raportul ei formal, căci sub raportul semantic este evidentă, e faptul că mai avem în românește un cuvânt de origine greacă în care sufixul $-\acute{\omega}\delta\eta\varsigma$ se reflectează tot ca *-ida*. E *léurdă*, pronunțat după localități și *leúrdă*, care însemnează „ustoroiu sălbatic“.

iar prin împrejurimile Bucureștilor „praz sălbatic“⁴⁰. Cuvântul *leurdă* se reduce la o formă greacă dialectală de vest (cu β în loc de π) * $\lambda\epsilon\beta\upsilon\rho\acute{\omega}\delta\eta\varsigma$ = $\lambda\epsilon\pi\upsilon\rho\acute{\omega}\delta\eta\varsigma$ „von Zwiebelgewächsen, aus übereinander liegenden Hülsen oder Schalen bestehend“, din forma atestată cu β : $\lambda\epsilon\beta\iota\rho\acute{\iota}\varsigma$ „Hülse, Schale“ = $\lambda\acute{\epsilon}\pi\upsilon\rho\omicron\nu$ „Hülse, Schale“. Legătura între românul *urdă* și substantivul grec $\delta\rho\rho\varsigma$ „zăr“, a făcut-o de altfel și A. Philippide. (Comp. G. Pascu, Dicț. etym. macédo-roum. I p. 192).

Brânza stricată ca și carnea când se învechește capătă niște viermuși numiți *căreți* sau *careți*, singular *cărete*.

Contra părerii curente că acest cuvânt ar fi o formațiune românească din *car(iu)* „vierme de lemn“ + sufixul *-ete* vorbește atât partea semantică cât și sinonimul asonant *carabete*, care în niciun caz nu s'a putut desvoltă din *car(iu)*. *Carete* stă în loc de *scărete* și reproduce sunet cu sunet pe grecul $\sigma\alpha\rho\acute{\iota}\varsigma$ $\sigma\alpha\rho\acute{\iota}\delta\omicron\varsigma$ „Springwurm; viermuș de intestine, de carne, de brânză etc.“, care e la rândul-i un derivat al verbului $\sigma\alpha\lambda\acute{\iota}\rho\omega$ $\sigma\alpha\rho\acute{\omega}$ „a sări, a săltă“. Cuvântul grec înseamnă deci propriu zis „vierme săltăreț“ și se acoperă deci ca înțeles cu denumirea germană a acestui fel de viermi, „Springwurm“ și cu cea glumeată (din graiul studentesc) de „acrobat“. Dispariția lui *s* din *scărete se datorește etimologiei populare și anume punerii în legătură cu *cariu* „vierme de lemn“ sau cu *cărăbete*, tot un fel de viermuș, despre care vom vorbi mai la vale. Dealtfel însăși limba greacă ne oferă o mulțime de cuvinte atestate cu *s* inițial și fără acest *s*⁴¹.

Un cuvânt păstoresc, în altă ordine de idei, este *usuc*, murdăria grasă ce se găsește în lâna nespălată a oilor.

Explicarea curentă a acestui cuvânt ca postverbal din *a uscă* e inadmisibilă din cauza formei arom. *usâc*, cu $\hat{a}$ (accentuat) în loc de *u*. În niciun caz *u* nu putea să devie aici $\hat{a}$.

De fapt avem a face cu un termen păstoral moștenit, iar nu cu o creațiune românească. Aproximarea etimologică între ro-

⁴⁰ Acest din urmă înțeles al cuvântului *leurdă* mi-a fost comunicat de amicul și colegul meu D. Teodorescu. Compară sub acest raport și glosa cyprică veche, $\kappa\acute{\alpha}\pi\iota\alpha$ τὰ σκόροδα (cepe = usturoaie) citată de Hoffman în *Die Griech. Dialekte* (Göttingen 1891) I p. 118 și explicată mai departe prin *caepa capitata*, *porrum capitatum*.

⁴¹ Vezi pag. 422, nota 10.

mânu *usuc* și grecul *οἶσπος* „der fette Schweiss oder Schmutz der ungewaschenen Schafwolle“ a fost demult relevată. Deoarece însă raportul fonetic dintre cuvântul grec și cel român n-a fost explicat până acum, această etimologie n-a putut trece. Dar nu *οἶσπος*, ci o variantă dialectală a lui (eolică) stă la baza cuvântului românesc. Se știe că grecul *οἶσπος* e compus din *οἶς* „oaie“ și *ὀπός* „suc, grăsime“, și că acest din urmă element e înrudit cu vsl. *sokk* „suc“, lat. *sucus* etc.: *π* din *οἶσπος* stă deci în loc de *κ*. Pe când în cele mai multe dialecte grecești labio-velara indoeuropeană *qu* o găsim redată regulat prin *π*, în dialectul eolic, cum și în cel ionic într'o anumită categorie de cuvinte, întâlnim în locul ei elementul gutural redat prin *κ(κ)*, d. ex.: *ἔκκος* în loc de *ἔππος* = lat. *equus*, *ὄκκος* în loc de *ὄππα* sau *ὄφθαλμός* = lat. *oculus*⁴². Forma corăspunzătoare eolică a lui *οἶσπος* a fost deci **οἶσ-κός*, la care se reduce atât dacorom. *usuc* cât și arom. *usâc*. Pentru tratarea diftongului *oi* ca *u* compară *οἰδημα* > *udmă* „umflătură, abces“ etc. Despre forma aromână *usâc* cu *â* din *y* vezi mai sus. Românul *usuc* are și o variantă *ursuc*, uzitată în Transilvania⁴³. Dacă această formă nu s'a născut cumva pe tărâmul limbei române, atunci în ea poate să se ascundă cuvântul grec pentru lână: *ἔριον*; ar presupune deci o formă **er(i)suc* „Wollschweiss“, care prin contaminare cu *usuc* a devenit *ursuc*.

În cele de până aci am constatat că în terminologia românească a păstoritului propriu zis există un însemnat contingent de elemente vechi grecești și am discutat etimologiile a celor mai multe dintre ele.

Trecând acum la terminologia privitoare la creșterea celorlalte specii de vite, elementele grecești se împuținează deodată, în mod surprinzător. Avem aici numai câteva cuvinte privitoare la bou și cal.

Un cuvânt de origine greacă aplicat la boi și vaci și uzitat în Mehedinți e *pric* „breaz, bălțat“. Deși *pric* ar putea fi socotit ca o formațiune recentă românească din verbul a *pică* sau *picură* — compară *picățele* „pete mici și rotunde în formă de puncte“ — totuși etimologia aceasta e puțin probabilă. Par-

⁴² R. Kühner, Griech Gram. ed. 2 pag. 121 etc.

⁴³ Frâncu și Candrea, Românii d. Munții Apuseni, 106.

ticipiile *picat* sau *picurat*, din care *pric* ar fi o formă prescurtată, nu se întrebuițează cu sensul de „bălțat”. *Pric* este în realitate un cuvânt vechiu și independent de verbul *a pic(ur)ă*. El s'a născut cu obișnuita metateză a lui *r* dintr'o formă mai veche **pic(u)ru* și prototipul *pīculu* la care se reduce nu e decât grecul *ποικίλος* „pestriș, bălțat”, *ποικίλα* „animalia varii coloris”, cu finalul latinizat. Intr'o formă mai apropiată de original, cuvântul trăește în numele de oae *Picura*⁴⁴.

Etimologia veche greacă a cuvântului **tragăn** „cerbicea vitelor de jug; anghină la cai etc.” am expus-o mai sus § 5, pag. 431.

Un cuvânt mult discutat e adjectivul **murg** „negru bătând în roșu”, mai ales despre cai, dar și despre boi, vaci, etc. O soluție mulțumitoare cu privire la originea acestui cuvânt n-a fost dată până acum. Identitatea sau înrudirea cu substantivul *amurg* „crepusculul serei” e iluzorie. Despre *amurg* ca termen specific păstoresc însemnând propriu zis „timpul mulsului” am vorbit mai sus. Că *murg* n-ar fi decât acest substantiv cu funcție de adjectiv, e ceva ce nu se poate dovedi și nici verifică. *Amurg* e propriu numai limbei române: dacorom. *amurg*, arom. *amurgu*, ambele cu același înțeles; adjectivul *murg*, din contră e răspândit ca termen păstoral în toate limbile din Peninsula Balcanică⁴⁵. Derivația din substantivul latin *amurca* „die beim Auspressen der Oliven vorfließende, wässrige Unreinigkeit, der Vorschas, Quellschaum” e tot așa de puțin convingătoare ca și punerea în legătură a lui cu alb. *mjergule* „Nebel, Finsternis”⁴⁶. Acestor explicații se opun greutăți nu numai formale ci și de sens. Românul *murg*, *murgu* e din aceeași tulpină ca și arom. *murnu* „vânat închis”; în el se recunoaște prezența sufixului *-ic*, după cum în acesta sufixul *-in*: *mur-icu* adică **μουργ-ικός* „negru bătând în roșu, ca mura” și *mur-inu* adică **μούρ-ινος* „vânat închis, ca mura” din v.-gr. *μόρον*, ion. și neogrec. *μόρον* „mură”. Compară și neogr. *μόρνος* „purpurrot” > arom. *moricu*, *morcu* „roșu închis”. În greaca veche sufixele *-ικός*

⁴⁴ Atestat la I. Popovici, *Die Dialekte der Munteni und Pădureni* (Halle-Salle 1905) pag. 57.

⁴⁵ Vezi Capidan în DR. II, 540—541.

⁴⁶ Prima etimologie a fost propusă de Gustav Meyer EWA. 292, a doua de Treimer în *Zeitschr. f. rom. Ph.* XXXVIII, 408.

și -ivos aveau aceeași funcțiune și se întrebuițau adesea unul în locul altuia, de exemplu *σαρκ-ικός* și *σάρκ-ivos* din *σαρξ σαρκός* „carne“ etc. Pentru prefacerea lui *c* în *g*: **mur(e)gu murg* în loc, de *mur(e,cu *murec*, compară *vitrig* sau *vitreg* din lat. *vitricus* etc., G. Weigand (Jahresb. XII, 163 nota) caută originea adjectivelor *murnu* și *murg* în niște forme balcanice *murenu *murecu din *mura*, lat. *mōra*. Această explicație se reduce cam tot la cea dată mai sus. De accentuat e numai, că la baza acestor forme stau prototipe vechi grecești. Latinul *mōrum* „mură“ ca element grecesc — vezi Walde EWL.495 — reține forma dorică *μῶρον*, nu pe cea atică *μόρον*: românul *mură* însă amintește forma ionică *μοῦρον* păstrată și în neogreacă. Despre particularitatea dialectului ionic de a redă pe *o* prin *ou* am vorbit în § 3 pag. 419—520, unde am înșirat și câteva reflexe ale ei, în românește. Pentru claritate dau aici tripletul: atic *μόνος* „singur“ = ion. *μοῦνος* = doric *μῶνος*.

Un cuvânt de origine greacă din terminologia calului mai e verbul a *rânceze*. Acesta aparține la familia cuvintelor grecești *ῥόγχος* „Schnarchen“, *ῥόγγαζω*, *ῥέγκω* „schnarchen; schnauben, von Pferden“ și presupune un *rhonclizo din *ῥογγαλίζω*, atestat cu același înțeles în greaca medie⁴⁷.

7. Agricultura.

Dintre cuvintele românești care desemnează cereale, numai unul e de origine greacă: *alac* „épeutre; sorte d'écourgeon“, care este indiscutabil același cuvânt cu greul *ἄλιξ, -ικός* „Spelt, Dinkel“, de unde și lat. *alica* „alac“. Cuvântul românesc cere o formă greacă dialectală cu *l* dublu: *ἄλλαξ ἄλλακος. Dublarea consonanțelor (geminatelor) era tocmai o particularitate esențială a dialectului eolic: *ἄμιλλος* = *ἄμιλος*, *στέλλαι* = *στείλαι*, *δίβνα* = *δίβνη*, *σέλινον* = *σέλινον*, *μηνός* = *μηνός*, *σελάβνα* = *σελήνη*, *κράβνα* = *κρήνη* etc.⁴⁸. Sufixul *-αξ -ακος*, care în forma de bază a cuvântului românesc ține locul lui *-ιξ, -ικός*, și care e cerut și de forma

⁴⁷ Sextil Pușcariu în *Convorbiri Lit.* 46, 142.

⁴⁸ P. Kretschmer, *Die griech. Sprache* in „*Einleitung in die Altertumswissenschaft*“ hrsg. v. A. Gercke u. E. Norden 1, p. 152; Kühner-Blass, *Grammatik d. griech. Sprache* (Hannover 1890) vol. 1, 272.

spaniolă *alaga* „alac“ eră foarte uzitat în limba greacă. Astfel cuvintele *λειμών* „livadie“, *θυλάς* „pungă, traistă“, *ἄλλιξ* „un fel de mantă“, etc. aveau și variantele *λειμαξ*, *θύλαξ*, *ἄλλαξ* etc. (Thesaurus). Cuvântul *alac* nu există în limbile slavice și nici în cea albaneză; există însă în ungurește sub forma *alakor*. Filologii unguri susțin că *alakor* al lor e împrumutat din românește și anume nu mai înainte de secolul al XV-lea⁴⁹. Împrumutul invers nu se poate justifica. Forma ungurească *alakor* reproduce mai curând pluralul românesc *atacuri*, decât un deminutiv **alacur* neatestat.

Curmeiu „lemn scos pe tot anul de o viță de vie; funie scurtă“. Presupune un prototip **κορμήτιον* deminutiv la *κορμός* „ein Stück vom Stamme, ein vom Stamme geschnittenes oder gehauenes Stück, Klotz, Kloben“, de unde și arom. *curmu* „ruptură de frânghie, crâmpeiu de sfoară, căpătâiu“, calabr. *kurmu* „Baumstamm“, ambele cu vocalismul ionic (o > u, vezi pag. 420). Pentru sufixul cu funcție deminutivală *-ίτιον*, compară *βλαστ-ίτιον* „der Keim, Spross“ de la *βλαστός* „lăstar“ și alte exemple date la etimologia cuvântului *putineiu*, pag. 450. De observat e că acest sufix avea și varianta *-εϊον*; forma dintâi eră ionică. Compară *ἄγγεϊον*, deminutiv la *ἄγγος* „ein Gefäß“, = ionic *ἄγγίτιον*, *σημείον* = ion. *σημίτιον* din *σημα* „semn“ etc.

Pârnaie, denumirea unei varietăți de struguri. Presupune un prototip grec **περκναλέα* (*σταφυλή*) din *περκνός* „schwarzblau, dunkelfarbig, von der dunklen, bläulich schwarzen Farbe der reifenden Weintrauben“. **Περκναλέος* se referă la *περκνός*, după cum *κυφαλέος* „gebogen, gekrümmt“ la *κυφός*, cu același înțeles. În greaca veche sufixul *-αλέος* eră foarte întrebuițat la formarea și derivarea ajectivelor. Grecul **περκναλέα* cu accentuarea latină *percnália* a trebuit să dea în românește *pârnaie* sau *pârnaie*. Grecul *πυργαίος* „reif, gelb“, întrebuițat o singură dată de Theocrit 1,46 ca epitet al strugurilor (*σταφυλαί*), ar putea fi deasemenea luat în considerație pentru lămurirea originii românului *pârnaie*, dacă lectura ar fi sigură. Originea cuvântului *pârnaie*, ca element al terminologiei viticole, e în tot cazul greacă.

⁴⁹ S. Simony, Grammatik d. ung. Sprache, pag. 69.

Lin „vasul în care se calcă strugurii“ din ληρός „die Kufe, in welche die zu kelternden Weintrauben geworfen werden, Kelter“, atestat și în latina târzie sub forma *tēnus* (Forcellini). Unii sânt de părere că *lin* e din neogreacă; în cazul acesta însă am fi avut mai curând *linós* decât *lin!*

Trecând la plantele de grădină cu denumiri moștenite din greaca veche, voiu discuta aici pe *molură*, *mărar* și *busuioc*.

Molura e o plantă aromatică cu fructe lungărețe, cultivată ca legumă: *foenicum officinale*. Formal și semantic, cuvântul *molură* reproduce o variantă dialectală greacă *μλόθρον în loc de μάραθρον „Fenchel“ = neogr. μάλαθρον cu același înțeles. Înlocuirea lui α înainte sau după un ρ eră proprie mai ales dialectului eolic: σρότος în loc de στρατός, βρόχυσ în loc de βραχύς, στροπή în loc de άστραπή etc.⁵⁰. Acest fonetism apare însă și în alte cazuri, d. ex.: μολόχη „nalbă“ în loc de μαλάχη, άστακος = άστακος, άσταφίς = άσταφίς. Dispariția aspiratei θ din grupul θρ: *μολοθρον > *molură*, e normală, ca și în *mărar*, despre care vezi mai jos, și în *prou*, despre care am vorbit la pag. 447 urm. În neogreacă θ urmat de o consoană devine adesea χ: χλιβερός alături de θλιβερός, χλιμμένος alături de θλιμμένος, παχνί alături de παθνί etc.⁵¹.

Cuvântul **mărar** e derivat de obicei din lat. *marathrium = *marathrum* „Fenchel“, dar tocmai dispariția lui *th* din grupul *thr* de care vorbirăm, ne arată că avem de a face cu un element grecesc propriu zis: *μαράθριον, deminutiv din μάραθρον „molură“. Latinul *marathrium* n'ar fi dat în românește *mărar*. De comparat cu forma dacoromână e alb. *maraj* „Fenchel“, arom. *maral'u*.

Denumirea **busuioc** e socotită în genere ca venită prin slavonește. Aceasta mai ales de la Cihac (II, 31) încoace, care înșiră ca dovezi formele corăspunzătoare din limbile slave: bulg. *bosilek*, *bosilok*, *bosiljok*; serbocr. *bosilj*, *bosiliak*, *bosiok*; rus. *bazilik*, *bazilika*; ucr. *vasilicik*, *vasilëk*, *väsyljok*; pol. *bazilia*,

⁵⁰ P. Kretschmer, Die griechische Sprache in „Einleitung in die Altertumswissenschaft“ hrsg. v. Gercke v. Norden I, 150; A. Thumb, Handbuch der griechischen Dialekte 55, 94, 125, 167, 188, 195, 207—209, 218—220, 237, 253, 255, 271, 283, 289.

⁵¹ Comp. A. Thumb, Handbuch der neugriechischen Volkssprache (Strassburg, 1910) § 20.

bazylik, *bazilika*; apoi magh. *bisziok*, *bazsiliikom*; alb. *bozeljok*; — ngr. βασιλικός, turc. *fesliügen*. Cum vedem, Cihac îngrămădește tot felul de forme, fără a face deosebirea necesară între cele venite pe cale culturală prin latinul *basilicum* sau *basileum*, precum sânt: rus. *bazilikz*, pol. *bazilika* etc., serbocr. *bosilj*, nsl. *bosilja* etc. și cele venite indirect din neogreacă, cum sânt evident formele ucrainene. A treia categorie o formează rom. *băsioc* — de unde prin armonie vocalică pe de o parte *bisioc*, pe de alta *băsiuoc*, *busiuioc* — împreună cu bulgarul *bosiljok* și neogr. βασιλικόν (> arom. *văsil'ak*). Aceste din urmă forme nu pot fi reduse în ultimă analiză la vgr. βασιλικόν (> lat. *basilicum*), neogr. lit. βασιλικόν, ci la o variantă *βασιλιακόν, care derivă ca și βασιλικόν din βασιλεύς „rege, împărat“. Forma *βασιλιακόν s'a născut sub influența ajectivului κυριακός din κύριος „domn“. În greaca veche sufixele *-ικός* și *-ιακός* se întrebuițau alternativ, unul în locul altuia, de ex.: δενδρικός și δενδριακός, φρατρικός și φρατριακός etc.

Românul *băsioc* cu variantele amintite derivă din vgr. *βασιλιακόν (ngr. βασιλικόν) direct, nu prin mijlocire slavă. Trecerea în *o* a lui *a* accentuat preces de *i* eră un fenomen fonetic dialectal vechiu grecesc; d. ex. *ἡπιόλης* în loc de *ἡπιάλης* „moroiu“. Acest fenomen îl întâmpinăm și în elementele grecești ale limbei latine, bunoară în *phiola* < *φιάλη*, *gulioca* < *κοχλιακή din *κόχλιας* „Muschel mit gewundenem Gehäuse“, *κοχλίας* „Schnecke mit gewundener Schale“. Fonetismul βασιλιακόν — *basiliocu* — *băsioc* e deci străvechiu greco-latin, nu slav, mai ales că și acel *gulioca* citat mai sus și atestat cu înțelesul de „nucum juglandium putamina“ trăește în limba română sub forma de *ghioacă*, având exact același înțeles. Acesta n'a mai trecut în bulgară și în sârbă, cum e cazul lui *bosijok*, *bosioik*.

În rubrica agriculturii își are locul și terminologia carului, care de asemenea a fost atinsă cât și cât de înrăurirea veche greacă.

Mai sus, p. 422, și în altă ordine de idei, am vorbit de originea greacă a cuvântului *tărăncă* „legătura de fier ce cuprinde osia de arcul trăsorii; întinzătoarea sau lamba carului“.

Lanțul scurt cu două belciuge sau inele la capete, care servește a înnădi o tânjală de alta, când trag mai multe perechi de boi se numește *cârceie*, cuvânt întrebuițat cu acest înțeles numai la plural. *Cârceia*, la singular, e un inel mare cu care în-

țepenim coasa pe coporâie. E grecul *κρικέλλιον* „Ring“, deminutiv la *κρίκος* „Kreis, Ring; ein Ring am Pferdegeschirr, mit dem man die Pferde an einem Pflöcke, ἔστωρ, an der Spitze der Deichsel befestigt.“ Forma organică *crâceie a devenit *cârceie* prin obișnuita metateză a lui *r*. Ca formă cuvântul *cârceie* se întâlnește cu *cârcel* sau *cârceiu*, plural *cârcei* (e masculin!) „coardă de viță, crampe.“ Acesta e însă alt element, și alta e originea lui.

Străgălia „die Scheibe von der Wagenachse“. E o rotiță sau cerculeț de fier ce se pune pe lângă capătul osiei spre a împiedeca frecarea căpățânei cu umărul podului. Forma *străgălie* cu *s* protetic reproduce cuvântul vechiu grecesc *τροχάλια* „ein runder Körper, der sich zwischen zwei festen Punkten um seine Achse dreht, Cylinder, Walze, Haspel, Winde“ din *τρόχος* „Kreis, Scheibe“. Pentru tratarea lui *χ* intervocalic ca *g*, compară latinul *dogă* din *δοχή* și rom. *tragăn* din *τράχαλον*; despre acesta vezi mai sus pag. 457. Cuvântul și-a păstrat accentuarea greacă, ceea ce se întâmplă mai ales cu finalul *-ia*, când e simțit ca sufix, de exemplu *mânie* din *μανία*, *mărturie* din *μαρτυρία*. Lichida *l* e păstrată în poziție intervocalică prin disimulare față de primul *r*.

În terminologia apicolă a fost recunoscut ca element vechiu grecesc *stup* „casa albinelor“ din *στόπος* „Stock, Stengel; Höhlung“⁵². *Stupul* se face dintr'un trunchiu de copac scobit. Cuvântul a suferit o însemnată restrângere în sfera înțelesului. S-a zis întâiu *stup de albine* = trunchiu scobit pentru albine, german *Bienenstock*, și apoi cuvântul a rămas pietrificat numai cu acest înțeles. Ceea ce mai e de adăugat, e că și echivalentul latin al grecului *στόπος*, *truncus*, a suferit în latina târzie aceeași restrângere în sfera înțelesului: *truncus* „vas apum in truncis arborum“. La fel italianul *bugno* „Bienenstock“ = prov. *bugno* „Baumstamm“. În arom. *stup* „albină“ evoluția semantică a mers mai departe și se poate compara cu dacorom. *albină* din lat. *alvina* „stup“⁵³.

BCU Cluj 7. Vânătoarea și pescuitul

Urmă, semnul vizibil ce-l lasă pe pământ mersul omului și al animalelor cum și lucrurile trase sau târate etc. Propriu zis însă *urma* e mirosul caracteristic ce-l lasă vânatul în drumul său

⁵² Gustav Meyer în *Indogerm. Forsch.* VI, 121; G. Pascu, *Etimologii rom.* (Iași 1910) p. 48.

⁵³ Despre acesta S. Pușcariu în *Conv. Lit.* XXXIX, 50.

și după care se iau câinii adulmecându-l. Românul *urmă* face parte din familia cuvintelor romanice: ital. *orma* „urmă“, arp. *useme*, cerign. *ușeșe*, lomb. *usma*, berg. *osma*, span. *husma*, *husmar* „Geruch nachspüren“ —, pe care de la Diez aproape toți filologii o deduc din grecul *ὄσμη* „miros“. Deși se dă ca paralelism al tratării lui *σμ* ca *rm* reflexele romanice ale grecului *κέλευσμα* „der Takt, nachdem gerudert wird“: sic. *kyurma*, apul. *kyrme*, portug. *chusma*, *chulma*, *churma*, totuși românul *urmă*, care se depărtează de forma italiană și prin *u* în loc de *o*, nu poate fi dedus din *ὄσμη*, ci dintr’o variantă a acestuia: *ὄσρη*, cu *ου* ionic în loc de *o* — vezi mai sus etimologia cuvântului *drum* etc. — și *ρμ* în loc de *σμ*. Că trecerea grupului *σμ* (pronunțat *ζμ*) în *ρμ* eră o particularitate dialectală grecească se probează prin varianta dorică, atestată de mai multe ori, *κόρμος* în loc de *κόσμος* „podoabă; lume“⁵⁴.

Aieptă „a arunca, a rezezi cu putere mai ales o armă; a îndreptă, a conduce, a ghici“. Contra derivării acestui verb din latinul *ad-jectare* sau *ejectare* vorbește tratarea insolită a lui *j* ca *i*: ar fi trebuit s-avem **ajeptă* în consonanță cu francezul *jeter* din *jectare*. Cât pentru verbul *trec*, el nu poate fi adus în sprijinul acestei etimologii, ca un alt caz de redare a lui *j* prin *i*, deoarece forma *traicio* nu e decât o transcriere etimologică falsă în loc de *traicio*, din care derivă și corespondentele romanice ale românului *trec*; comp. Meyer-Lübke, REW. 8842. Românul *aieptă* e un verb compus din *a* (= lat. *ad*) și grecul *ἄπτω* „senden, schicken, werfen besonders von Geschossen: a arunca mai ales proiectile de armă“.

Inieptă „a aruncă“ din în grecul *ἄπτω* „senden, schicken, werfen“. Compară *aieptă*. Latinul *injectare* s’a păstrat numai în provențialul *enjită*. Grecul *ι* n’a avut niciodată valoarea consonantică a latinului *j*.

Cursă, aparat de prins animale constând de obicei dintr’o împletitură de sârmă sau de nuiel și având un mecanism la gură. Cea mai cunoscută e cursa de prins șoareci mai ales de sârmă, apoi cursa de prins pește, de aceeași formă dar mai mare și făcută, în lipsă de sârmă, din răchită sau chiar din trestie; deasemenea cursa de raci etc.⁵⁵. Derivarea cuvântului *cursă* din medio-

⁵⁴ Vezi A. Thumb, Handbuch der griechischen Dialekte p. 128. În dialectul thesalic *ξ* din *σ* treceă în *ρ* și înainte de sonora *d*, ibidem p. 241.

⁵⁵ F. R. Atila, Peștii și pescuitul 122 și 125.

latinul *cursa* „expediție“ propusă de Tiktin DRW. a. v., cade în fața greutăților semantice; inadmisibilă din aceleași motive e și cea propusă de Gustav Meyer EWAlb. p. 216, din turc. *kurs, kursa* „disque, toute chose ronde et plate, pastille, pâte d'odeur“. În domeniul limbei române *cursă* se rapoartă la o variantă **curță*, dupăcum *spas* există alături de *spaț* și invers *bârță* alături de *hârsă, coapță* alături de *coapsă*. La baza lui *cursă*: **curță* stă grecul *κῤῥτλα* „Flechtwerk“, *κῤῥτη κῤῥτος* „Fischerreuse, womit man bei Tag und Nacht Fische fängt“. Însemnarea fundamentală a cuvântului *cursă* e deci „împletitură de sârmă sau nuiiele“. Aceeași evoluție semantică ne oferă *gratie* „cursă“, care e tot o împletitură de nuiiele. În fișele pentru Dicționarul Academiei *cursă* e atestat și cu înțelesul de „armă“, fără a se spune însă precis ce anume armă; la fel grecul *κῤῥτος* înseamnă și un fel de scut. Albanezul *kurðe* „Falle“ e împrumutat din românește, cu redarea lui s prin ð ca și în *ðekere* „secară“, *ðika* „cuțit, sabie“ din ital. *sica* etc.

8. Industria casnică și gospodăria.

Spată, partea vătaelor, care bate firul băgat deacurmezișul între firele urzelei. Vine din greco-latinul *spatha* *σπάθη* „ein breites flaches Holz, dessen sich die Weber statt des Kammes oder der Weberlade beim alten senkrechten Webstuhle bedienten, um den Einschlag festzuschlagen und so das Gewebe dicht zu machen“. Am pus acest cuvânt printre elementele vechi grecești ale limbei române, deși e în același timp latin și general romanic. Numai în limba română el își păstrează însă sensul vechiu din grecește, ca element al terminologiei textile, deși lucrul are azi altă formă și altă înfățișare. Pentru noțiunea de spată de la războiul de țesut celelalte limbi romanice au tot alte cuvinte: fr. *rôt* (du métier a tisser), sau *peigne* de tisserand, ital. *pettine*, span. *peine, rastrillo, carda*; portug. *pente dos tecelões, liciatório*, cat. *pinta, carda*. Afară de aceasta, numai în limba română cuvântul *spată* are un deminutiv de formație grecească, *spetează*, necunoscut celorlalte limbi romanice.

Speteaza la război e o scândurice ca de un metru de lungă și 10—12 centimetri de lată; pe ea se fac ițele cu undreaua. Prin *spetează* se mai înțelege o parte a căruței, dricul format din

cărâmbi și speteze; o parte a roții morii etc. Se reduce la un tip **spatidia* din grecul *σπαθίδιον* „spată mică“.

Despre cuvântul *natră* „firele urzei dintre ițe și sulul dindărăt“ am vorbit mai sus (§ 3, pag. 421 urm.).

Locul dintre sulul din nainte până la ițe, format parte din pânză țesută gata, parte din urzeală, adică acela care contrar natrei e mereu în bătaia spetei, se chiamă *spaț*, p'allocurea *spas*. Cuvântul *spaț*, dintr'un **spathium* confundat de la început cu *spatium*, are la bază un derivat grec al lui *σπάθα*, anume *σπάθιον* respectiv *σπαθίς* „das mit der *σπάθη* auf dem senkrechten Webstuhl geschlagene Gewebe“. Alte formațiuni grecești cu înțelesuri identice sau apropiate sânt: *σπάθημα* „das mit der *σπάθη* geschlagene Gewebe“, *σπαθητός* „von Geweben die auf dem senkrechten Webstuhl gewebt und dicht gemacht werden“. Latinul *spatium* s'a păstrat însă în compusul *răspaț* „interval, răstimp“, despre care vezi S. Pușcariu în *Conv. Lit.* XXXIX, 74.

Capetele urzei rămase de la țesut, care tăindu-se se întrebuițează ca ață pentru cusut, se chiamă *urloc*. Înțelesul fundamental e „capete, vârfuri, extremități“. La baza cuvântului stă grecul *οὐρίαχος* „das hinterste oder äusserste Ende“ = *οὐραχός* „das Äusserste, die Spitze“ din *οὐρά* „coadă“. Inlocuirea lui *a* după *i* prin *o* nu s'a petrecut în domeniul limbei române. E o particularitate veche grecească, pe care o surprindem în grecul *ἡπιόλης* în loc de *ἡπιάλης*, în mediolat. *phiola* din **φιόλη* = *φιάλη* „fiolă“, în lat. vulg. *gulioca* > rom. *ghioacă* din gr. **κοχλιακόν* și în rom. *bășăioc*, *busuioc* față de grecul *βασιλιακόν* (**βασιλιοκόν*), despre care am vorbit mai sus, pag. 460—461.

Incureà „a amestecà laolaltă; a pune în dezordine, a aduce confuziune“, verb compus din prefixul *în-* și forma simplă pierdută azi **curcà* în loc de **crucà*. Din originalul **crucà* „a amestecà laolaltă firele“ etc., s'a format mai întâiu compusul *descurcà* și apoi în opoziție mai accentuată cu acesta, actualul *încurcà*. În noțiunea de *a încurcà*, fie că acțiunea e voită (a trage sforile spre a încurcà pe cinevâ) sau nu (m'am încurcat într'o rețea, într'o afacere), ideea de *fire* în sens real sau figurat e totdeauna prezentă; deasemenea ideea de țesut: rețea, mreajă, pânză în sens figurat. Cuvântul vine din grecul *κροκῶ* „mit den Einschlags-

fäden umwickeln, weben, umwinden“, *κρόκη* „der Einschlag beim Gewebe“. A țese înseamnă propriu zis a amestecă laolaltă apă de bine firele bătăturii cu ale urzelei, ca să nu se mai poată desface sau descurcă. Când împărăteasa bizantină Sofia a trimis vorbă generalului Narses, care eră famen, să lase postul de guvernator al Italiei și să vină mai bine la palat, unde ar putea toarce lână cu servitoarele, acela i-a răspuns, că-i va țese o pânză pe care să n-o poată descurcă toată viața⁵⁶. Prin țeserea pânzei de care e vorba aici se face aluzie la pretinsul îndemn dat de Narses Longobarzilor de a cuceri Italia, o *încurcătură* politică, față de care atât armata cât și diplomația bizantină s-au arătat neputincioase.

Verbul a încurcă s-a desprins deci din terminologia veche a țesutului și se întrebuițează numai în sens figurat. Treptele dezvoltării înțelesului sânt: țesut > complicat > încurcat. Aceiași dezvoltare semantică o poate avea și noțiunea de a împleti: împletit > complicat > încurcat. Compară în greaca veche *πλόκιος* „geflochten, verflochten, verwickelt“, *πλοκή* „das Flechten, Weben; das Geflecht, Gewebe“ și în sens figurat „verwickelte, verstrickte Rede, Bestrickung, List“. Din arta împletitului, care e mai veche, s'a dezvoltat aceea a țesutului, mai nouă.

Ștează, un fel de cadă împletită din nuiele și din lopățele, având fiecare lopățică trei-patru găurele. Acest vas se pune deoparte de lătoc la moară ori piuă, în care se pun lăicere, scoarțe etc., și care învârtite fiind de apă se fac mai groase mai păroase. *Șteaza* numită și vâltoare e deosebită de piuă: în aceasta se îngroașă dimia sau pânura pentru zeghi și cioareci, în *ștează* numai țoalele. Cuvântul *ștează* e greul *σχεδία*, dialectal *σχεδία „ein leicht gezimmertes Gerüst, Gestell; ein leicht gebautes Schiff, Floss, ein leicht zusammengefügtes Floss“, de unde și lat. *navis schedia* „ein in der Eile leicht gemachtes Schiff, nur

⁵⁶ Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum* II, 5: *Cui Sophia augusta inter cetera, quia eunuchus erat, haec fertur mandasse, ut eum puellis in genicio lanarum faceret pensa dividere. Ad quae verba Narsis dicitur haec responsa dedisse: talem se eidem telam orditurum, qualem ipsa, dum viveret deponere non possit. Spre a se vedeă această idee exprimată și în altă limbă, dau aici partea din urmă în traducere germană (după Otto Abel, Paulus Diaconus, Berlin, 1849, pag. 35): „...er wolle ihr ein Gespinnst anfertigen, dass sie ihre Lebtage nicht mehr werde entwirren können“.*

aus roh zusammengefügten Balken“. Despre alternanța grupurilor $\sigma\kappa$ și $\sigma\chi$ în vechile dialecte grecești vezi dicționarele și R. Kühner, Griech Gramm. ed. 2, I, § 28, p. 123: $\sigma\kappa\epsilon\lambda\iota\varsigma$ alături de $\sigma\chi\epsilon\lambda\iota\varsigma$, $\sigma\kappa\iota\nu\delta\acute{\alpha}\lambda\mu\omicron\varsigma$ alături de $\sigma\chi\iota\nu\delta\acute{\alpha}\lambda\mu\omicron\varsigma$ etc. Formele cu $\sigma\chi$ erau atice.

Alt cuvânt e **șteaza** „bețișorul pe care se împletesc cu iglița ochiurile de la năpastă sau mreajă“ (Banat). Acesta presupune un prototip **scīdia* < **σκίδιον* sau *σχίδιον* „ein kleines gespaltenes Stück Holz, Splitter, Scheit, Schindel“, de unde și latinul rar întrebuițat *schidiae* „aschii, țândări“. Șteaza în acest de al doilea sens nu e de fapt decât o țandără de lemn netezită și rotunzită⁵⁷. Compară și ital. *scheggia* „aschie“ din același izvor.

Cadă, vas mai mare decât putina în formă de con trunchiat; arom. *cadă*. Presupune o formă veche grecească **κάδῃ* în loc de *κάδος* „ein Gefäss, Fass, Eimer, zu Wasser und zu Wein“, de unde și lat. *cadus*. În domeniul romanic de apus acest cuvânt apare numai acolo unde înrăurirea greacă a fost mai puternică: calabr. *katu*, tarent. neap. abruzz. *katę*, compară Meyer-Lübke REW., nr. 1456. Fenomenul schimbării genului: *cadă* din **κάδῃ* în loc de *κάδος*, eră frecvent în greaca veche: *νάπος* și *νάπη* „vale păduroasă“, *νάκος* și *νάκη* „blană“, *πέτρος* și *πέτρῃ* „stâncă, piatră“ etc.

Căpete, cu variantele *căpăț* și *căpeț*, uzitat în Banat, Mehedinți, Vâlcea. E un vas de lemn sau de tinichea servind ca măsură cu care se ia vama la moară. Vine din grecul *καπέτις* sau *καπίθη* „ein Getreidemass zwei χολίνικες haltend“.

Gâf „covată mică rotundă; covată mică în care se frământă cozonacii; măsură de capacitate cu care se ia vama la moară“. E grecul *κῶφος* „ein hohles Gefäss“. În cele trei sunete ale sale, cuvântul *gâf* prezintă toate particularitățile fonetice proprii unui element vechiu grecesc: trecerea lui *κ* în *g* — vezi etimologia cuvântului *gutuiu* —, redarea lui *y* prin *â* și a lui *φ* prin *f*, despre care am vorbit mai sus §§ 4 și 5 pag. 428, 430.

⁵⁷ Candrea în Convorbiri Lit. XXXIX, 1137 deduce pe *ștează* din *σχίσα* „aschie, țandără, șifă, șindrilă“, ceea ce e mai puțin probabil.

Ciupă „albia în care se scaldă copiii; apa caldă pentru scăldatul copiilor“. E grecul $\kappa\upsilon\pi\eta$ „Höhlung, hohles Gefäß“⁵⁸. Cuvântul e atestat și în toponimie: *Ciupa*, pârâu în județul Vâlcea, o numire ca și *Alghia*, pârâu în județul Botoșani.

Scafă „vas de lemn sau de metal cu care se ia făina din sac și altele; trocan mic în care se pisează usturoiu și alte lucruri; îmbrăcăminte osoasă a broaștei țestoase: broască cu scafă; țeasta capului“⁵⁹. Vine din v. grecul $\sigma\acute{\alpha}\phi\eta$ „jedes Gefäß: Trog, Wanne, Napf“. Pentru ultimele două accepțiuni, compară deminutivul $\sigma\acute{\alpha}\phi\iota\omicron\nu$ „kleine Wanne, kleiner Trog, der obere Schädel, Hirnschale“. Părerea curentă că *scafă* ar fi un element neogrec nu se poate justifica prin nimic. Cuvântul e atestat de timpuriu: îl întâmpinăm în Psaltirea Scheiană și în vechile documente, iar diferitele accepțiuni ale lui se acoperă pe deplin cu cele din greaca veche. Apoi însuși derivatul românesc *scăfârlie*, format cu sufixul neproductiv *-ârlă*, ne arată că avem a face cu un cuvânt vechiu, nu cu unul intrat târziu în limbă.

Teucă „vasul în care cad grăunțele din coșul morii pentru a trece între pietre; copăiță, covățică, lădiță; vas de cir pentru porci; zghiabul de la puț, ulucul de piatră unde beau apă rațele și găinile; un cuier de pus vasele de bucătărie; pua în care ciobanii pun zărul“. La baza acestui cuvânt stă grecul $\tau\epsilon\upsilon\chi\omicron\varsigma$ „huche pour la farine; cruche, pot, amphore; baignoire; tonneau de baïs, ustensile, instrument“ (Bailly). Identitatea românului *teucă* cu grecul $\tau\epsilon\upsilon\chi\omicron\varsigma$ e perfectă atât sub raportul semantic, cu toată varietatea sensurilor, cât și sub raportul formei. Cât privește cantitatea vocalei accentuate grecești ϵ , vezi mai sus pag. 425 cele spuse la discuția asupra etimologiei cuvântului *leu*. Derivația din maghiarul *töke* „trunchiu, tulpină, buștean“ nu-mi pare probabilă. Această etimologie numai atunci ar putea fi luată în considerație, când cuvântul unguresc s’ar găsi atestat pe undeva măcar cu unul din înțelesurile cuvântului românesc.

Targă „coș, paner de nuiele⁶⁰; îngrăditură care servește de pat, pat de purtat în tabără mai ales din împletitură de nuiele“.

⁵⁸ G. Pascu, *Etimologii românești*, pag. 46.

⁵⁹ Săghinescu, *Scrutare* (Iași, 1898) 39.

⁶⁰ *Revista crit. lit.* IV, pag. 169.

Asonanța acestui cuvânt cu ngerms. *Trage*, care niciodată nu însemnează „coș sau paner de nuiiele“ e întâmplătoare. Rom. *targă* se reduce la un prototip grec *τάργη = *ταράγνη* „Flechtwerk, grosser geflochtener Korb“. Forma *τάργη se referă la *ταργάνη* după cum *τάρπη* „grosser geflochtener Korb“ la *ταρπάνη* „grosser geflochtener Korb“. Barcian (Dicț. rom. germ.) dă cuvântul *targă* și cu înțelesul de „urloiu îngrădit la casele de țară: der geflochtene Rauchfang“.

Pop „bucată de lemn ce se pune în mod provizoriu spre a țineă un gard, o bute“ etc. Vine din gr. *ὀπόπους* „Füsse unter sich habend, mit Füßen oder Stützen versehen“. Înțelesul primitiv al cuvântului *pop* a fost deci „orice lucru sprijinit pe un par“ și apoi s'a chemat așa parul însuși. În dialectul meglenit cuvântul își păstrează înțelesul primitiv: *poip* „cuclă pe par“. Megleniții numesc deci *poip* cucla care e sprijinită pe un par, noi numim *pop*, din contra, parul care ține cucla. Cuvinte cu *i* epentetic de felul celui din *poip* mai există în dialectul meglenit; compară Th. Capidan, *Meglenoromâni*, pag. 119. Explicația lui nu ne interesează aici.

Sculă „unealtă, instrument; lucru scump, giuvaer“, un cuvânt a cărui origine n'a fost lămurită într'un mod satisfăcător până acum. Vine din forma eolică *σκόλλον = *σκόλον* „die dem getöteten Feinde abgenommene Rüstung oder Kleidung, Waffenbeute“. Dublarea sau geminarea consonantelor eră una din cele mai caracteristice particularități ale dialectului eolic, compară: eolic *στάλλα* = doric *στᾶλα*, ionic *στήλη* „columnă“; eolic *βόλλα* = doric *βωλά*, ion. atic *βουλή* „voință, deciziune, consiliu“; eolic *πάμμα* = doric *πᾶμα* „posesiune, proprietate“. Vezi și exemplele date la discuția etimologiei cuvântului *alac* (pag. 458) cum și literatura citată acolo. Subt raportul semantic *sculă* e un interesant element istorico-cultural. Prin *scule* se înțelegeau la început numai lucrurile luate ca pradă de la inamicul învins sau ucis. Evoluția semantică a cuvântului *sculă*: pradă, spoli > unelte, lucruri scumpe, are analogii bine precizate în alte limbi, precum, germ. *rauba* „pradă, îmbrăcămintă (sensul acesta e secundar)“ > ital. *roba* „lucru; haine; efecte; unelte; avere“, cat. *roba* „marfă, stofă, veșmânt“ etc.; nslov. serbocr. *odor*, *-ra* „pradă; veșminte, arme“ (ultimele două sensuri sânt secundare) > rom. *odoare*

vesmintele bisericesti și alte obiecte sacre; lucruri scumpe, giuvaere“.

Burcă „haină bărbătească de lână; un fel de mantă mare de lână necăptușită; șubă neagră; cojoc mare și mișos; blană de piele de miel“. Derivația din polonul *burka* „mantă scurtă de ploaie din lână ordinară“ nu e satisfăcătoare, deoarece cuvântul polon care nu poate fi explicat din vreo tulpină slavă este mai degrabă el însuși împrumutat din românește. Berneker nu admite pe *burka* printre cuvintele slave discutate în dicționarul său etimologic. Cihac (II 34) a încercat să pună în legătură cuvântul polonez, ba cu cehul *búra*, *buřka* „furtună“, care e însă cu totul alt element, ba cu maghiarul *burkony*, care e vădit împrumutat din românește: *burcoiu*, dialectal *burcoń*, derivat din *burcă* cu sufixul augmentativ *-oiu* (dialectal *-oń*) ca și *zeghioiu* din *zeghe*, *butoiu* din *bute* etc. Românul *burcă* are la bază un prototip *byrrica = *birrica* „vestis ex lana caprarum valde delicata“ din *burra* „zottiger Gewand“, *birrus*, *byrrus*, *byrrhus* „ein mit einer Kapuze versehener Überwurf“, gr. *βίρρος χλαμός*. Substantivul *burcă* se reduce împreună cu prototipul său *byrrica, lat. *birrica*, *birrus*, *byrrus*, *burra* la acel cuvânt grecesc care stă și la baza românului *bârcă* sau *bircă* „lână țigaie, mândră și creață“, despre care am vorbit mai sus, pag. 438.

Pălărie „chapeau“, un cuvânt neexplicat etimologic până acum. Tikin în al său *Deutsch. rum. Wb. II 1110* se gândește a derivarea cu totul neprobabilă din substantivul *păr* „Haar“. Purcede, cred, din deminutivul grecesc de formație obișnuită de la *φαλαρίον* dela *φάλαρων* sau *φάλαρα* „ein Kopfschmuck der zugleich zur Bedeckung diente“, în transcripție latină *phalara*. Păstrarea lui *l* intervocalic neprefăcut în *r* se datorește disimilării față de cellalt *r*, ca și în *salamăzdră* din *σαλαμάνδρα*, în arom. *căloare* „căldură excesivă“ din lat. *calor*, *calorem*, etc. Cuvântul e prin urmare moștenit și deci vechiu în limbă. Aceasta nu însemnează însă că Românii au cunoscut pălăria și au purtat-o de la început în forma și înfățișarea sub care o cunoaștem noi azi. Acest lucru nu se poate spune nici despre francezul *chapeau*, nici despre germanul *Hut* etc. *Phalerele* erau propriu zis două plăci metalice adaptate la coif, care după trebuință se puteau ridica și lăsa în jos, ca și marginile pălăriei, spre a apăra obrajii sau a-i lăsa

liberi (Dicționare'e). De la acest înțeles s-a trecut la acela de coif cu phalere, apoi la acel de pălărie de azi. Nemțescul *Hut* „pălărie“ însemnă în germana medie de sus tot coif (*huot*) = engl. *hood* „Kappe; Haube“⁶¹.

Ciupag, partea cămășii femeiești de la brâu în sus; restul înădit se chiamă poale. Ciupag au de obicei cămășile mai bune cu cusături frumoase, pe care le iau fetele și femeile la zile mari. Cuvântul *ciupag* există și în unele limbi slavice: slav. bis. *čъpagъ* „Brustharnisch“, bulg. *čepag* „Brusthemd“. Aici însă e strein și originea lui dată ca obscură, comp. Berneker EWS. 169. Posibilitatea unui împrumut din românește nu e deci exclusă. Cuvântul românesc vine dintr'un prototip grec *κύπαξ, -ακος = κυπάς, -άδος „Hemdchen der Frauen; ein Kleidungsstück für Frauen und Krieger“. Schimbul de sufixe: -άς, -άδος: -αξ, -ακος eră frecvent în limba greacă; compară λιθάς, -άδος = λίθαξ, -ακος „piatră mică“, ῥωπάς, -άδος = ῥώπαξ, -ακος „tufă“, ψιάς, -άδος = ψίαξ, -ακος etc.

Tearfă opincă ruptă, zdreanță, întrebuițat apoi și ca expresiune de batjocură, pentru o femeie de moravuri ușoare. Vine din greul τέρφος „Leder, Fell, Haut“. Desvoltarea noțiunii de „prostituată“ din aceea de piele are analogii numeroase: lat. *scortum* „Dirne“ = *scortum* „Leder“, elvețian-germ. *Fell* „rohes, unsittliches Weib“ = *Fell* „piele“, germ. prus. *Bockfell* „böses, schlimmes Frauenzimmer“ = *Bockfell* „piele de țap“ — și se datorește faptului că în timpurile străvechi așternutul patului, în locul scoarțelor (de lână) de azi, îl formă o piele de animal. Același lucru se întrezărește și din etimologia cuvântului românesc *scoarță* (de lână) din lat. *scortea* „Lederzeug, δερματοχιτών“. Atât ca înțeles cât și ca formă cuvântul *tearfă* se apropie de *târfă*; originea acestuia însă e cu totul alta.

Pătură „învelitoare de lână; acoperemântul calului; strat din o materie oarecare“, arom. *petur* „foaie de plăcintă; felie (de caș)“. Derivația curentă a acestui cuvânt din greul πύσσα respectiv πίττα „păcură“ e greu de justificat, cel puțin în partea semantică. Fonetic și semantic *pătură* se reduce la greul πέτα-

⁶¹ Tulpina germanică *hod-* din *kat-* e pusă de obicei în legătură cu latinul *cassis* „coif“ (*cat-tis*), comp. Fr. Kluge, Etym. Wörterb. d. deutschen Sprache ed. 8 p 214.

λον „foaie de copac, de metal etc.“ care nu e decât neutrul adjectivului πέταλος „ausgebreitet“. Pentru înțeles să se compare și derivatul πέτασμα „das Ausgebreitetes, ausgebreitete Decke, ausgebreitetes Tuch“. Finalul -αλον a fost latinizat ca de obicei πέταλον > *petula > pătură, compară gr. πάσσαλος > lat. pessulus „zăvor“, gr. ιταλός = lat. vitulus etc. Din punctul de vedere fonetic e de remarcat tratarea vocalei accentuate grecești e ca ē (lung), despre care am mai vorbit la discuția etimologiei cuvintelor leu, pepene, sterp, tearfă (pag. 425, 426 etc.). Același cuvânt grecesc s'a păstrat și în unele dialecte italiene: friul. petul(a) „chiffon, torchon“, milan. petola „tovaglia; lemna di camicia“ etc.

Dintre termenii de origine greacă privitori la locuință vom aminti aici verbul a cotropi, întrebuițat azi mai mult cu sensurile derivate de „a acoperi peste tot, a cuprinde, a călca o țară, a călca drepturile cuiva“. Derivația cunoscută dintr'un prototip latin *contorpire în loc de contorpere din torpere „a fi amorțit, înlemnit“, relevată cu îndoială de Tiktin DRW. I 427, admisă ca bună de Candrea-Densusianu DER. nr. 469 și prezintată cu semnul întrebării de Meyer-Lübke REW. nr. 2186, cred că trebuie părăsită din cauza greutăților semantice. Înțelesul primitiv al verbului cotropi a fost „a acoperi (o casă)“, de unde cutrupiș „acoperișul casei“; cu acest înțeles se păstrează el până azi în graiul din țara Hațegului cum și în acela al Românilor din Valea Timocului⁶². Celelalte înțelesuri se explică ușor din aceasta. Ca atare, forma cotropi stă în loc de *căt(o)ropi și derivă din grecul κατοροφώ (κατοροφῶ) „bedachen“, verb. compus din prepoziția κατά și ὀροφώ „mit einem Dache versehen, bedecken“.

Spuză „cenușă fierbinte amestecată cu jăratie mărunț“. Ca împrumut românesc cuvântul mai există în bulgară și în ucraineană. Contra derivării românului spuză din alb. špuze „glühende Asche“, admisă de O. Densusianu HLR. 353 și de alții vorbește ș inițial care nu putea reveni la s primitiv. E grecul σπόδιον moștenit cu fonetismul ionic (ou în loc de o) ca și drum, amurg, despre care am vorbit mai sus pag. 419—420.

Azămă sau azemă „turtă de grâu sau de seară făcută din cocă nedospită și coaptă de obicei subt spuză“, azmă „pâne

⁶² Comp. O. Densusianu, Graiul din Țara Hațegului 315; E. Bucuța, Românii din Valea Timocului, pag. 190.

nedospită; turtă coaptă subt spuză“. Vine din grecul ἀζυμος (subînțeles ἄρτος) „ungesăuertes Brot“.

Cuvântul se întrebuințează apoi în funcție de adjectiv invariabil: varză *azmă*, scoverzi *azmă* = scorverzi nedospite, dar și variabil; *castravete azmă* „nici acru nici dulce, nemurat“. Gr. ἀζυμος „nefermentat“ din ἀ privativ și ζύμη „aluat“⁶³.

Colac „turtă de grâu împletită în formă de cunună ce se aduce ca ofrandă la biserică“. Se reduce la un prototip grecesc *κόλλαξ, -ακος = κόλλιξ, -ικος „ein länglich rundes und grobes Brot“. Schimbul de sufixe -αξ, -ικος: -αξ, -ακος, pe care l-am constatat și în *alac* < *άλλαξ, -ακος = ἄλιξ, -ικος, eră frecvent în limba greacă, vezi exemplele date la discuția acestui din urmă cuvânt pag. 458. De aceeași origine e și bulg. *kolak* „gros pain, meule de pain“, rus. *kolač* „espèce de pain blanc rond“ etc., deși etimologia populară îl pune în legătură cu vsl. *kolz* „roată“⁶⁴. Forma aromână e *culac* „un fel de pâne rotundă“, iar cea istromână *colăc* „covrig“. Cuvântul grecesc cu același schimb de sufix cerut de forma românească se păstrează și în dialectul calabrez: *cullacciu*.

Pupăză „un colăcel împletit cu măestrie în formă lungăreață de către țărance pe seama fetițelor; pruncilor le fac colaci“, un fel de colac cu creastă ce se face la Sân-Toader. E cunoscută zicala: *Colac peste pupăză*, întrebuințată și de cei ce nu știu ce e propriu zis *pupăza*. La baza acestui cuvânt stă grecul ποπάς, -άδος „Gebäck, Kuchen, besonders Opferkuchen“, cu deminutivul ποπάδιον și varianta πόπανον. În românește cuvântul a fost însă influențat de omonimul *pupăză* — pasărea —, cu care etimologia populară, îl pune în legătură: *colac cu creastă!* Ar fi trebuit să avem *pupăză.

Burcă „turtă de făină“. Din πυρικός (subînțeles ἄρτος) „pâne sau turtă de grâu“. În greaca veche e atestat numai πόρνος (în loc de *πυρινος) „Weizenbrot“, subînțeles ἄρτος, din πυρός „grâu“. Sufixele -ικός și -ινος se întrebuințau unul în locul altuia de ex.

⁶³ Comp. S. Pușcariu în Dicț. Acad. I 392—393.

⁶⁴ Vezi literatura asupra acestui punct la Berneker EWS a. v. Pentru originea greacă a cuvântului slav cf. Korsch în Archiv für sl. Philologie 9, 518. De aceeași părere e Schuchardt SB. Wien AW. 141, 24.

αιτικός = αίτιος „de grâu“ din αἶτος „grâu“, σαρκικός = σάρκιος „de carne“ din σάρξ „carne“ etc. Pentru fonetismul $\pi > \beta$, care eră propriu Delfienilor, Tarentinilor și Siculilor, vezi mai sus pag. 439.

9. *Arta magică și credințe populare.*

Amăgeu „înșelător, șarlatan“, ca adjectiv „iluzoriu, falacios“. Cuvântul e învechit; vezi în Dicț. Acad. citate din Varlaam, Cantemir, Miron Costin, Dosofteiu și Nicolae Costin. Presupune existența în limba greacă a unui derivat *μαγεύς „vrăjitor“ din μαγεύω „a fermeca“ de felul lui φαρμακεύς „vrăjitor“ din φαρμακέω „a întrebuiți farmece pentru ceva“.

Amăgi „a face semne cabalistice cu mâna; a încânta, a captivă, a seduce“. Din grecul μαγεύω „magische Künste anwenden, zaubern; durch magische Künste bezaubern, verstricken“; μάγος „mag, vrăjitor“. Din același izvor sânt: sicilian *ammagari* „affascinare, incantare“, sard. *ammajare* „ensorceler“. Compară Hasdeu în EM. 1008.

Farmec „formulă magică, vrajă etc.“ Din gr. φάρμακον „Arzneimittel; Gift; Zaubermittel, sow. Zaubetränke und Salben, als Zaubersformeln und Besprechungen“. De aci și verbul *a făr-mecă* „bezaubern“ = gr. φαρμακεύω cu același sens⁶⁵.

Mângâia „a înșelă, a seduce; a consolă“. Are la bază un prototip *manganiare din *mangania = μαγγανεία „Zauberei, Betrugerei durch Arzneien und sonstige künstliche Mittel“. Compară μαγγανεύω „durch künstliche Mittel, Tränke und dgl. bezaubern, betrügen; durch künstliche Mittel verschönern, verfälschen“, μάγγανον „künstliche Vorrichtungen zu Taschenspielerstreichen und Gaukeleien“.

Boscoane „vrăji, farmece“, postverbal din *a bosconi* „a descântă, a vrăji“, în loc de *băscăni. Se reduce la un substantiv pierdut *băscănă* „vrăjitoare“ din βάσκανος „Hexe“. Compară și derivatele grecești: βασκανία „Behexung, Beschreien“, βασκαίνω „beschreien, behexen“, βασκάνιον „Mittel gegen Behexung, Amulet“. Formele intermediare: *băscăni* > *boscăni* — comp. *boteză* din *băteză — și prin asimilare progresivă *bosconi*.

⁶⁵ Comp. S. Pușcariu, EWR. nr. 584.

Săiastră „zână“. Acest cuvânt, uzitat în Maramureș, e modelat după *măiastră* „zână“ și are la bază varianta greacă *σεβιστός*, -ή, -όν (Hesychius) = *σεβαστός* „heilig; göttlich“, ca substantiv *σεβαστή* „die heilige, die göttliche; Augusta“. Pentru intercalarea lui *r* după prupul *st*, compară și formele *agestru*, *șestru*, *țestru* în loc de *agest*, *șest* (șes) și *țest*.

10. Anatomia și medicina populară.

Beregată „laringe, înghițitoare, gâtiță“, cu varianta *bereguș*. La baza tulpinei acestui cuvânt: *bereg-*, *băreg-*, stă forma macedonică *βάρυξ *βάρυγος = φάρυξ φάρυγος — acest genitiv eră mai des întrebuițat decât formă nazalizată φάρυγγος! — „der Schlund, Anfang der Speiseröhre; überhaupt die Kehle, die Gurgel, der Hals“. Redarea aspiratei φ prin β eră una din caracteristicile cele mai de căpetenie ale dialectului macedonic: βαλακρός = φαλακρός „pleșuv“, βάλιος = φάλιος „licht, hell, weiss“ (arom. *ba'lu*), κεβάλή = κεφαλή „cap“, Βερενίκη = Φερενίκη, Βίλιππος = Φίλιππος etc.⁶⁶. Forma *beregată* presupune un deminutiv *βαρυγάς, -άδος, acuzativ βαρυγάδα, de aceeași formațiune ca și ριζάς, -άδος din ριζα „rădăcină“, ρωπάς, -άδος din ρωψ „tufă“ etc. Pentru redarea lui δ intervocalic prin t vezi pag. 430 și discuția etimologiei cuvintelor *gutuiu*, *găleată*, *cărete*, *cărăfete* (arom.) etc.

Plămân din ionicul πλεύμων, -ονος, de unde și latinul *pulmo*, -onis; neogr. πλεμόνι. Forma atică a fost πνεύμων, -ονος „Lunge“. Forma *plămân* alături de varianta *plămâne* oglindește forma de acuzativ după declinarea latină; varianta *plămână* se reduce direct la acuzativul grec. Aceleași raporturi reflectează și formele aromâne *plimune* și *plimună*. În domeniul limbilor surori, cuvântul mai există numai în dialectele sud-italiene: calabrez *premonē*, neap. *premmone*. Dincolo de aceste dialecte e domeniul formelor eșite din latinul clasic *pulmo*, -onem. De altfel și în românește se păstrează reflexe din forma aceasta: dacorom. *plumân*, arom. *pulmună*.

Plămâiu, o variantă a cuvântului precedent. Vine dintr'o formă ionică *πλευμόνιον, deminutiv din πλεύμων, -ονος, dupăcum varianta atică πλευμόνιον cu același înțeles e deminutiv la πνεύμων.

⁶⁶ R. Kühner, Griech. Gramm. ed. 2, pag. 130; G. Hatzidakis în Indo-germ. Forschungen IX, pag. 313 urm. etc.

Dintre măruntaie mai este exprimat cu un cuvânt de origine greacă **splina** din *σπλήν* acuzat. *σπλήνα*, ngr. *σπλήνα*. În domeniul romanic din apus cuvântul se păstrează în dialectele italiene, v. neap. *splene*, sard. log. *ispiene*, *ispiena* etc. și în engadină *splemma*. Corespondentul latin *lia*, care deja în latina clasică era concurat de cuvântul grecesc, a dispărut fără urmă.

Greul *σπλήν*, deși fusese primit și în latina clasică: *splen splenis*, în popor a prins însă rădăcini numai în părțile adiacente lumii grecești; de aceea a rămas necunoscut majorității limbilor romanice din apus, inclusiv celei italiene literare. Cuvântul italianesc pentru această noțiune e *milza*, catalan *melsa*, franț. *râte*, span. *bazo*, portug. *baço*.

Prapur, membrana ce învălue mașele. În acest înțeles ro-mânul prapur se acoperă în totul până la sufix cu greul *πραπίς* -*ίδος* „Zwechfell, das die edleren Eingeweide vom Unterleibe scheidet“. Greul *διάφραγμα*, cu care dicționarele grecești confundă adese pe *πραπίς* îl găsim explicat în Dicționarul elino-român de Ioanid prin „subțirele *prapur* ce desparte inima de plă-mâni“. Sufixul deminutiv greceț *-ίς, -ίδος* a fost înlocuit prin cel latin *-ulus*: *πραπίς πραπίδος* — *prapululus ca și în *δρεπανίς δρεπανίδος* prin *-ula* substituit prin *-ella*: *drepanella* > *drepnea* (vezi mai sus pag. 434)

Hârcă „țeastă, cap de mort“. Nu stă în legătură nici cu verbul onomatopeic *hârcăire*, la care-l raportă Cihac II, p. 135, și nici nu presupune un prototip *hârbcă din *hârb* „ciob, vas de lut“, dat cu semnul întrebării de V. Bogrea în DR. III, p. 1088. Vine din greul *ὑρχα*, în transcripție latină *hyrcha* „ein irdenes Gefäss, Topf“ și a suferit aceeași schimbare de înțeles ieșită dintr'o comparație populară ca și latinul *testa* „ein irdenes Gefäss, Topf“ în limbile romanice: rom. *țeastă* „craniu, hârcă“, franc. *tête* „cap“ etc. Alt pendant semantic e ungurul *cserép* „craniu“, din slavul *črepъ* „hârb, ciob“, relevat de Bogrea la locul citat din DR. În privința formei e de observat că *h* inițial din *hârcă* poate fi și secundar, de felul celui din *hârleț* în loc de *irleț, *râleț din sl. *rylicъ*.

Un cuvânt de origine greacă pentru noțiunea de „țeastă“ mai e **scăfârliu**, care ca și *hârcă* a avut la început, cum am arătat mai sus (pag. 466), tot înțelesul fundamental de „vas“

Pentru noțiunea de „dos“ avem cuvântul *spate*, care nu e decât pluralul cu funcție de singular de la *spată* „omoplat“ din grecul *σπάθη* „die breiten Rippen, auch das Schulterblatt“. E același cuvânt cu *spată* din terminologia textilă despre care am vorbit mai sus (pag. 464). În limbile romanice din apus nu s'a păstrat cu această accepțiune; există însă formațiuni din deminutivul *spathula*.

În denumirea românească a coloanei vertebrale *șira spinării*, primul element *șiră* e de origine greacă: eolic. *σειρα* = *σειρά* „Seil, Strick, Schnur, Kette“. *Șir* „Reihe“ e același cuvânt; compară neogr. *κατὰ σειράν* „der Reihe nach, unterbrochen = rom. în *șir*, ἡ *σειρά* τῶν ὄρέων „Gebirgskette“ = rom. *șirul munților*, τῷ λόγῳ „der Faden, der Zusammenhang, der Rede“ = rom. *șirul vorbirii*. Singularul *șir* e refăcut după pluralul *șire* de la *șiră*.

Din sfera de idei a medicinei populare sânt de relevant cuvintele:

Brâncă „numele popular al erizipelului; umflătură la gât sau la cap, boală de vite“. Vita cuprinsă de brâncă se umflă la gât (calul) sau la cap (porcul). Din *βράγχος* „Heiserkeit; Bräune, eine Halskrankheit“⁶⁷. Alb. *brënge* „ladrerie, maladie de porcs“.

Uimă „tumoare la gât, la subțiori, la vintre“. Despre acest cuvânt și despre variantele lui am vorbit mai sus (pag. 429). Aici observ numai că *uimă* are la bază forma greacă *οἰδημα*, iar *udmă* stă în loc de **udemă* sau *udămă* și se reduce la forma *οἰδημα*.

Ciumă, boală contagioasă care se manifestă prin umflături în părțile delicate ale corpului: pestă. Sensul primitiv al cuvântului a fost „umflătură“ în genere; comp. arom. megl. *tsumă* „Beule, Geschwür“, alb. *k'üm*, *k'im* „Art Geschwür“; dacorom. *ciumă* „umflătură pe din afară albaie, pe din lăuntru neagră ce crește pe firele de păpușoiu, îndeosebi când vremea e ploioasă“⁶⁸. Vine din grecul *κύμα* „die angeschwellte Masse, bes. Wassermasse, daher Welle, Woge etc“. Pentru înțeles compară și *οἰδημα* „das Angeschwollene, bes. der Wasserschwall; Geschwulst“.

⁶⁷ Comp. A. Philippide în *Viața Românească* XVII (1910) pag. 39.

⁶⁸ Pentru această din urmă accepțiune: Viciu, *Glosar de cuvinte*.

Ideea de „umflătură“ a cuvântului $\kappa\upsilon\mu\alpha$ se străvede apoi în derivatul $\kappa\upsilon\mu\acute{\alpha}\varsigma$, $-\acute{\alpha}\delta\omicron\varsigma$ „borțoasă, cu pânțele umflat“. Cu înțelesul de „pestă“ cuvântul *ciumă* există și în limbile slavice: bulg. *čuma* „Pest“, serbo-cr. *čuma*, rus. *čumā*, rut. *čūma džuma*, pol. *dzuma*. Dar deoarece *ciumă* „pestă“ nu poate fi despărțit de *ciumă* „umflătură“, care e sigur de origine greacă⁶⁹, cuvântul slav este, după cum a arătat Capidan (DR. III, 142) din românește. Acele umflături pe anumite părți ale corpului au fost considerate totdeauna ca semnele cele mai caracteristice ale ciumei⁷⁰. Sânt interesante în această privință și alte două cuvinte românești pentru aceeași noțiune de „ciumă“: arom. (Tesalia) *pānucl'e* „pestă“ din lat. *panucula în loc de *panicula* „Art Geschwulst“ și *pușcl'e* „pestă“ propriu zis „umflătură“. În latina clasică *cyma* e atestat cu sensul de „lăstar“, în limbile romanice din apus cu acela de „vârf“: it. *cima*, franc. *cime* etc. Numai în sardă înțelesul cuvântului se apropie întrucâtva de al celui românesc: sard. log. *kima*, campid. *tšima*, *tšumacca* sau *tšimagga* „flusso (di umori)“.

Minegociu „umflătură inflamatorie pe marginea pleoapelor în forma unui bob de orz“, sinonim *urcior*, franc. *orgelet*, aceste două din urmă însemnând propriu zis „orzișor, grăunte de orz“, lat. *hordeolum*, ca și ngerm. *Gerstchen* (im Auge). Cuvântul *minegociu* n'a fost explicat până acum; vreo legătură între el și substantivul *neg* „Warze“ cu care îl compară Tiktin DR. Wörterb. a. v. e greu de admis. Se reduce la o variantă dialectală * $\mu\upsilon\upsilon\iota\kappa\omicron\kappa\iota\omicron\nu$, deminutiv de la $\mu\omicron\nu\omicron\kappa\omicron\kappa\omicron\varsigma$ (> lat. *triticum monococcum*), propriu zis o cereală cu un singur grăunte din $\mu\omicron\nu\omicron\varsigma$ „singur“ și $\kappa\omicron\kappa\omicron\varsigma$ „grăunte“. Pentru formația diminutivală compară $\kappa\omicron\kappa\iota\omicron\nu$ sau $\kappa\omicron\kappa\iota\omicron\nu$ „grăuncior“ din $\kappa\omicron\kappa\omicron\varsigma$ „grăunte“. Cu un înțeles similar cuvântul se păstrează și în unele dialecte sud-italice (Reggio): *kočcu* „pustoletta“ și *kočcu* „seme“⁷¹. În varianta

⁶⁹ Comp. S. Pușcariu în Convorbiri Lit. XXXVII, 600–601 = Etym. Wörterb. d. rum. Sprache nr. 2438; E. Berneker EWS. pag. 163.

⁷⁰ Iată bunăoară cum descrie Paulus Diaconus în a sa Historia Langobardorum II, 4. ciuma care a bântuit în Italia în anul 570 d. Chr.: *Subito enim apparebant quaedam signacula per domos, hostia, vasa vel vestimenta, quae si quis voluisset abluere, magis magisque apparebant. Post annum vero expletum coeperunt nasci in inguinibus hominum vel in allis deligatiōribus (sic!) locis glandulae in modum nucis seu dactuli, quas mox subsequebatur febrium intolerabilis aestus, ita ut in triduo homo extingueretur.*

⁷¹ Archivo glottol. XII, p. 73 nr. 194 și 87.

greacă *μονοκόκκιον în loc de μονοκόκκιον, cerută de forma românească *minegociu*, e de remarcat înlocuirea lui *o* prin *u*, ceea ce eră o particularitate a dialectului eolic. Vezi despre aceasta mai sus, pag. 423; compară și μόνη quasi μονή, Aolice mutată *o* în *u* (Thesaurus l. gr. tom. V, 12, 68). Cât privește pe *ι* din silaba a doua, acela stă în locul lui *o* ca vocală de legătură, comp. Λογγίβαρδοι: (Menandru) = Λαγγοβάρδοι.

Mătreață, boale care atacă pielea capului având de rezultat rărirea, căderea și chiar dispariția completă a părului. Derivarea curentă a acestui cuvânt din substantivul *mătură* nu satisface partea semantică nici pe cea fonetică și cu atât mai puțin pe cea cronologică. Cuvântul e într'adevăr străvechiu, întrucât îl are și aromâna: *mătrață* sau *mătreață* și un derivat din *mătură* (arom. *metură*) ar fi dat în aromână *mitureață*. Tulpina *matar-* din forma de bază *matar, *-iția* se regăsește în grecul μαδαρός „kahl; Grindkopf“, de unde μαδαρότης „Kahlköpfigkeit“. Pentru redarea lui *δ* intervocalic prin *t*: μαδαρ- > *matar*, vezi mai sus pag. 430 cum și etimologiile cuvintelor *gutuiu*, *găleată*, *cărete*, *beregată* etc. În *mataritia față de μαδαρότης mai e de relevat înlocuirea sufixului grec *-ότης*, cu care se formează mai ales abstractă, prin corăspunzătorul latin *-itia* din *calvitia*, *glabritia* etc. Acest fenomen apare des în cuvintele de origine greacă veche; astfel am văzut că în cuvintele *prapur* și *drepneă* sufixul deminutiv *-ulus* respectiv *-ella* s'a substituit grecului *-ις*, *-ίδος*, în *urdă* și *leurdă* sufixul ajectival *-idus*, *-ida*, *-idum* ține locul grecului *-ώδης* etc. Simptomele mătreaței sânt niște bubulițe gălbuii, la început umede, care uscându-se și frământându-se produc materia făinoasă cunoscută sub același nume. Acele bubulițe se chiamă pe grecește μαδαρά ἔλκεα „glabra ulcera, nimio humore, diffluentia, putrida et fluida“⁷².

⁷² Tiktin (Rum.-deutsches Wörterbuch s. v.) pune în legătură pe *mătreață* cu germanul *Matratze*, ital. *materasso* etc.; Candrea-Densusianu Dicț. etim. nr. 1071) îl derivă dintr'un *matricia de la *mater*, plecând de la ideea de „materie ce se depune“, iar G. Giuglea (DR. III p. 603) îl explică din *tarmitea, cu metateză, de la *tarmes*, *-mitis* „Holzwurm“ păstrat și în limbile romanice din *napus* cu sensul special de „Motte, Milbe“ (REW. 8586). Spitzer va publica în DR. IV o notă, în care se declară pentru etimologia lui Candrea-Densusianu; mie nu-mi pare probabilă, din cauza sensului prea depărtat.

11. *Flora.*

Mesteacăn, cunoscutul arbore cu coaja albă care crește prin păduri în regiunea sub-muntoasă împreună cu brazii. Scoarța care este rășinoasă se dă contra frigurilor și ca diuretic la dropică. Mesteacănul crește în părțile de nord ale Europei și se coboară în jos până dincolo de Europa Centrală. În sudul Europei dispare și cu el și numele său; Bulgarii n-au nici o denumire pentru acest arbore⁷³; deasemenea Aromânii. Cuvântul *mesteacăn* se reduce la prototipul *mastichinum* „un preparat din rășină“, din grecul *μαστίχινος*, cu același înțeles, *μαστίχέλαιον* „uleiu de rășină, păcură“, *μαστίχη* „rășină de lentisc“. Această etimologie a fost propusă de H. Schuchardt⁷⁴, iar Candrea-Densusianu (Dicț. etim. nr. 1089) au adus în sprijinul ei și unele paralelisme din alte limbi, din care se vede legătura ce există între numirea arborelui și a sucului produs de el: rus *bereza* „mesteacăn“ și *berezovica* „suc de mestecă“ etc. Cu toate îndoielile lui Tiktin *DRW.* p. 970 și ale altora, și cu toată persistența lui Weigand⁷⁵ de a socoti cuvântul *mesteacăn* ca o formațiune românească din verbul *a mestecă*, etimologia de mai sus îmi pare indiscutabilă. Că în românește prin *mesteacăn* s'a înțeles la început numai preparatul din scoarța rășinoasă a arborelui, adică tocmai lucrul exprimat de grecul *μαστίχινος*, e un fapt ce se poate dovedi; compară: *mesteacăn* „păcură din arderea cojii de mestecă“ în Șezătoarea III 69. Această denumire a fost aplicată apoi la arborile din care se prepară acel produs. E același fenomen semantic pe care îl observăm bunăoară la cuvântul grec *πίσσα* „rășină și arborile care produce rășină, pin“ etc. Galii extrăgeau păcura din coaja mestecănelui, îndeosebi de Romani, care o preparau din rășină⁷⁶. Când coloniștii au învățat în Dacia a extrage păcura din mestecă, ei numind produsul rășinos *mastichinum*, au trecut această denumire și asupra arborelui necunoscut în sud.

⁷³ Comp. O. Schrader, *Reallexikon d. indo-germ. Altertumskunde*, ed. 1, pag. 92; Křek, *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte* 2, p. 136.

⁷⁴ La Hașdeu. *Cuvente den bătrâni* I Supl. pag. XXXII.

⁷⁵ In *Jahresbericht d. Instituts f. rum. Sprache* (Leipzig 1919), vol. XXI—XXV, pag. 78.

⁷⁶ Plinius, *Nat. Hist.* XVI, 75: *bitumen ex ea* (scil. *betulla*) *Galli excoquant*. Comp. O. Schrader *Reallexikon d. indogerm. Altertumskunde*, ed. 2 pag. 146.

Numele latin al mesteacănului, *betulla*, e de origine celtică și derivă din celtul *betu = lat. *bitumen* „smoală“, înrudit cu angl. *cwidu* „Baumharz“. Subt raportul semantic galo-latinul *betulla* se acoperă deci pe deplin cu românul *mesteacăn*.

Mesteacă „rășină galbenă ca ceara și dulce care se mestecă în gură; e un excitant ca tutunul“, prin părțile Rășinarilor: *mestecă* „un fel de rășină care se mănâncă la nevoie când se isprăvesc proviziunile de acasă“⁷⁷, pe la Năsăud-Bistrița *mestec* „rășină de brad încă netopită pe care o mestecă păcurarii și peste tot țaranii de la munte pentru a-și curăți dinții“⁷⁸. Din grecul μαστίχη „das Harz des Baumes σχινος, mit μάσταξ, μαστίχάω zusammenhängend, weil man es, wie noch jetzt im Orient, seines Wohlgeruchs wegen, kaute“.

Smirdă „smirnă“ cu varianta *zîirdă*. De aci *smirdar* „jneapăn“. Pentru formație compară *tămâier* „jneapăn, fiindcă boabele lui se întrebuintează la afumat ca tămâia“. Presupune un prototip grec **μυρρῖς, -ίδος* în loc de *μυρρῖς, -ίδος* „myrtenähnliches Kraut“ de unde și latinul *myrris, -īdis* „mirt“. Compară pentru sens și pentru s protetic *σμύρνα = μύρρα* „der balsamische Saft der arabischen Myrte“. Pe-alocurea *smirdar* e arbustul numit și *ruja-munților*, nemțește „Alpenrose“, iar *smirdă* floarea acestuia, adică „roză cu miros de mirt“⁷⁹. De remarcat e redarea lui *y* prin *Ț*; compară mai sus varianta *bircă* alături de *bârcă* (pag. 438) și invers aici *smârdă cerut de varianta *smârdar (la Pântu).

Mur „arbust spinos cu fructe negre: *Rubus fruticosus*“; numele fructelor: *mure*. În Transilvania și Banat prin *mur* se înțelege arborele cultivat *morus alba* și *morus nigra*, sinonim *dud*. Cum am arătat mai sus, cuvântul *mur* vine din ionicul *μοῦρον* păstrat și în neogreacă *μοῦρον* „Maulbeere“, *μουριά* „Maulbeerbaum“. Forma atică a fost *μόρον*, cea dorică *μῶρον*, de unde și lat. *mōrum*.

Dafin „arbore aromatic, totdeauna verde, cu boboțe negre și acre de mărimea unei măslina: *Laurus nobilis*“; în Oltenia

⁷⁷ Șezătoarea III, 70; V. Păcală, Rășinariu (Sibiu 1915) p. 294.

⁷⁸ N. Țăranu, în Transilvania XLI, nr. 6 (1910), pag. 461—462, unde relevă și posibilitatea derivării cuvântului din *masticum* < *μαστίχη*.

⁷⁹ S. Pușcariu în DR. III 690—691.

„salcâm: Robinia Pseudoacacia“. Dintr'o variantă *δάφνος în loc de δάφνος „Lorbeer“, lat. *daphnus* atestat ca *Daphinus* în inscripțiile latine din Italia de Sud, neogr. (Terra di Otranto) *dafin* „lauro, alloro, fronda d'alloro“, tot acolo *καπνός* = (în Peloponnes) *καπνός*.

Druete „trunchiu de arbore“ din δρουτίς la Ioanid „cel în proporție sau asemănare cu stejarul, care dă vâlstare după tăiere“ din δρῦς δρῦός „stejar“. Explicarea aceasta îmi pare mai probabilă decât cea dată de Pascu în Archivum Romanicum IX (1925) p. 316 din alb. *dru* „bois, arbre“ și sufixul *-ete*.

Jugastru, arțarul de câmpie din care se fac juguri, arbore din subfamilia Acerineelor ca și paltinul și arțarul de codru. Arum. *džugastru*, megl. *jugastru*. Lipsește în limbile romanice din Apus. Prototipul grecesc ζύγαστρον sau ζυγάστριον atestat cu sensul de „ein aus Brettern zusammengefügtter Kasten, wohlverbundenes Behältnis“ e alt derivat din ζυγόν „jug“ alături de ζυγία „Name eines Baumes, eigentlich Jochholzbaum“. Despre jugurile pentru catări făcute din jugastru (ζυγία) vorbește Theophrast în Hist. plant. V, 7, 6. Pentru sufixul *-astru*, compară gr. αιλιάστριον „capră sălbatică“ (Etym. Gudianum), din αιλξ αιλγός, lat. *oleaster* „măslin sălbatic“, și Hasdeu Etym. M. II, 1903.

Ismă, plantă de ornament și medicală cu *miros plăcut* și cu gust arzător, numită în știință *Mentha crispa*. Varietăți care cresc sălbatic sunt *isma broaștei*, *ismă sălbatică* etc. Forma *ismă* stă în loc de *iusmă și presupune un prototip eolic ἴσμη = ἴσμη „miros, odoare“, ca prescurtarea din ἡδύσομον sau ἡδύσομος „ein wohlriechendes Kraut, die Gartenminze“, din ἡδός „plăcut“ și ἴσμη „miros“. Despre accentuarea eolică și despre redarea lui *o* prin *u* în același dialect am vorbit mai sus. Cuvântul *ismă* vine deci din prescurtarea indicată mai sus cu fonetism eolic, și nu direct din ἡδύσομος, de unde e dedus de obicei.

Mintă, termenul special pentru *mintă* de grădină „menthe poirée“. În Moldova se numesc astfel și alte varietăți: *mintă creață*, *mintă broaștei*, *mintă sălbatică*, *mintă calului* etc., ceea ce în Muntenia și în alte părți se exprimă totdeauna prin *ismă*. Din grecul *μίνθα* sau *μίνθη* „Minze, ein wohlriechendes gewürziges Kraut“. Latinul *menta* „Minze“ de unde, ital. sard. prov. cat.

menta, franc. *mente*, span. *mienta*, ar fi dat în românește *mântă*, ca și în slavul *mětva*, de unde îl deduce Byhan în Weigands Jahresb. V. 319.

Cimbru, plantă odorantă și aromatică din familia Labiatelor ce crește prin fânețe și pășuni uscate, pe coline și câmpuri prin poeni, livezi pe marginea pădurilor: *Thymus serpyllum*. Vine din grecul *θύμβρος* „Thymian, ein bitteres gewürziges Kraut“ cu prefacerea regulată a grupului *thiu* (θυ) în *ciu* Neogr. *θύμβρη*, *θύμβρη*, cret. *θύμπρη*, Rhodos *θύρούμπα*, *ἀθρούμπα*, Cipru *θρουμπίν*, *χρουμπίν*. Cuvântul există și în limbile slavice, însă ca element strein: rus. *cybrz* „Satureja, Saturei“, serbocr. *čubar*, ceh. *čubr*, *čibr*, pol. *cząber*, *cząbr*. E Berneker, Etym. Wörterb. Sl. I, 160, a arătat că formele slave ale acestui cuvânt din cauza lui *č* nu pot fi deduse direct din prototipul grecesc. Tratarea grupului *tīu* (= *thiu*) ca *ču* e un fonetism românesc. Conform legilor fonologiei slave acest grup dă *št* în slava bisericească și *c* (= *t*) în polonă, cehă și sârbă. Părerea susținută cu tărie de A. Philippide⁸⁰, că Slavii au împrumutat cuvântul din românește e prin urmare justă. De la Slavi au luat apoi cuvântul Ungurii: *csömbör*.

Cicoare, numele popular al plantei *Cichorium intybus*, din ale cărei frunze crește se face salată, iar din rădăcina-i prăjită și pisată se fabrică surogatul de cafea. Cuvântul vine din *κίχόριον* sau *κίχρον* „Zichorienkraut“. Alb. *koře*, *škorie*; abruzz *čekore*, neap. *čkojera* „radicchio“.

Cintoare plantă din familia compuselor cu rădăcina amară, tonică și febrifugă: franț. *centaurée*. Din grecul *κενταύριον* cu același înțeles. De remarcat e fonetismul grec dialectal: *αυ* > *ω*, ca în *ὠλαξ* în loc de *αὐλαξ*, *τρῶμα* din *τραῦμα*, *θῶμα* din *θαῦμα* etc. Forma secundare *cintorie* și *cintaulă*.

Despre *leurdă* am vorbit mai sus, pag. 454. Aici e de relevat numai frecvența acestui cuvânt atât în toponimie: *Leurdei*, *Leurdișul*, *Leurdoasa*, *Leurdețul*, *Unghiul cu Leurda*, *Izvorul Leurdei* etc., cum și în onomastică⁸¹.

⁸⁰ Viața Românească XVII, 46.

⁸¹ Marele Dicționar geografic vol. IV p. 162—164; *Unghiul Leurdei* e o localitate în comuna Zagra județul Năsăud, unde *leurdă* ca apelativ nu mai e înțeles de nimeni (comunicate de dl. N. Drăganu).

Poleiu, ca și *busuiocu-cerbului*, e un nume popular al plantei *Mentha pulegium*, fr. *chasse-puce*. Din ionicul $\sigma\upsilon\lambda\lambda\acute{\eta}\tau\omicron\nu = \phi\upsilon\lambda\epsilon\tau\omicron\nu$ „Flohkraut“ de unde și latinul *pulejum*, cu / simplū din cauza etimologiei populare și raportării cuvântului la latinul *pulex*, *pulicis* „purece“. Cuvântul grecesc derivă din $\phi\acute{\upsilon}\lambda\lambda\omicron\varsigma$ respectiv $\sigma\acute{\upsilon}\lambda\lambda\omicron\varsigma$ „Floh“. Pentru metateza $\psi : \sigma\pi$, compară dubletele: $\psi\acute{\epsilon}\lambda\lambda\omicron\nu = \sigma\pi\acute{\epsilon}\lambda\lambda\omicron\nu$ „brățară“, $\acute{\alpha}\psi\iota\nu\theta\iota\omicron\nu$ și $\acute{\alpha}\sigma\pi\iota\nu\theta\iota\omicron\nu$ „pelin“ etc., iar pentru ion — $\acute{\eta}\tau\omicron\nu = \epsilon\tau\omicron\nu$ vezi mai sus etimologia cuvintelor *putineiu* și *curmeiu*. Reflexele romanice ale latinului *pulejum* la Meyer-Lübke, EW. nr. 6815.

Breiu, cu variantele *brâe*, *brie* și *briu*, plantă ierboasă (*Mercurialis perennis*) cu flori verzui, numită și *buruiană cănească*, *trepădătoare* etc. Breiul crește lung ca rugul. Damé Dicț. rom. francez glosează cuvântul *breiu* prin „bryone“. Vocala *â* din varianta *brâe* (*brâiu*) oscilând cu *e* și *i* din celelalte variante e un indiciu că prototipul grec a avut un υ în tulpina sa. Acesta e într'adevăr $\beta\rho\acute{\upsilon}\omicron\nu$ „die Blüte mehrerer Gewächse, Blüte überhaupt“.

Scaiu, plantă din familia compuselor cu frunze ghimpoase și cu mai multe specii, franț. *ronce*; *chardon*, *cirse*. Cuvântul românesc vine din grecul $\sigma\kappa\alpha\lambda\acute{\iota}\alpha\varsigma$ „Frucht einer stacheligen Pflanze = $\kappa\acute{\alpha}\kappa\tau\omicron\varsigma$, die Kardone oder Artischocke; Dorn oder Distel“ Serbo-croatul *škalj* „onopordon acanthium“ e din românește.

Toaie, aconit — plantă veninoasă din familia ranunculaceelor, din a cărei rădăcină se extrage o substanță (aconitină) întrebuințată contra nevralgiilor, tusei, tusei măgărești, răgușelei, contra afecțiunilor reumatice etc. Presupune un tip *thōlia* = $\theta\omicron\lambda\iota\alpha$ „ein spitzzulaufender Hut der Frauen, Sonnenhut“. Pentru înțeles compară echivalentele nemțești *der blaue Sturmhut*, *die Narrenkappe* „aconit“.

Papură, plantă ce crește prin apele stagnante și lin curgătoare, de unde se cosește ca și fânul, servind la facerea rogojiștilor și în dogărie la astupatul bușilor. Din $\pi\acute{\alpha}\pi\upsilon\rho\omicron\varsigma$ „die Papierstaude, eine Sumpfpflanze, die in Aegypten wächst und aus deren Rinde oder Bast man Papier zum Schreiben, auch Taue und dgl. machte“. Cuvântul e înrădăcinat și în limbile romanice din Apus

dar numai cu înțelesul de „hârtie“ sau „fitil“ : sard. *pabiru* „Papier“, *pavilu* „Docht“, etc. Trecerea înțelesului de la papyrus la papură Schuchardt⁸² o explică prin accepția de „fitil“ a cuvântului român. Mai probabil e însă că accepția de papură a căpătat-o papyrus prin negoțul de rogojini confecționate în Egipt din această plantă și care erau desigur mai fine decât cele indigene de papură. În următoarele citate din Du Cange această tranziție a înțelesului se vede clar: *mata ex papyro confecta*; *storea de papyro*, *stramentum de papyro*. *In eremo stratum molle juncus est vel papyrus*.

Mătrăgună, numele popular al *beladonei* cu care babele de la țară fac de dragoste și descântă pentru cei bolnavi. Stă în loc de *mătrăgună și se reduce la grecul *μανδραγόρας* sau *μανδραγόρα*, „Alraun, eine betäubende und einschläfernde Pflanze“. Pronunțarea greacă *mantragura — cu ου ionic în loc de ο — cerută de cuvântul românesc, se datorește unei false analogii. Astfel cei ce evitau pronunțarea dialectală a grupului vt ca *nd*⁸³, dupăcum pronunțau pe *πάντα*, *μαντις* etc., ca *panta*, *mantis* în loc de vulgarele *panda*, *mandis*, tot așa, prin falsă analogie, ziceau *mantragura sau *mantragora în loc de *mandragora*. Nazala *n* din grupul *nt* a căzut prin disimilație față de *m*.

Ciumar zis și *ciumăfaiu*, *ciumăfaie* etc., e o buruiană înaltă rămuroasă cu niște fructe cât nucile cele mari, cu ghimpi și cu fructul otrăvitor: *Datura Stramonium*. Despre aceste numiri de plantă a vorbit S. Pușcariu în Convorbiri Lit. XXXVII, 600—601, reducându-le cu drept cuvânt la familia cuvântului *ciumă* „umflătură; pestă“, despre care vezi mai sus pag. 477. Compară și numele științific *Adenostylos*, din *ἀδήν* „umflătură“ dat plantei care se chiamă pe românește *floarea ciumei*. Ceea ce am de adăugat aici e că forma *ciumar* se reduce la un prototip *κυμάριον* format din *κύμα* cu același sufix deminutival *-άριον* ca și *σαγμαάριον* „samar“ din *σάγμα*. În varianta *ciumăfaiu* se ascunde sufixul *-αφος*, păstrat în istroromanul *mustăfeș* „mustață“ etc., vezi mai sus pag. 435, și împerechiat aici cu *-άλιον*: *κυμαφ-άλιον. Altă numire a aceleiași plante e *ciuma fetei*, care a rezultat prin

⁸² Zeitschrift f. rom. Philologie XXVI, 403.

⁸³ Vezi despre această pronunțarea mai sus pag. 452, no. 37.

etimologie populară din *ciumăfete* dintr-un prototip *κυμαφι-*ιδος*, ca și arom. *cărăfete* „căpățână” din *καραφίς, *καραφίδος deminutiv la *κάρα* „cap” (vezi despre acesta mai sus pag. 435).

14. Fauna.

Despre originea grecească a cuvintelor *broască* și *brotaci* am vorbit mai sus. E semnificativ că în același cerc restrâns de idei mai întâmpinăm încă un element vechiu grecesc: *mormoloc* „puiu de broască ce iese din ou în formă de pește mic” din gr. *μορμολύκη* „Schreckbild, Popanz”. Puiu de broască s'a numit așa pentru că forma curioasă subt care se înfățișază el până la metamorfoza complectă nu e decât o mască trecătoare. Pentru același motiv, prima stare subt care insectele ies din ou se chiamă *larvă* din lat. *larva* „nălucă, mască”: *Omida e larva fluturelui*. Derivarea curentă a cuvântului *mormoloc* din neogrecul *μορμολύκιον* „Schreckbild”⁸⁴ nu-mi pare probabilă din motive de geografie lingvistică, culturale și mai ales semantice. O tranziție a înțelesului, cum a suferit *mormoloc* față de prototipul său grecesc e o dovadă de marea vechime a lui în limbă. Forma organică a cuvântului românesc a fost *mormoluc, de unde *mormoloc* prin substituție de sufix. E interesantă varianta *mormolâc*, (la Pontbriant) cu redarea normală a lui *o* (= *ü*) prin *â*, vezi mai sus pag. 428. Cu dubletul de forme *mormoloc* (< *mormoluc) să se compare dubletul dacorom. *usuc* = arom. *usâc*, despre care am vorbit mai sus (pag. 455 urm.).

Sălămâzdră, un fel de reptil amfibiu asemenea șopârlelor, care se duce spre apă numai în momentul ouării: lat. *salamandra* din gr. *σαλαμάνδρα*. Cum observă S. Pușcariu, DR. III, pag. 819–820, în forma românească a cuvântului se reflectează pronunțarea aspirată a grecului *δ*. De altminteri în vechiul dialect grecesc din Elida *δ* eră redat direct prin *ζ*⁸⁵, după cum în dialectul laconic *δ* eră redat prin *σ*; despre aceasta vezi mai sus pag. 421. Cuvântul românesc reproduce deci o formă grecească dialectală *σαλαμάνζρα de unde *salamanzdra cu intercalarea consoanei de legătură între *z* și *r*, compară lat. vulg. *Izrael* în

⁸⁴ Laurian și Maxim, Glosar s. v.; Tiktin, Rumänisch-deutsches Wörterbuch I 1009; L. Șăineanu, Dicționar Universal ed. 4, p. 405.

⁸⁵ Comp. A. Thumb, Griechische Dialekte, p. 175.

loc de *Izrael* sau *Israel*. În grupul nelatin *sl* consoana de legătură eră *c*: *Sclavus* în loc de *Slavus*, *Viscla* (Iordanes) = slav. *Visla* „Vistula”, *assula*, lat. vulgar *ascla* (> rom. *aschie*) în loc de **asla*. Celelalte reflexe romanice ale cuvântului greco-lat. *salamandra* le dă Meyer-Lübke, REW. nr. 7525: it. *salamandra*, crem. *samalandra*, ferr. mant. *marasandola*, trient *sarmandola* etc. Despre alte variante ale formei românești vorbește S. Pușcariu l.c.

Șopârlă, reptil acoperit cu solzi; femela cenușie pe spate, masculul puțin verzuiu, ambii cu o dungă brună dealungul corpului: *Lacerta agilis*. Șopârta verde se mai numește și gușter. Cuvântul *șopârlă* își datorește pe *ș* inițial în loc de *s* apropierei de *șarpe* și se reduce la o formă **săpârlă* sau **sepârlă*, a cărei bază e grecul *σῆψ* acuzativ *σῆπα* „eine Art Eidechse”. Sufixul obscur *-ârlă* l-am mai întâlnit aninat la o bază greacă *scăfârlă* respectiv *scăfârlie* din *σκάφη* „scafă”, despre care vezi mai sus pag. 476. Alb. *šapi* „Eidechse” se reduce la forma dorică a cuvântului grecesc (cu *α* în loc de *η*).

Drepneă, plural *drepnele*, pasăre, zisă și lăstunul mare, peste tot de culoare închisă, umerii cu un lustru negru-verziu, iar la gât albă; ciocul și picioarele negre. Prin regiunile noastre petrece din Aprilie până în Septembrie cuibărind prin munți stâncoși și prin ruine⁸⁶. La baza cuvântului *drepneă* stă grecul *δρεπανίς*, *-ίδος* „die Erd- und Mauerschwalbe”, cu schimbul dn sufix despre care am vorbit pag. 434⁸⁷.

Presură (*Emberiza citrinella*) o pasăre din familia fringillidelor, având capul, grumazul și partea de desubt *galbenă aurie*, partea de sus brună cenușie, ciocul alb. Forma *présură* e în loc de *presură* și se reduce la doricul **πυρσούλας* = *πυρρούλας* „ein rötlicher Vogei” un derivat al lui *πυρρός*, doric atestat *πυρρός* „feuerfarben, rötlich in allen Abstufungen der Farbe bis zum Blonden hin”. Despre cazurile când grecul *υ* apare redat prin *e* am vorbit mai sus pag. 429.

Uture, un fel de bufniță, propriu zis bufnița urechiată, lat. *ōtus* „Bergeule, Horneule” grec *ὠτός* „Ohreule”. Cuvântul *uture* nu mai e uzitat azi, e atestat însă la Hasdeu, Cuvente din bă-

⁸⁶ Enciclopedia română II 218.

⁸⁷ Comp. Candrea în Romania XXXI, 308; S. Pușcariu, EWR. no. 550.

trâni I 309 și a rămas pietrificat în toponimie: *Huturile*, iezere în partea de răsărit a comunei Vizirul între canalul Vâlcii și Dunărea Veche, lacul Tituloaia și privalul Bândoiul; *Uturina* lac în județul Dolj. Poate că radicalul cuvântului se ascunde în numele de pârâu *Huta* din județul Dorohoiu, cum și numele de persoană *Hutu*, ocurent în Bucovina. Forma *uture* presupune un prototip *ūtulus, deminutiv la *ūtus > οὐτος, forma tesalică a cuvântului grecesc οὐτος „Ohreule“ răspândită pretutindeni în Peninsula Balcanică: alb. *ut hut* „Eule“, bulg. *utva* „Eule“, serb. *utina*, alb. *hutin*. Cuvântul înseamnă propriu zis „urechiat; buhă urechiată“, deoarece pasărea are pe cap două moțuri în forma urechilor. Pentru particularitatea vechiului dialect tesalic de a reda pe ω prin ου vezi mai sus pag. 423, jos. Uzul latinului *ōtus* ca element de împrumut a fost numai literar; în limbile romanice din apus nu s-a păstrat (la Meyer-Lübke REW. lipsește). Din faptul că în toponimia românească *uture* apare ca nume de lacuri, reese cred, că însemnarea sa a fost aceea de *ciuf* „Sumpfeule“, numit în știință *Strix brachyotus*, după alții *Asio accipitrinus*.

Hăreț cu variantele mai des întrebuințate *herete* sau *erete* și *hirete* „un fel de șoim care răpește găini și porumbei: falco palumbarius, nemțește „Hühnerhabicht“. Varianta *herete* este refăcută după pluralul *hereți*, iar forma de bază a cuvântului, *hierēcius*, vine din ionicul ἱεράκιος „den Habicht betreffend“, atic-doric ἱεράκιος „den Habicht betreffend“, ἱεράκιος „habichtähnlich“, din ionicul ἱέρηξ, -ηκος, epic ἱρηξ, atic-doric ἱεραξ, -ακος „ein Raubvogel, Habicht oder Falke“. *H* inițial, care corăspunde spiritului aspru grecesc, se explică mai comod ca secundar de felul celui din *haripă* în loc de *aripă*. Compară însă și *hârcă* din ὄρχα, de care am vorbit mai sus, apoi *burhaiu* alături de *bură*.

Heren, cu variantele *hărău* și *hireu* „Hühnerhabicht“, este el însuși o variantă a cuvântului precedent. Etimonul grec ἱερέος propriu zis „popă“ nu e decât o răstălmăcire glumeață din ἱέρηξ „Habicht“. Cei vechi explicau numele acestei păsări din ἱερός „sfânt“ „weil er wie alle einzeln fliegenden Vögel, ὁῶντος, ein heiliger war, dessen Flug die Vogelschauer — d. i. die Priester — beobachteten und deuteten“.

Cărăbuș, un gândac de primăvară, ale cărui larve cauzează mari pagube agriculturii, mâncând rădăcinile plantelor; franț.

hanneton, cerf volant, carabe, nemțește *Maikäfer*. Formă secundară: *cărăban* fem. *cărăbană* (Botoșani, Suceava). Tulpina acestui cuvânt se reduce la un prototip grecesc *κάρκββος = *κάρκβος* „eine Käferart, Feuersehröter, Holzkäfer“. Forma cu doi ββ se înțelege din variantele grecești ale cuvântului: *κράμβος* „eine Käferart“, și prin etimologie populară *κεράμβος* „Käfer mit langen Hörnern“. Grupului μβ îi corăspunde dialectal ββ, compară *Ἀθαββος în loc de *Ἀθαμβος, *κύββα* = *κύμβα* sau *κύμβη* etc.⁸⁸. În transcriere însă geminata ββ eră redată și prin β simplu: *Σάβος* în loc de *Σάββος* = *Σάμβος*.

Cărăbete cu varianta *cărăbăf* refăcută din plura'lul *cărăbeți* „un crustaceu strâns cârcel; vierme de buturi și bușteni din care ies răgăocile (cărăbușii); viermi mari ce se fac în nasul cânilor slabi și în apa clocită; larva, fânțarului sau a strechii oilor“. În ultimele trei înțelesuri cuvântul se întâlnește cu *cărete*, despre care am vorbit mai sus. Reproduce sunet de sunet pe grecul *καραββίς, *-ίδος* = *καραβίς*, *-ίδος*, deminutiv din *κάρκβος* „eine Art Meerkrabbe sau Meerkrebs; eine Käferart“ și e prin urmare din aceeași tulpină cu *cărăbuș*. Sensul de „rac“ îl păstrează *cărăbete* în accepția de „un crustaceu strâns cârcel“, iar cel de *cărăbuș* în acela de „vierme din care iese *cărăbușul*“.

Omidă, larva fluturelui, insectă păroasă și vermiformă, colorată galben, negru și verde, care cauzează mari stricăciuni vegetalelor; arom. *uñidă*. Din grecul *μίδαξ* „ein den Bohnen gefährliches Insekt“. O inițial e articolul grec (*ὁ μίδαξ*) aglutinat cu substantivul ⁸⁹.

Licuriciu, insectă de culoare brună și cu aripele negre având la partea dinapoi jos a abdomenului organe de iluminat: *Lampyris splendidula*. Arom *licuriciu*. Presupune un deminutiv grecesc *λυκουρίκιον* din doricul *λύκουριξ, *-ικος* = *λυκουρίς*, *-ίδος* cu varianta *λυκωρίς*, *-ίδος*, din *λύκη* „lumină“ și *οὐρά* sau *ὠρά* „coadă“ (Joanid, Dicț. elino-rom.). Compară și sinonimele grecești *λαμπουρίς* seu *λαμπυρίς* și sic. *κλωροπτίας*. Pentru sufixul deminutiv *-ιον* aninat la substantive în *-ικ* (*λυκουρίκιον*: *λύκουριξ*) compară *χολίκιον* din *χόλιξ* „maț, intestin“. Cuvântul *licuriciu* e atestat și

⁸⁸ A. Thumb, Griech. Dialecte p. 190; Hesychius a. v.; Dicționarele.

⁸⁹ Hașdeu Cuv. d. b. I, 295. Pentru alipirea articolului de substantiv compară paralelismele citate de Bogrea în DR. III, 857, care se pot îmulfii.

ca nume de localități în Gorj și Romanați. Echivalentul latin care a cedat locul lui *licuriciu* pare a fi fost același cu italianul *luciola* atestat de timpuriu ca nume de localitate și în Italia, compară Castrum Luciolis din Italia (Paulus Diaconus, Hist. Langob.)

15. *Natura.*

Bord „bulgăre sau bruș de pământ uscat și tare; bolovan, piatră mare, stâncă“. Derivat *bordan*. Forma de bază *bōlidum de unde *boridu — *bordu* e grecul βωλώδης „klumpig, schollig“, cu substituție de sufix; *bolidus din βῶλος „Erdkloss, Erdscholle, überhaupt Klumpen“⁹⁰. Același schimb de sufix grecească -ώδης: lat. -*idus* l-am întâmpinat la etimologia cuvintelor *urdă* (ὄρωδης, *οὐρώδης) și *leurdă* (λεβυρώδης).

Lespede „piatră lată și subțire de obicei cioplită, tablă de piatră; bucată mare și lată de ghiață“. Sensul fundamental e „neted, netezit, fără asperități, fără păr“, compară și expresiunile: *lespezi de aur, lespezi de piei de bou făcute în loc de pavăză*⁹¹. La origine cuvântul e un adjectiv ca și *limpede* < lat. *limpidus*, *repede* < lat. *rapidus* etc. Forma de bază *lispus — de unde *lispidus ca *gravidus* din *gravis*, *fulvidus* din *fulvus* — e grecul λίσπος „g'att, abgerieben“ = λισός „glatt“, λειός „glatt, glatt am Kinn, unbärtig“, λισάς (subînțeles πέτρα) „Klippe“, λισάδες πέτραι.

Târfă „nisip; lut amestecat cu paie“, cuvânt uzitat în Transilvania și Banat. Din grecul ούρπος „Unrat, Staub Gemüll“. Sub raportul fonetic e de relevat redarea lui υ (y) prin â ca și în cuvintele discutate mai sus: *râp, bârcă, hârcă*, arom. *usâc* etc. Pentru *f* inițial în loc de *s* vezi mai sus discuția asupra etimologiei cuvintelor *figaie* și *țurcă*. Schimbarea genului *târfă* din ούρπος, e una din caracteristicile cuvintelor de origine greacă veche, compară *cadă* din κάδος, *rapură* din πάπυρος, *teucă* din τεύχος etc. Această schimbare de gen a avut loc însă de cele mai multe ori în însăși limba greacă, unde întâlnim pe *νάκη* alături de *νάκος*, pe *νάπη* alături de *νάπος*, etc.

Plaiu „coama unui deal sau ramura de munte ce se prelungeste de la șes spre muntele cel mare, munte înalt, lature,

⁹⁰ G. Giuglea în *DR*, III, 594—595.

⁹¹ Citate de V. Bogrea, în *DR*, III, 431, nota 45; III, 411.

potecă pe culmea dealului“. Arom. *plaiu* „lature de munte, versant“. Din grecul *πλάγιον* „Seite, Flanke“. Accepțiunea restrânsă a cuvântului românesc s'a născut prin izolare din expresiuni ca *plaiul muntelui, al dealului*, gr. τὰ πλάγια τοῦ ὄρους „die Bergseiten, die Abhänge“. In domeniul romanic din apus, cuvântul se întâlnește numai în părțile adiacente lumii grecești: vegl. *plai*, bellun. *piai* „Abhang“, it. *spiaggia*.

Părău „orice curs de apă care poate fi sărit cu piciorul“. Forma de plural *păroaie* atestată la Polizu presupune un singular *păroiu*. E același cuvânt cu albanezul *p̄r̄ua* sau *peroi* „Bach, Tal, Waldstrom, Bett eines Flusses“ și cu bulgarul *poroj* „Bach, Regenbach“. G. Meyer (Etym. Wörterb. Alb. pag. 335) arată că forma primitivă a cuvântului albanez a fost *par-rua*, originea lăsând-o nelămurită. Cuvântul românesc în ambele sale forme *părău* și **păroiu* (aci și bulgarul *poroj*) nu poate fi despărțit de cuvântul albanez, dar nici nu derivă din el. In consonanță cu forma primitivă a cuvântului albanez *parrua*, formele de bază ale românului *părău* și *păroiu* n-au putut fi decât *parrya* și *parroia*. Toate aceste forme se reduc la diferite variante ale cuvântului grecesc *παρροή rezultat prin haplologie din παραρροή „Zufließen“ ca și ἰδολατρία din ἰδολολατρία etc. Compară și: ἐπιρροία sau ἐπιρροή „Zufluss, Zuströmen“, ὑδρορροία, ὑδρορροά etc. „Wasserlauf“. Toate variantele acestor cuvinte grecești compuse se oglindesc mai bine în variantele atestate ale componentului ροή „Fluss, Flut, Strom“: ῥόα, ῥόια și ροά. Compusul grecesc cu varianta ῥόα și cu υ pronunțat ca *u* stă la baza formei albaneze *parrua*, același compus grecesc dar cu υ pronunțat ca *â* (vezi mai sus pag. 429) e cerut și de forma românească *părău*. Forma albaneză *parroj* și rom. *păroiu* se reduc la un compus grecesc cu varianta ῥόια.

16 Diverse.

Geană, „mulțime de oameni, lume“, uzitat în Banat. Din γέννα „Geschlecht, Stamm“ = γένος „Geschlecht, überhaupt die ganze Verwandtschaft; eine Abteilung von Bürgern; Geschlecht als Inbegriff einer Menge etc.“.

⁹² Comp. Meyer-Lübke în *Mitteilungen des Rum. Instituts an der Univ. Wien* (Heidelberg 1914) I Bd. p. 9—10 și REW. nr. 6564. Altfel Candrea-Densusianu Dicț. etim. nr.).

⁹³ Comp. G. Giuglea în DR. III, 621.

Mire „Bräutigam“. Derivația din lat. *miles* „soldat“, propusă întâiu de Cipariu și susținută apoi de P.Papahagi⁹⁴, neputând fi verificată, n-a găsit aderenți; cu atât mai puțin cea din adjectivul albanez *mire* „frumos“. Este cert, că un cuvânt asonant cu înțelesul de „mire“ nu există în niciuna din limbile care vin în considerație pentru vocabularul românesc. Se constată însă că această noțiune mai e redată atât în limba română cât și în multe din limbile vecine și chiar mai depărtate prin cuvinte care însemnează propriu zis „tânăr sau june“: ban. (la Anonimus Caranseb.) *giune* „sponsus“; *giunelaș* „sponsulus“ megl. *tinir-juñt* „mire“, sudslav. *mladenec* „mire“ literal „fraged, tânăr“, lituan *jauninkis* „mire“ literal „june“. Un prototip cu acest înțeles are și românul *mire*. E grecul $\mu\epsilon\pi\rho\alpha\zeta$ „jeune homme, adolescent“ cu finalul latinizat *mīrex*. Forma *mirex* se rapoartă la $\mu\epsilon\pi\rho\alpha\zeta$ după cum *sorex* la $\upsilon\rho\alpha\zeta$ „șoarece“, *triplex* la $\tau\rho\iota\pi\lambda\alpha\zeta$, *Vindex* la $\beta\acute{\iota}\nu\delta\alpha\zeta$ etc. Rezolvarea în $\bar{\tau}$ a diftongului $\epsilon\tau$ e normală, vezi mai sus pag. 427. Ca la multe nume ce desemnează persoane, din *mirex* s'a păstrat forma de nominativ, nu cea de acuzativ (*mīricem*), compară *om* din *homo* (hominem) și celelalte exemple înșirate mai sus la pag. 426.

Târfă „femeie de moravuri ușoare“. Din $\tau\rho\acute{\upsilon}\phi\omicron\varsigma$ „das Abgebrochene, das Bruchstück“ = $\tau\rho\acute{\upsilon}\chi\omicron\varsigma$ „das Abgerissene, bes. ein abgerissenes zerlumtes Kleid, Lumpen, Fetzen; Stück, Bruchstück“. Pentru înțeles compară în românește *corcoață* „zdreanță și femeie de moravuri ușoare“.

Learcă, ajectiv invariabil, întrebuițat mai ales ca întărire a lui *ud*: *cămașă udă learcă*, *mintean ud learcă* etc. E forma feminină a adjectivului neîntrebuițat la masculin **leorc* sau **leurc* și se reduce la un prototip *libricus* < **λιβρικός* din *λιβρός* „triefend, feucht“; compară *λίβρος* „Tropfen“, *λείβω* „träufe'n, fließen lassen“. Față de *λιβρός* „ud learcă, umed“, forma **λιβρικός* cerută de cuvântul românesc e un adjectiv amplificat cu sufixul $-\kappa\acute{\omicron}\varsigma$ ca *βλακκός* „moale“ etc., față de *βλάξ* $-\kappa\acute{\omicron}\varsigma$ cu același înțeles.

Atârână „hangen. anhängen, anhaken; abhangen, abhängen“ în loc de **artână* — cu obișnuita metateză a lui *r* — din grecul

⁹⁴ Analele Acad. Rom. XXIX p. 236.

*ἀρτάνω = ἀρτάω „aufhängen, abhängen“, ἀρτάνη „Werkzeug woran etwas aufgehängt wird; Strick, Seil“ etc. Pentru forma verbului grecesc compară și dubletele: οἰδάνω și οἰδάω, ἐκάνω și ἐκω, βλαστάνω și βλαστέω, κλαγγάνω și κλαγγέω = κλάζω etc. Alte etimologii încercate e cea din *târnă* (Hasdeu), din lat. (ad)tru(ti)nare (Giuglea în DR. III, 1090) și din *târn* „mărcine“ (Dicț. Acad).

Pornî „aufbrechen“. Din ἀπόρνομαι „von einem Orte aus aufbrechen; a plecâ dintr'un loc, a porni“. Derivația obișnuită din vsl. *porinąti* „stossen“ nu e probabilă din cauza înțelesului depărtat.

Pogoniciu, un cuvânt cristalizat în cântecul *ariciului*: *Ariciu, ariciu pogoniciu* — *Ce-ai cătat p-aici* etc.⁹⁵. Vreo legătură a acestui adjectiv cu *pogoniciu* „mânător de vite“ nu se poate explica. Ariciul a fost calificat astfel după țepii lui și cuvântul însemnează deci „bărbos“, reducându-se la grecul πωγωνίτης „bărbos“ din πώγων „barbă“. Legenda populară știe să ne povestească despre ariciu, că, atunci când Dumnezeu urzeă pământul, el eră „un tânăr cu barbă mare și plin de înțelepciune“ (vezi mai sus pag. 433). În ceea ce privește forma cuvântului, e de observat, că finalul -ītēs din πωγωνίτης a fost înlocuit prin -iciu: *pogon-iciu*, după finalul cuvântului *ariciu*, de care e legat.

17. Toponimia.

Am văzut mai sus (pag. 414—417), că în epoca romană cum și în cea imediat următoare acesteia⁹⁶ mai multe localități din Dacia purtau nume grecești. În cele ce urmează voi căută să dovedesc că și în toponimia de azi a țării noastre există o serie de elemente vechi grecești.

Etimologiile numelor topice nu pot avea firește niciodată acel grad de certitudine pe care îl au etimologiile celorlalte

⁹⁵ Vezi cuvintele acestui cântec împreună cu aria pusă pe note muzicale la Hașdeu Etym. M. I, p.

⁹⁶ Vechile numiri de localități din Dacia n-au dispărut odată cu părăsirea acestei țări de legiunile romane în a doua jumătate a secolului al III-lea, nici în timpul invaziunii și stăpânirii hunice, cum se admite de obicei, ci abia după venirea Slavilor, adică după secolul al VI-lea. În epoca stăpânirii gepide care se încheie cu anii 567/570 numirile vechi daco-romane existau încă; vezi lucrarea mea Die Gepiden I, p. 93.

categorii de cuvinte. Pe când la căutarea prototipelor acestora ne sprijinim atât pe identitatea sau apropierea formei exterioare, cât și pe identitatea sau înrudirea înțelesului, la cele dintâiu ne stă la dispoziție pentru scopul arătat numai partea formală, înțelesul fiindu-ne cu totul necunoscut. Din cauza aceasta cercetarea este aici mai grea și rezultatele mai puțin sigure. Cu toate acestea toponomastica formează de mult obiectul unor cercetări asidue⁹⁷ și rezultatele obținute în acest domeniu se bucură, mai ales în vederea importanței lor pentru studiile istorice, de o considerație nu mică. Lipsa înțelesului ca criteriu esențial pentru stabilirea originii, e compensată la numele topice de un complex de alte criterii, care se întăresc și se întregesc unele pe altele.

Pentru ca etimologia unui nume topic de origine streină să fie probabilă, se cere în primul rând ca ea să aibă justificare istorică. Se cere adică să fie atestat istoricește, că cel puțin părți din poporul de la care ne-a rămas acel nume topic au locuit într'adevăr cândva în țara sau în regiunea respectivă. În al doilea rând se cere ca acel nume topic să nu fie singur ci însoțit de mai multe alte nume de aceeași origine. Și în sfârșit să existe și în limba comună un număr oarecare de elemente de aceeași origine cu numele topic respectiv, aceasta firește numai în cazul când strămoșii direcți ai poporului de azi au apucat pe acei străvechi locuitori și au trăit împreună cu ei. O ultimă condiție pe care trebuie s'o îndeplinească etimologia unui nume topic e cea următoare: Lipsindu-ne înțelesul ca punct de sprijin pentru stabilirea etimologiei unui nume topic, se cere în schimb ca sub raportul formei acesta să se acopere perfect cu prototipul său. Legile fonetice să fie adică observate aici mai riguros decât la cuvintele comune, neadmițându-se deloc, sau numai cu multă cumpătare asimilări, disimilări, metateze și altele asemenea.

În cercetările etimologice din domeniul toponomastice se pleacă mai întâiu de la constatarea, că o bună parte din numele topice nu sânt la origine decât numele comune sau apelativele corăspunzătoare, fie din limba respectivă, fie dintr'una streină. Astfel nume de munți ca *Muncelul* sau *Măgura* nu sânt decât

⁹⁷ Pentru toponimia românească e de relevat aici ca un început de studiu mai încheiat lucrarea lui Iorgu Iordan, *Rumänische Toponomastik*, Bonn und Leipzig, 1924, p. 111.

apelativele *muncel* „munte mai mic“ și *măgură* „munte sau deal izolat“; *Râșorul*, un afluent al râului Dâmbovița din jud. Muscel, e apelativul *râșor* „râu mic“ etc.

Trecând la numele de origine streină e de observat, că explicarea unui asemenea topic din apelativul corăspunzător strein e nesigură ori de câte ori în limba română se află un cuvânt de aceeași formă, indiferent de înțeles, care poate fi cu totul deosebit și chiar nepotrivit. Voiu ilustra aceasta prin două exemple:

Un afluent al Oltețului se chiamă **Frăția**. Acest nume ar putea fi dedus din grecul *φρατία*, atic. *φρητία* „Wasserleitung; canal, conductă de apă“; *φρατία* „Brunnenkanal“. Etimologia aeasta e însă nesigură întru cât avem în românește cuvântul abstract *frăție*, de la frate „frère“, și etimologia populară va găsi totdeauna mijloace de a legă numele râului *Frăția* de acesta.

O „stâncă uriașă și ascuțită în forma unui dinte în cursul Bistriței pe moșia Broșteni“ din județul Fălțiceni se chiamă *Colțul Acrei* sau *Acra*⁹⁸. Ca formă și sens numele acesta se acoperă cu grecul *ἀκρα* „Spitze, Gipfel besonders eines Berges, Anhöhe; vorspringende Landspitze, Vorgebirge“. În toponimia greacă numele *Akra* se întâlnește des în Eubèa, Arcadia, Delos, Cipru etc.⁹⁹. Etimologia populară pune însă în legătură numele *Acra* cu adject. românesc *acru* „sauer“; deci *Acra* ar fi „der sauer Felsen“, cum s-ar zice pe nemțește. Explicarea aceasta e cu totul nepotrivită, dar „si non e vero, e ben' trovato“.

Numai când cazurile de felul acesta se înmulțesc etimologia populară începe să devie neputincioasă:

O culme a munților Carpați dintre județele Vâlcea și Sibiu se chiamă **Parângul**, având un pisc cu același nume (2076), din care pornesc multe culmi și munți¹⁰⁰. Numele *Parâng* sau *Pârâng* se reduce la apelativul grecesc *φάραγγ*, -αγγος „eine eingeschnittene Anhöhe, zerklüfteter Berg oder Fels; eine Berg- oder Felsenschlucht“. Această etimologie a enunțat-o G. Giuglea în DR. III, 1090.

⁹⁸ Vezi A. Popovici și G. T. Chirileanu, Descrierea moșiei regale Broșteni (București 1906) p. 30; Marele Dicționar geografic I a. v.

⁹⁹ Vezi articolul *Akra* din Pauly-Wissowa RE. I, p. 1186–87.

¹⁰⁰ Marele Dicționar geografic IV, 638.

În Anuarul Institutului de Istorie Națională al Universității din Cluj an. II (1923) p. 259, N. Drăganu dă din „Osztrák-Magyar Monarchia irásban és képen“ vol. II Budapest 1901, p. 136 în traducere românească următorul pasaj: *Drumul străvechiu, istoric, care duce la Zalău prin Ortelek spre Bred, acum e puțin umblat, secundar. Dincolo de Ortelek, în stânga drumului pe vârful muntelui Poguior (scris Pogujor) a fost odinioară un castel roman. Acesta erà un punct de veghe al întăriturii care de aici și spre sud-est de la Moigrad s-a clădit pentru romanul Porolissum și serveà de apărare Porții Meseșului pe linia care mai târziu în timpul venirii Ungurilor, în evul mediu, dar chiar și pe timpul principilor ardeleni, a fost singura trecătoare din partea nord-vestică a Ardealului spre Ungaria.*

După informațiunile culese de Drăganu, *Poguior* nu e decât rostirea unguerească a românescului *Păguior*, *Vârful Păguiorului*. Asupra etimologiei acestui nume dată de d-sa la locul citat din Anuar — dintr'un *păguiu < lat. *paguleis de la *pagus* „sat“, sau chiar deadreptul din *paguleolus, ca *mior* din *agnelliolus — și-a exprimat singur îndoieli, din motive semantice, într'o comunicare făcută la Muzeul Limbei Române, luând în considerație posibilitatea derivării din ungurescul *pagony* „pădure tânără crescută după taiere, dumbravă“, despre care deasemenea a observat că e nesigură, ungurescul *Poguior* fiind împrumutat evident din românește.

E drept că numele *Păguior*, ca formă se reduce în tot cazul la un prototip, *pagus*, dar deoarece e vorba de un vârful de munte, acest *pagus* nu poate fi decât grecul *πάγος* „feste Bergspitze, Felsenspitze, = Klippe; überhaupt Berg, Hügel, Erdhügel“. Muntele *Păguiorul* e situat lângă locul unde a fost vechiul oraș al Daciei, Porolissum. Tot așa se numia Πάγος un munte de lângă Smirna, iar în fața Acropolei de la Atena e situat Ἄρειος πάγος, „piscul sau dealul lui Marte“. Forma *Păguior* e un derivat românesc din *păguiu care se reduce la un deminutiv grec *παγύλλιον de la *πάγος* „munte“, dupăcum *ἀνθύλλιον* e de la *ἄνθος* „floare“, *βρεφύλλιον* de la *βρέφος* „copil“, *ζωύλλιον* etc.

Tot în județul *Sălaj* găsim și satul *Păgaia* (ung. *Usztatő*), care, cum observă Drăganu la locul citat, nu poate fi desprărit de tulpina numelui *Păguior*. La baza acestuia stă deminu-

tivul *παγάλιον „măgura“ din πάγος „munte“. *Păgaia* e deci un nume de sat, care corăspunde numelui *Măgura* dat multor sate românești. Pentru sufixul deminutiv *παγάλιον compară σκαφάλιον din σκάφη, σκαθάλιον din σπάθη etc. Românul *pârnaie* „un vas de lut“ se reduce, cum am arătat (pag. 450), la un cuvânt grecesc format cu același sufix.

Un element străvechiu și în tot cazul anterior înrăuririi slave e, cum a arătat N. Drăganu¹⁰¹, și *Tâmpa*, nume dat unor măguri înalte, dintre care una e cea de la Brașov, două în județul Maramureș și câte una în Bucovina, la Poarta Meseșului și în județul Gorj. Numele *Tâmpa* se reduce formal și semantic la apelativul doric τύμφα = τύμβος „măgură“ atestat ca nume topic Τύμφη „munte din care izvorăște râul Ἄρατος (Arta)“, la Strabo VII, 76. Pentru fonetismul doric subdialectal μφ = μβ, compară doric κολουμφᾶν = κολουμβᾶν¹⁰². Redarea grecului υ (y) prin *â* e normală, vezi mai sus pag. 428 urm.; de asemenea φ (ph) > p. Legătura pe care N. Drăganu o face între numele românesc *Tâmpa* și sicilianul *timpa* „Hügel“, calabr. *timpa* „Felsabsturz“ etc. o cred justă pentru motivul, că și aceste forme se reduc, după părerea mea, tot la grecul τύμφη „măgură“. Redarea lui υ, adică *iu*, prin *i* înaintea unei labiale eră un fonetism cunoscut vechilor dialecte grecești, compară ἵψος în loc de ὕψος, ἵψηλος în loc de ὕψηλος, ἵπαρ în loc de ὕπαρ, ἱπέρ = ὕπερ¹⁰³. Forma românească însă vine direct din τύμφα: *tympha*, nu din forma secundară *timpa*.

Orul numele unui munte din județul Râmnicu-Sărat¹⁰⁴, îmi pare că e mai curând apelativul grec ὄρος „munte“ decât numele propriu de persoană *Orea*.

Mățâu „comună rurală situată pe un deal înalt și frumos, care predomină Câmpulungul“; *Mățăul*, deal pe care e așezată comuna cu același nume¹⁰⁵. Din *μαζήιον = μαζός „Brustwarze“. Pentru înțeles compară μαστός „Mutterbrust; Zitze, Euter; Hügel“.

¹⁰¹ Dacoromania I, pag. 109—117; Anuarul Institutului de istorie națională **II**, pag. 259 nota 1.

¹⁰² R. Kühner, Griech. Gramm. ed. 2, § 33 (pag. 130).

¹⁰³ A. Thumb, Griech. Dialekte § 255, pag. 256.

¹⁰⁴ Marele Dicționar Geografic IV, p. 605.

¹⁰⁵ Marele Dicționar Geografic. IV, 299.

Sufixul *-ήιον* din *μαζήιον sau *μαζήιον* (cu : subscris), despre care am vorbit la discuția etimologiei cuvântului *curmeiu* (pag. 459), nu e totdeauna deminutiv. Ideea de deminutiv e uneori ștearsă și derivatul înseamnă tot atât cât și primitivul, de exemplu *σημήιον* „semn, steag“ = *σημα* „semn, steag“.

Tulpina greacă a numelui Mățău se ascunde și în Mățarea, *Vârful Mățării*, munte stâncos în județul Buzău¹⁰⁶; *μαζάριον* se referă la *μαζός* ca și *κηπάριον* la *κήπος*, *κερδάριον* la *κέρδος*, *κυνάριον* la *κύων* *κυνός*. Același cuvânt cu sufixul simplu *-άριον* e *Μάζαρον*, numele unui castel în Sicilia pe un loc ridicat¹⁰⁷.

Murta, sat și comună rurală în județul Dolj¹⁰⁸. Numele *Murta* are la bază forma ionică *μουρτή* = atic. *μορτή* „Teil, Anteil, besonders der Anteil des *colonus partiarus* an dem Ertrage eines Landes; ein Erdmass: μέτρον γῆς πλέθρον; compară neogr. „*μορτίτης γεωργός*, *colonus partiarus*“. *Murta*, ca nume de sat, e deci un pendant al numelui *Pogoanele*, sat și comună rurală în județul Buzău, de la *pogon* „o măsură agrară“. Numele comunei *Morteni* din județul Dâmbovița stă în legătura mai curând cu *Murta* decât cu adjectivul *mort*: *Morteni* sau *Murteni* „locuitori veniți din *Murta*, coloniști de acolo“.

Frata, numele unei comune rurale situată la sud-est de Cluj. Prima mențiune a satului Frata, care mi-e cunoscută, o face canonicul Rogerius, care scăpând din captivitatea Tatarilor (1241), în drumul său până la Alba-Iulia s'a adăpostit câteva zile în acest sat¹⁰⁹. Numele *Frata* însemnează propriu zis „comună“ sau „comunitate“ și vine din *φράτρα* „eine Volksgenossenschaft, deren Mitglieder durch religiöse Bräuche mit einander verbunden sind“. Grecul *φράτρα* e același cuvânt cu *φρατρία*, care e mai puțin întrebuițat. La

¹⁰⁶ Marele Dicționar Geografic IV, 299.

¹⁰⁷ W. Pape, Wörterbuch der griechischen Eigennamen a. v.

¹⁰⁸ Marele Dicționar Geografic IV, 425.

¹⁰⁹ Carmen Miserabile la Schwandter, *Scriptores rerum hungaricarum* I, p. 320: *Et erat ibi ad decem milliaria juxta silvam, villa quae Frata dicitur in vulgari et infra silvam, ad quattuor milliaria, mons mirabilis et excelsus, in cujus sumitate lapis et petra fundebatur terribilis. Magna eo hominum et mulierum confugerat multitudo, qui nos gratulanter uno fletu receperunt, interrogantes nos de nostris periculis...*

această din urmă formă se reduce, cum am arătat mai sus (pag. 414) *Phrateria*, numele unei localități din Dacia în epoca romană.

Originea numelui de pârâu **Bârsa**, de unde și denumirea ținutului *Țara Bârsei*, e mult discutată. Cum a arătat N. Drăganu în *DR.* I, 139, acest nume trebuie despărțit etimologiceste de *Bârzava*, afluent al Timișului din Banat. În cazul acesta, prin mijlocirea formei intermediare *Brâsa*, el se reduce la grecul βρύσας „Hervorquellen“, medio- și neogrec βρύση „fons; πηγή“, izvor“. Numele *Bârsa* ar fi deci un nume de pârâu ca și *Izvorul*, nume de pâraie în județele Botoșani, Dorohoiu, Fălciu, Muscel, Gorj; *Izvorul-cel-Mare*, pârâu în județul Vaslui; *Izvorul-Rece*, pârâu în județul Buzău. Etimologia aceasta îmi pare mai probabilă decât cea propusă de Tomaschek ¹¹⁰ pentru *Berzovia* quasi „Birkenbach“ din Banat. azi *Bârzava*, dintr'un presupus corespondent dac al slavului *brěza* „mesteacăn“, vgerms. *bircha*, ngerms *Birke* etc. Apelativul *bârsă* (*bârsa plugului*) e de altă origine. Numele de pârâu *Bârsa* din grecul βρύση „izvor“ ar fi deci pe lângă numele *Tâmpa* < gr. τύμψη „măgură“, de care am vorbit mai sus, al doilea element toponimic de origine greacă în aceiași regiune.

Tot în Țara Bârsei întâmpinăm și numele de munte **Ciuma** același cuvânt cu apelativul de origine greacă *ciumă* „umflătură; pestă“ (vezi mai sus pag. 477), dar păstrat aici cu înțelesul pierdut de „vârf“, ca și corespondentul său în limbile romanice: it. *cima*, franț. *cime* etc.

O constatare făcută de mult în toponomastică e aceea că unele nume de râuri și localități nu sânt decât traduceri de multe ori incoștente ale altora mai vechi. Astfel *Kükülő*, numele unguresc al râului Târnava din Transilvania, de unde și sășescul *Kokel*, nu e decât o traducere a acestuia, compară ung. *kökény* „Wegdorn“, cuman *kukul* „spin“ = slav. *trъnъ* „spin“ ¹¹¹.

În părțile Năsăudului, lângă Teaca, e situată comuna numită **Dipșa**, în transcripție ungurească *Dipse* (citește *Dipșe*), căreia

¹¹⁰ Sitzungsberichte d. Akad. Wiss. Wien phil.-hist. Classe Bd. CXXXI (1894), p. 5.

¹¹¹ P. Hunfalvy, Ethnographie von Ungarn p. 229 urm., cf. scrierea mea *Die Wandalen und die Goten* (Leipzig 1923) p. 41.

Sașii îi zic *Dürrbach*, adică „Valea Seacă“. Plecând de la presupunerea că aceeași idee de „vale seacă: dürrer Bach“ poate sta și la baza corespondentului român *Dipșa*, G. Kisch¹¹² a reușit să identifice acest nume neînțeles cu adjectivul grec $\delta\tau\psi\iota\omicron\varsigma$, -α, -ov „durstig; von leblosen Dingen; dürr, trocken“. Păstrarea lui *i* scurt netrecut în *e*, *Dipsia* > *Dipșa*, se datorește faptului pe care l-am discutat mai sus, pag. 425—427, că vocalele grecești scurte dar accentuate s’au pronunțat ca lungi de la secolul al II-lea, respectiv al III-lea înoace. Ca vocale care au fost scurte din natură, ele aveau firește un timbru deschis, așa că *i* n’ a putut aficia dintala precedentă ca *i* lung din natură. Dar aici chiar în cazul când *i* ar fi fost lung din natură, *d* s-ar fi păstrat neprefăcut în *z*, prin disimilare față de *s* din a doua silabă, anume ca în acele exemple studiate de S. Pușcariu (*DR.* III, 390) — în *ridiche* < lat. *radīcula*, în derivatul românesc din latinul *landīca* etc. —, unde prima din cele două consoane devenite palatale și-a pierdut rostirea muiată prin disimilare față de a doua (în stadiul *rādīcl’e* < *radīcula*, *d’* a devenit *d* față de *cl’*).

Din forma masculină, *Dipșu* (< $\delta\tau\psi\iota\omicron\varsigma$), pierdută azi, vine **Dipșorul** sau **Valea Dipșorului**, numele unui mic pârâu în județul Someș; izvorește din muntele Măgura și se varsă în Valea Ilișua¹¹³. Forma *Dipșorul* e un deminutiv românesc din *dipșu „sec“, însemnând deci „pârâu care seacă vara“, ca și sl. *sušica* „pârâu care seacă vara“ — de aci *Șușița* din toponimia română — din sl. *suhz* „sec, uscat“.

În vecinătatea Dipșei mai sânt și alte nume topice de origine greacă veche. Astfel între comunele Dipșa și Teaca la poalele unei culmi împădurite e satul *Ida*, al cărui nume se reduce, cum a arătat Kisch l. c., la gr. $\iota\delta\eta$ sau $\iota\delta\alpha$ „Wald[gebirge]“ și ca nume topic $\iota\delta\alpha$, un munte în Asia-Mică și altul în Creta. De

¹¹² Korrespondenzblatt des Vereins für siebenb. Landeskunde XXXIII. 1910, p. 101 urm. Dintre numirile de localități, cărora Kisch le atribuie o origine veche grecească, îmi par verificabile în cadrul elementelor vechi grecești studiate în această scriere, și indiferent de felul cum au fost prezentate și susținute, următoarele trei: *Dipșa*, *Herina* și *Ida*.

¹¹³ Ignatz Lenk v. Treuenfeld, *Siebenbürgens geographisches etc. Lexikon* I, 261.

remarcat sub raportul fonetic e păstrarea lui *i* scurt și accentuat netrecut în *e*, din cauza arătată mai sus, ca și în *omidă*, *mintă*, *Dipșa*.

Mai departe, în jos, pe aceeași vale e situată comuna *Hărina* sau *Herina*, în documente de la 1246 încoace *Harena*, *Herina*, *Harina*, ung. *Harina*¹¹⁴. Prototipul grec al acestui nume ‘*Ἀλίνα* (*Ἀλίνη*)’ nu e decât rostirea greacă a cuvântului latinesc *salina* „salină, ocnă de sare“, modelat după *ἄλις ἄλος* „sare“, *ἄλινος* „aus Salz gemacht“¹¹⁵. În limba Galaților grecizați, care au dat Daciei un însemnat contingent de coloniști — vezi mai sus pag. 402 — cuvântul acesta a sunat la fel: *halina, compară cambric *halein* „sare“. *H* inițial din *Hărina* poate fi secundar ca în *haripă* = *aripă*, *harmăsar* = *armăsar* etc., deși de fapt ține locul spiritului aspru grecesc cum e cazul și cu *h* din *hârcă*, *herete*, despre care am vorbit mai sus. Un astfel de *h* se întâlnește în românește aproape numai în vecinătatea unui *r*, adică a acelei licide pe care Grecii o pronunțau aspirat (*ῥ*), de exemplu: *haripă* (< *aripă*), *hrăpi* (< *răpi*), *burhaiu* negură, ploae mărunță“ din *bură*, *hârcă*, *herete* etc. *Hărina* înseamnă deci propriu zis „loc unde se află sare“. În realitate în subsolul întregii regiuni de acolo se află însemnate zăcăminte de sare, iar la poalele muntelui Seret, unde e situată *Harina*, se află în partea opusă nu mai puțin de șapte fântâni cu apă sărată¹¹⁶. Cât de „sărată“ e toponimia acelei regiuni se vede din alte nume topice de acolo.

Așa e mai întâiu numele muntelui Seret (= ung. *Szeret*, sas. *Zaret*), la poalele căruia e situată *Harina*. Numele *Seret* e după mine — și aici mă deosebesc de părerea colegului Kisch¹¹⁷ — un colectiv românesc *săret* „sare multă“, ca *bănet* „bani mulți“ și în toponimie *Brădet* „loc unde sânt brazi mulți“, *Făget* etc. Compară lat. vulg. *saletum* „quantum salis in uso quotidiano expenditur“ (Du Cange).

¹¹⁴ Vezi A. Zimmerman & C. Werner, *Urkundenbuch d. Gesch. d. Deutschen in Siebenbürgen* I, Indice p. 571; II, Indice p. 697 etc.

¹¹⁵ Compară invers *Salmorude* = ‘*Ἀλμυρίς*, *-ίδος* (= *ἄλμυρίς* „salziger Boden“) alte numiri ale *Salsviet* dace, despre care vezi scrierea cu acest nume de V. Pârvan.

¹¹⁶ G. Kisch, loc. cit. pag. 102

¹¹⁷ *Korrespondenzblatt* loc. cit. 101: *Seret*, magh. *Szeret* < sl. *sreda* „mijloc“ (magh. *Szereda* „miercuri“).

Pe lângă muntele *Seret* sau *Săret*¹¹⁸ curge *Șieul*, un râu cu nume unguresc = magh. *Sajó*, în loc de **Sav-jó*¹¹⁹ din *sav* (só) „sare“ și *jó* „râu“, care după N. Drăganu (DR. III, 939), nu e decât traducerea pe ungurește a unui nume românesc *Sărata, ca și *Sófalva* — adaog eu —, numele unui sat tot de acolo, căruia Sașii îi zic *Salz*, adică „Sarea“, iar Românii, după ungurește, *Șomfalău*.

La trei ore depărtare de Bistrița pe malul stâng al *Șieului* e situată comuna *Sărățel*, la Ignaz Lenk *Szeretzel*, căreia Ungurii îi zic *Szeretfalva*. E un derivat din *Săret*¹²⁰ cu sufixul deminutiv *-el*, ca și *Făgețel* din *făget*.

Aceste ultime patru numiri ilustrează pe deplin rostul semantic al numelui *Hărina*, într-o regiune, unde își fac concurență după grecul *Ἀλίνα, românul *sare*, magh. *só* și germanul *Salz*. În această societate a încercat să se strecoare și slavul *solz* „sare“, dar acesta înaintând dinspre apus s-a oprit în regunile vecine unde ne-a dat pe *Solona*, *Solnoc* și *Solca*.

¹¹⁸ E greu de ghicit, fără o cercetare la fața locului, care e forma populară întrebuințată azi. Cărturarii români se cam feresc de formele „prea populare“; astfel numele localității *Sân-Giorgz* ei o transcriu *Sân-Giorgiu* în credința, că din punctul de vedere românesc forma streină ar fi cea corectă fonetică. Varianta *Seret* s'a putut naște din *Săret* prin asimilare, ca și *perete* din *părete* < lat. *paries*, *parietem*, *pereche* în loc de *păreche* etc.

¹¹⁹ P. Hunfalvy, Magyarorsz. Ethn. p. 383—4; compară DR. III, 393.

¹²⁰ Dacă ar fi din *sărat*, cum admite Kisch (Korrespondenzblatt 1923. comp. DR. III, 939) forma ungurească ar suna *Szárát* nu *Szeret(falva)*, compară ung. *Száráta* < rom. *Sărata*, la Ignaz Lenk IV, 115 *Szerata*.

Adaose și îndreptări.

Pagina 405, după rândul al noulea de sus să se adauge fraza: Rar se întâmplă ca ambii soți să poarte nume grecești, cum au fost *Diogenes Moscus* și soția sa *Antonia Calista* din Cerneți: C. I. L. I, nr. 1586: *Diis Manibus. Antoniae Calistae, vixit annis LX, Diogenes Moscus conjugii benevolentii.*

Pagina 405, în alineatul al doilea să se adauge la locul respectiv: *Antigonus* și *Laelia Cyrilla* din Turda; *Aurelius Euthymus* și *Aurellus Dionisius* din Alba-Iulia; *Flavius Helio* din Șard (jud. Alba): C. I. L. I, 1, nr. 881; 1136, 1629, 13; 1629, 14; 1629, 4.

Alte nume grecești, pe care mi le-am notat din colecția lui Ackner & Müller, nu le-am putut încă verifica. Acestea sânt: *Aelius Moscus*, *Lucius Staius Diodorus Publius Aelius Entimus* și *Macedo Phonascus* din Alba-Iulia; *Dioscurus Marci* din Partoș; *Quintus Laelius Aesopus* din Turda; *Antonia Protogenia* din Tuștea de lângă Hațeg; *Ulpia Metrophima* (?) (poate *Metrophila*) din Zlatna; *Eutyches* și *Aelius Antipatri* din Caransebeș: M. I. Ackner und Fr. Müller, *Die römischen Inschriften in Dacien* (Wien 1865) n-rile: 401, 374, 521, 500, 677, 901, 576, 45.

Pagina 406, rândul al 3-lea de jos. Să se citească *Offas Menofili* în loc de *Offas Menofilus*.

Pagina 407, alineatul al 2-lea. Poate că *Ionios* e numele artistului. Ackner & Müller, nr. 427).

Pagina 407 al 2-le rând de jos: *Theodote*, nu *Theodota*.

Pagina 409, mijloc. *Chrysantus* în loc de *Chlsantus*. În nota de acolo (nr. 56), inscripția respectivă fiind omisă, îi facem loc aici. C. L. I. III, Suppl. fasc. 2, nr. 8011: *D. Baebatius Chrysantus, augustalis coloniae Zermizegetusae, vixit annis LXVI, hic situs est. Proscriptus (e. i. titulus?) per Baebatiam Gamicen conjugem et co[libertam?] et coheredibus quattuor.*

Pagina 420, în rândul al 17-lea să se șteargă cuvântul *buc*.

Pagina 439, rândul al 9-lea de sus: Să se șteargă forma *brirrus*.

Pagina 439. De la Corrsen (Voc. I, 126) încoace se admite în decomon că redarea grecului π prin *b* în *burrus* < π_{vppbs} etc. s-ar datori faptului presupus, că pe timpul împrumuturilor respective latinul *b* ar fi avut o pronunțare apropiată de a grecului π . Părerea aceasta o cred inexactă. Latinul *burrus*, ca toate cuvintele latine de origine greacă cu *b* în loc de π , e împrumutat din acele dialecte grecești (tarentin, siculic, delfic), în care prefacerea

lui π în β eră organică. De altminteri faptul, că și în latinește s-au întâlnit elemente din diferite dialecte grecești, e de mult cunoscut și admis. Tot așa se explică prin urmare de ce în unele cuvinte grecul π se păstrează (d. ex. *purpura*), iar în altele a fost redat prin b .

Pagina 459. Cuvântul *curmeiu* nu este deci o formațiune românească din *curm* și sufixul *-eiu*, cum se admite în general. Atât tulpina cât și sufixul sânt grecești. Cât privește pe *curm* și verbul *a curmă*, ele nu pot fi elemente neogrecești cum presupunea G. Meyer și cum admit mulți, ci vin direct din greaca veche, cum a arătat G. Giuglea în DR. III 619, 771.

Pagina 477. Apropierea dintre cuvintele românești *ștră* respectiv *șir* și grecul *σειρά* a făcut-o deja Ioanid în al său Dicționar elino-românesc, vezi mai sus pag. 394. Derivarea lui *ștră* din grecul *σειρά* a fost susținută, cum mi se comunică, de G. Giuglea într-o comunicare făcută la Muzeul Limbei Române din Cluj.

Pagina 481. Etimologia cuvântului *mesteacă* a dat-o întâiu I. A. Candrea în Convorbiri Lit. XXXIX, 1130

Pagina 483, sub articolul *Cintoare*. Contrația diftongului *av* în ω eră o particularitatea a dialectului ionic. Alte exemple afară de cele citate: $\kappa\omega\mu\alpha > \kappa\alpha\upsilon\mu\alpha$, $\acute{\omega}\rho\iota\omicron\nu > \acute{\alpha}\rho\iota\omicron\nu$. E interesant că numele românesc al mai multor specii de *Centaurea* (*Cyanus*, *plumosa*, *phrygia*, *spinulosa*) dintre care cea mai cunoscută e *Vinețea*, vine din același izvor ionic: *Ghioc* din $\gamma\lambda\omega\kappa\acute{o}\varsigma < \gamma\lambda\alpha\upsilon\kappa\acute{o}\varsigma$ „blăulich, blaugrün (sofern die Farbe die schillernde Eigenschaft hat), $\gamma\lambda\alpha\upsilon\kappa\acute{\iota}\omicron\nu$ „eine bläuliche Pflanze“. Supt raportul semantic compară *vinețea* din *vânăt* „blau; violett; schimmelgrau“.

Pag. 483, nota 81. Ca nume de familie *Leurdă* e atestat de timpuriu. Un *Gerge Leurda* obvine bunăoară în Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt vol. II, 173 pentru anul 1529. (Comunicare de la C. Lacea).

Pagina 484. Derivarea latinului *pūl̄ejum* „Flohkraut“ din *pūlex* „purece“ e inadmisibilă din cauza lui $\bar{e}$; nu mai puțin cea propusă de A. Walde (Eym. Wörterb. Lat. 622) din $\beta\lambda\acute{\eta}\chi\omega\nu$ „Flohkraut“. Vine cum am spus din forma ionică $\sigma\pi\upsilon\lambda\lambda\acute{\eta}\acute{\iota}\omicron\nu = \psi\upsilon\lambda\lambda\acute{\epsilon}\iota\omicron\nu$ „Flohkraut“. Pentru cele două forme ale sufixului vezi mai sus p. 453 discuția cuvântului *curmetu*. Ca element de împrumut cuvântul latin e interesant din mai multe puncte de vedere. În forma lui se oglindesc puternic efectele etimologiei populare, prin alăturare de *pūlex*: căderea lui s inițial, lungirea lui u (v) și simplificarea lui ll . Progenia romanică a lui păstrează însă mai multe reminiscențe din forma prototipului grecesc. Astfel formele romanice se reduc la o variantă cu u scurt ca și prototipul grecesc (vezi-le la Meyer-Lübke REW. nr. 6815), iar cuvântul românesc se apropie și mai mult de acesta prin forma de bază cu l dublu, cerută de el.

Pagina 485. La schimbarea formei $\mu\alpha\nu\delta\rho\alpha\gamma\acute{o}\rho\alpha$ în **mantraguna* a contribuit probabil și etimologia populară. Buruiiana aceasta fiind întrebuințată de babe pentru farmece, numele ei a fost pus în legătură de Greci cu $\mu\acute{\alpha}\nu\tau\iota\varsigma$ „profet“, iar partea a doua $\gamma\acute{o}\rho\alpha$ a fost iefelesă ca *guna* = $\gamma\upsilon\nu\acute{\eta}$ „femea“. Cuvântul întreg, în această înfățișare, însemnează deci propriu zis „vrăjitoare, fermecătoare“. Același înțeles îl are numele nemțesc al acestei plante *Alraun* „mătrăgună“, mgerms. *alrūne*, vgerms. *alrūna*. Aceasta fiind compus în partea

a doua cu substantivul got. *rūna* „mister“, mgerms. *rūnen*, ngerms. *raunen* „flüstern, heimlich und leise reden“ înseamnă propriu zis nu „ein mythisches Wesen“, cum crede Fr. Kluge (Etym. Wörterb. d. deutschen Sprache ed. 8, p. 12) ci „vrăjitoate“, compară rom. *șișcă* „vrăjitoare“, care aparține la tema verbului sârb. *šuškati* „chuchoter“ etc. (Cihac I, 389) Accepțiunea de „fermecătoare“ a lui *Alraun* — *alruna* e chiar atestată pentru gotul *aljaruna* pe care îl găsim la Jordanes Getica XXIV, 121: *Fillimer, rex Gothorum et Gandarici Magni fillus . . . reperit in populo suo quasdam magas mulieres, quas patrio sermone halirunas is ipse cognominat, easque habens suspectas de medio sui proturbat longaque ab exercitu suo fugatas in solitudinem coegit errare.*

Pagina 493, nota 96. Pe baza unor cazuri concrete ziceam, că vechile numiri topice din Dacia pe timpul stăpânirii gepide erau încă în uz. Popoarele germanice, mai ales goto-scandinave, care în prima jumătate a evului mediu au înființat state proprii în Dacia, Italia, Franța, Spania și Africa, apreciind binefacerile civilizației, s-au acomodat stărilor pe care le-au găsit și s-au contopit cu populația stăpânită. Ei n-au distrus, și n-au desființat¹. Rolul acesta l-au jucat Slavii. Instructivă în această privință e critica făcută de un istoric bizantin de mărime antică, Procopiu, politicei lui Iustinian, pe care îl acuză, că ținând la distrugerea statelor germane, neglijează adevăratul pericol, cel slav (vezi Die Gepiden I, 150). De luat în considerație este și efectul cruzimilor nemaiauzite comise de Slavi, care atunci își făceau loc în Balcani. Acele cruzimi sânt descrise amănunțit și în colorii vii de Procopiu (*De bello gotthico* III, 38; IV, 25 etc.), care ca martor ocular a observat, cum cele două popoare din Peninsula Balcanică, Thracii și Illyrii, în timp de 20 de ani numai „au fost aproape toți ruinați și prăpădiți de acești barbari, care acum s-au așezat lângă dânșii“ (*De bello gotthico*, III, 33). În lumina acestor fapte asupra cărora voi reveni, e justă, cred, observația făcută de orientalistul J. Marquart în prefața scrierii sale, *Osteuropäische u. Ostasiatische Streifzüge* (Leipzig 1903), că slavizarea Peninsulei Balcanice o datoresc României și Grecii tocmai politicei lui Iustinian.

Ca observație finală amintesc aici, că la discuția etimologiilor n-am înregistrat toate părerile emise de alții mai înainte. Aceasta se poate face numai când se discută special originea unor cuvinte, nu într-o lucrare de felul celei de față, al cărei plan și scop sânt cu totul altele.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

¹ Compară în general, Fustel de Coulange, *Histoire des institutions politiques de l'ancienne France* (1875—92); Ludo Hartmann, *Geschichte Italiens im Mittelalter*, Leipzig, 1900.

Indice.

1. Materii.

Pentru locurile unde nu se arată pagina, să se vadă Indicele de cuvinte.

- Afereză:** vezi etimologia cuvintelor *pop* și *porni*.
- Aglutinare:** vezi etimologia cuvântului *omidă*.
- Armonie vocalică:** vezi etimologia cuvintelor *beregată*, *bosconi*, *cotropi*, *Seret*, *străgălie*.
- Asimilație:** vezi etimologia cuvintelor *găleata*, *plămân*, *batal*.
- Colegii:** pag. 402, 410, 411, 412.
- Coloniști greci:** pag. 399, 403—414.
- Disimilație:** vezi etimologia cuvintelor *buchereă*, *preușa*, *Frata*, *tăfăraga*, *pălărie*.
- Doric, fonetism:** vezi pag. 421 și etimologia cuvintelor *natră*, *sarică*, *tărâncă*, *Nicoară*, *Tâmpa*.
- Eolic, fonetism:** vezi etimologia cuvintelor *alac*, *sculă*, *usuc*, *minegociu*, *ismă*.
- Elida, dialectul din ~:** vezi etimologia cuvântului *sălă-măzdră*.
- Epenteză:** vezi etimologia cuvintelor *dafin*, *Phrateria*.
- Etimologie populară:** vezi cuvintele *hereu*, *mătrăgună*, *poleiu*, *Acra*, *Frăția*.
- Ionie, fonetism:** vezi pag. 420 și etimologia cuvintelor *brotac*, *drum*, *curm*, *curmeiu*, *amurg*, *mur*, *murg*, *Murta*, *poleiu*, *cîn-toare*, *ghioc*, *spuză*, *herete*.
- Lacronic, fonetism:** vezi etimologia cuvântului *broască*.
- Lesbic, vezi eolic.**
- Macedonic, fonetism:** pag. 475 (subt art. *beregată*).
- Meta teză:** vezi cuvintele *atârână*, *traistă*, *pric*, *încurcă*, *cârceie*.
- Onomastică:** pag. 403 urm.
- Liberti de neam grec, pag. 411—412.**
- Preoți de neam grec, pag. 408—409.**
- Semantică:** vezi etimologia cuvintelor *stup*, *toaie*, *încurca*, *sculă*, *smirdă*, *ciumă*, *mesteacăn*, *mormoloc*, *mătrăgună*, *pălărie*, *brânză*, *arichiță*.
- Sincopă:** vezi etimologia cuvintelor *drepneă*, *brânză*, *pârnaie*, *prior*.
- Sufixe:** -*astru* 482; -*apă*, -*afă* și -*ipă* 435—436; -*ârlă*, 468, 487; -*ârnă* 453; -*ei* 450, 459; -*ete* 435, 455, 486, 489; -*eu* 474, 488. Schimb de sufixe: 434, 457, 458, 471, 473, 479.
- Tarentin (= siculic, delfic), fonetism:** vezi pag. 439, nota 5, și etimologiile cuvintelor *bur*, *Burilă*, *burcă*, *bârcă*.
- Tesalic, fonetism:** vezi pag. 423 și etimologiile cuvintelor *uture*, *zgură* (= lat. *scōria* < *σκωρία*, tes. *σκουρία), *curte*.
- Toponimie** pag. 414—417, 493 urm.
- Zei, pag. 399—402.**

2. Nume.

- Abrud 406, 407, 413.
 Addebar Semei 408.
 Adrastia (zeiță) 402.
 Aelius Valentinus 404.
 P. Aelius Januarius 404.
 P. Aelius Mar ... 404.
 Aesculap 400 409.
 Aesculap și Hygia 406, 407, 409, 410.
 Aesculap Pergamenul 400, 409.
 Aesopus Quintus Laelius 503.
 Afrodisia Julia 404.
 Alba-Iulia 399, 400, 401, 403, 404, 405, 406, 406, 408, 409, 410, 411, 412.
 Alexandrinus 408.
 Agathangelus Quintus Januarius 403.
 Agathopus Caius Titus 409.
 Ἀλέξανδρος 413.
 Alexandru din Abonuteichos 400.
 Ampelos, zeu 416.
 Angustia 416.
 Anicetus Claudius 409.
 Anicetus T. Claudius 409.
 Anicetus C. Sentius 410, 411.
 Anthimus Q. Atius 409.
 Antigonus 503.
 Antipatri P. Aelius, 405, 410.
 Antipatri Alexander 406.
 Antipatri Aelius 503.
 Apalaustus 406, 407.
 Aphrodisius M. Procius 409.
 Apollo Pythius 401.
 Apollodorus 406.
 Apollonius 412.
 Apollonius Artemidorus 406.
 Aquae 415.
 Arrabona 407.
 Arrius Hermes 405.
 Artemidorus 410.
 Aelius Artemidorus 409.
 Artemidorus Apolloni 412.
 Memmius Asclepi 413.
 Asclepius 408.
 Asclepiodoe 402.
 Asclepius Memmius 406.
 Asclepius Hermes Septimius 409.
 Asiani 402.
 Athenodorus P. Aelius 403.
 Aelia Publia Marcella 410.
 Aula Candida 405.
 Aurelius Adjutor 413.
 Aurelius Alexander 410.
 Aurelius Euthymus 503.
 Aurelius Marinus 408.
 Aurelius Volusianus 411.
 Axius Aelianus 407.
 Axius Aelianus Quintus 407.
 Azizus 401.
 Barbul 407.
 Bărboși 412.
 Bitynia 408.
 Buciumi (jud. Sălaj) 400.
 Burilă 398.
 Caius Longinus Maximus 404.
 Calista Antonia 503.
 Callicles Timocrates 411.
 Calliope Aelia 404.
 Callistus 405.
 Callistus Ingenus 406.
 Călan (jud. Hunedoara) 411.
 Cășei (jud. Someș) 400, 410.
 Carpion 410.
 Cassius Erotianus 410.
 Cedonia 415.
 Celeiu 405.
 Chelido Ulpius 405.
 Chimindia (jud. Hunedoara) 400.
 Chrestus M. Aurelius 411.
 Chrysantus Baebatius 409, 503.
 Claudius Julianus 407.
 Cluj 400, 404.
 Creta 407.
 Commagene 400.
 Cornelia 405.
 Cyrilla Junia 406.
 Cyrilla Laelia 503.
 Cyrini 402.
 Dades 410.
 Daphnus 405.
 Dasius Breucus 407.
 Deva 402, 406.
 Desa (Oltenia) 412.
 Deus aeternus, Juno et angeli 409.
 Diodorus Lucius Statius 503.
 Diogenes 408.

- Diogenes Aelius 405.
 Diogenes Moscus 503.
 Diogenes, pietrarul 411.
 Dionisius Aurelius 503.
 Dionysia P. Aelia 404.
 Dionysus Aelius 406.
 Dioscurus Marci 503.
 Dizo 402.
 Doștat 406, 409.
 Ἐλληνας Βιθουοί 452.
 Emesa 401.
 Epipodia 400.
 Eptala 402.
 Eriza în Caria 400.
 Ermescus 402.
 Erotianus vezi Cassius 410.
 Eucharistus Severus 405.
 Euphorus Aelius 404.
 Eutyches 503.
 Eutyces 412.
 Euthymus Aurelius 503.
 Evangelus M. Licinius 408.
 Evanthus T. Julius 405.
 Evodus M. Veracius 406.
 Filetus 410.
 Flavius 410.
 Flavius Secundinus 413.
 Fortuna (zeița ~) 402.
 Galatia 399.
 Galați (popor) 400, 402.
 Gemina, legiunea XIII ~ 407, 411, 426
 Gherla 405.
 Glycon 399, 403.
 Gorgias Aelius 405.
 Germisara 402.
 Greca 402.
 Helio Flavius 503
 Heliopolis în Celesiria 400.
 Helpis 412.
 Hercule 405.
 Hercule Nefnvincul 402.
 Hermes Onesimus 409.
 Hermes Ulpus Domitius 409.
 Hermias 404.
 Hermias C. Spedius 409.
 Hermias M. Ulpus 408.
 Hierobulos Sol 401.
 Hunedoara 404.
 Hygia 404.
 Hygia (zeiță 400, vezi Aesculap și ~)
 Hyius 402.
 Hylas Aelius 406.
 Iacchius 405.
 Ingenus Gai 406.
 Ionios 407, 503.
 Irene Aurelia 411.
 Isis 400.
 Isis Myrionyma 400, 402.
 Isidora 408.
 Joe 404.
 Joe și Junona 403, 409, 411.
 Joe, Junona, Minerva și Aesculap 410.
 Joe Dolichenul 400, 408.
 Joe Erisenus 400.
 Joe Heliopolitanus 400.
 Joe Prusenul 400.
 Joe Tavianul 399, 400.
 Jupiter Cernenus 412.
 Julius Juli 406.
 Jupiter optimus maximus 409, 410.
 Kidonia 415.
 Κυθωνία 415.
 Κύριλλος 398.
 Lisinius Titus 404.
 Lysia Prisca 404
 Lisinia Callithyche 404.
 Logismus 412.
 M. Licinius 408.
 Marcus Memmius Longus 407.
 Marcus Turranius Dilius 405.
 Macari Adjutor 406.
 Macedo Julius 406.
 Macedonia 409.
 Macedonia, legiunea ~ 426.
 Macrobius Crassus 410.
 Marga (jud. Caraș-Severin) 405.
 Marte 404.
 Mehadia 406.
 Memnon Julius 405.
 Menofilus vezi Offas
 Mercur 404.
 Metrodorus Aelius 405.
 Mrophima Ulpia 503.
 Mica (jud. Someș) 402
 Mintia (jud. Hunedoara) 400, 412.
 Mithras 400.
 Mithras Anicetus, zeul 400.
 Moesia Superioară 400
 Moscus vezi Diogenes
 Moscus Aelius 503.
 Myrionyma, vezi Isis
 Narcissus Titus Aurelius 403, 411.
 Naronia 407.

- Nemesis (zeița) 405,
410.
Nicanoris Antonius
405.
Nices Flavia Aelia 405.
Niconis Valerius 412,
413.
Oceanus Socratis 408.
Offas Menofili 406,
413.
Onesas Antonius 403.
Onesimus vezi Hermes.
Paflagonia 399.
Palestrice vezi Salonia.
Partoș (jud. Alba) 404,
406, 408, 410, 412.
Pătrângenii (jud. Alba)
408.
Philetus Claudius 406.
Philetus 412.
Philoctemon M. Lucius
409.
Philotimus 406.
Philumenus 404,
Phoebus M. Ulpus
405.
Phonascus Macedo
503.
Pons Augusti 405.
Proshodus 412.
Protogenia Antonia
503.
Prusa (oraș) 400.
Puer bonus posphorus
401.
Raab, vezi Arrabona.
Roma 408.
Romula 405.
Roșia Montană 407.
Salonia Palestrice 408.
Samosata 415.
Saturnina 405.
Sâncraiu (Hunedoara)
400.
Scenobarbus 406.
Semeius (Semeus) vezi
Addebar.
Sentius Aper 404.
Serapis 400.
Sibiu 406, 409.
Silia Valeria 405.
Silvan (zeul) 404, 409.
Soare (zeul ~) 401.
Socrates vezi Oceanus.
Socratio Socratonis
406.
Socrates Socratio 406.
Syntrofus Sextus 406.
Siria 410, 415, 439.
Syrus Aelius 408.
Tapetius Amethystus
Aul. 404.
Tavia, oraș, 399.
Tibiscum 405.
Theodote 406, 407.
Theodotus M. Aurelius
403.
Thracia 402.
Threptus Valerius 409.
Thynii și Bithyni 402.
Timocrates, vezi Callicles.
Timotheus Aurelius
405.
Treptius 405.
Trofimius Flavius 406.
Trophimus L. Aurelius
411.
Tata-Soare, zeul neîn-
vins 409.
Turda 401, 402, 405,
407, 408.
Theof[ilus ?] Aurelius
405.
Τριφυλία 414.
Tsinto 402.
Tsinta 402.
Turnu-Roșu 415.
Ulpia Traiană 400,
403, 404, 405, 406,
407, 409, 411, 412.
Ulpus Romulus 404.
Vețel 404, 406.
Zenovius 406.
Zeugma, Ζεύγμα 415.
Zlatna 400, 404, 408.
Zopyrus 411.
Zoilianus 402.
Zoilus 402.
Zosimus Quintus Janu-
arius 403.
Zosimianus Aurelius
408.

3. Cuvinte.

a) Grecești.

- ἄλιξ 458.
ἄζυμος 432.
'Αισκλαπιός' = Ασκλη-
πιός 421.
'Ακμονία 415.
ἄκρα 495.
ἄζυμος 473.
ἄγκυρα 454.
ἄλινα 501.
*ἄλλαξ 458.
ἄλλιξ 453.
ἄμέργω neogr. 436.
ἀμοργός 436.
ἀμολγός vezi ἀμοργός
ἀμολγός 447.
ἄμπελος 416.
ἀπόρνημαι 493.
ἀρτάω 494.

- αὐγέρ:νος 449.
 αὐγέω 449.
 αὐγή 449.
 *αὐγμα 449.
 βαλάντιον 452.
 *βαρυγάδα ac. 475.
 βασιλιακόν 461.
 βασιλικόν 461.
 βασκανία 474.
 βασκάνιον 474.
 βατή:ρος 444.
 βάτης 444.
 βάτραχος 420.
 βηκίον 432.
 βίρρος 479.
 βόρθακος 421.
 *βοτή:τον 444.
 βοτόν 444.
 βούκερος neogr. 442.
 βούκραίρος 442.
 βούτυρον 454.
 βράγγος 477.
 βρόθακος 420.
 *βρόσσακος 421.
 βρόταχος 420.
 βρύον 484.
 βρύση 499.
 βρύσις 499.
 βρύτιχος 421.
 βύθος = βάθος 423.
 βωλίτης 398.
 βωλώδης 490.
 βώλος 490.
 γαυλῖς 449.
 γέννα 491.
 δάφνος 482.
 διάφραγμα 476.
 διψίος 500.
 δοχή 431.
 δοχή:τον 431.
 δρεπανίς 434, 487.
 δρόμος 419.
 *δροῦμος vezi δρόμος
 δροῦτης 482.
 ἐγκίλαφος 435.
 ἐγκίλλος 435.
 ἔστωρ 462.
 ζέμα 432.
 ζεύγμα 415.
 ζυγάστριον 482.
 ζύγαστρον 482.
 ζωμός 424.
 ζώνη 432.
 ἡδύοομον 482.
 θήκη 398.
 θολία 484.
 θύμβρος 483.
 ἰάπτω 463.
 ἴδα 500.
 ἱερήκιος 488.
 ἱέρηξ 488.
 ἱερεύς 488.
 ἱκκος 456.
 ἱππάκη 452.
 κάδος 467.
 καμάρα 398.
 καπέτις 467.
 καπίθη 967.
 καπνώδης 454.
 κάρα 435
 κάραβος 489.
 καράμβιος 489.
 *καραφίς 435, 486.
 κατοροφόω 472.
 κίλλος 441.
 κίραφος 435.
 κιχώρον 483.
 κόδρα 437.
 Κοδράτος 337.
 κόκκινος 427.
 κόκκος 438.
 κόλλιξ 473.
 κορμός 495.
 κότσι:νος neogr. 438.
 κούρτη neogr. 436.
 κοχλίαις 461.
 κρηπίδα ac. 450.
 κρι:κέλλ:ον 462.
 κρίκος 462.
 κρόκη 466.
 κροκώ 465.
 κυδώνιος 430.
 κυλλόπους 398.
 κυλλός 428.
 κύμα 477.
 κυμάς, -άδος 478
 κυπάς 471.
 κύπη 428, 468.
 κύρτη 464.
 κύρτος 494.
 κυρτία 464.
 κύφος 467.
 λάγειος 441.
 λαγώς 441.
 Λατώ = Λητώ 42
 λεβ:ρίς 455.
 *λεβυρώδης 455.
 λείρος 438.
 λέπτυρον 455
 λεπυρώδης 455.
 ληνός 460.
 λίσπος 490
 λυκουρίς, ἴδος 489.
 λυκωρίς -ἴδος vezi λυ
 κουρίς.
 *λιβρικός 492
 λιβρός 492.
 μαγγανία 474.
 μάγγανον 474.
 *μαγεύς 474.
 μαγεύω 474.
 μαδαρός 479.
 μαδαρότης 479.
 μανδραγόρα 485.
 μάζα 432.
 μαζός 497, 498.
 Μάζαρον 498.
 *μαράθριον 448, 460.
 μάρτυρος 427.
 ραστίχη 481.
 μαστι:χέλαιον 480.

- μαστίχινος 480.
 μετραξ 492.
 μίδας 489.
 μίνθη 482.
 *μύλοθρον 448, 460.
 μονοκόκκιον 478.
 μόρικος νεογρ. 457.
 μόριφος 435.
 μορμολύκη 486.
 μορτή 498.
 μούρον ion. 481.
 μυρρίς, -ίδος 481.
 μύσταξ 435.
 *μύσταφος 435.
 νητός 422.
 νατρον = νήτρον 421.
 Νικόλας 420.
 Νικόλεως 423.
 Νικόλαος 423.
 δικκος 456.
 οΐδημα 429.
 οΐσμα 429.
 οΐσπος 456.
 όνήτιον 444.
 όξύγγιον 436.
 όπός 456.
 όρνις 435.
 όρνίφιον 435.
 όρος 497.
 όροφώ 479.
 όρώδης 434, 454.
 όσμη 482.
 ούραχος 466.
 ούρίαχος 460.
 *ούρμη 463.
 *παγάλιον 497.
 πάγος 496.
 Πάγος 496.
 πάξ 439.
 πάπυρος 427.
 παραρροή 491.
 πατήρ 425.
 *πελινάλιον 450.
 πελίνη 450.
 περιόρθρον 448.
 *περιρούσιος 442.
 πέταλον 427, 472.
 πέτασμα 472.
 πλάγιον 491.
 πλεμόνι ηγρ. 475.
 πλόκιος 466.
 ποικίλος 457.
 πνευμόνιον 475.
 πνεύμων 475.
 ποικιλτός 470.
 ποπάδιον 473.
 πόπανον 473.
 ποπάς 473.
 πραπίς 476.
 προορθρίζω 448.
 πρόορθρον 448.
 πρόσφατος 395, 430.
 πρόωρος 448.
 Πυρρίας 398.
 πύρριχα 438.
 πυρναίος 459.
 πύρνος 473.
 πυρός 473.
 πυρρός 398.
 πυρρούλας 487.
 πυτίνη 450.
 πυγονίτης 493.
 ρογχαζώ 448.
 ρογχαλίζω 458.
 ρυποκόνδυλος 428.
 ρύπος 427.
 σαγίς 453.
 σαγμαρίον 398.
 σάγος 453.
 σαλαμάνδρα 399, 486.
 σαργάνη 438.
 σεβαστός 475.
 σεβιστός 475.
 σιτρά 427.
 σήπα ac. 487.
 σηρικόν 422.
 σιβύνη 438.
 σιγαλόεις 438.
 σκαλίαις 484.
 σκαρίς 455.
 σκάφη 468.
 σκάφιον 453.
 σκυλον 469.
 Σόφιλλος 398.
 σπάθη 464.
 σπάθημα 465.
 σπαθητός 465.
 σταθίδιον 465.
 σπλήν 476.
 σπόδιον 472.
 σπόδιος 438.
 *σφυλλήιον ion. 484.
 στείρος 427.
 στενορούμη 416.
 στέρφος 427, 430.
 στύπος 427, 462.
 σύρφος 490.
 σχεδιά 466.
 σχίδιον 467.
 *τάργη, vezi ταργάνη
 ταργάνη 469.
 τέρφος 427, 430, 471.
 τεύχος 468.
 τοξικόν 420.
 τράγαρον 431.
 τραφαλίς 452.
 τραχαλας 431.
 τράχαλος 431.
 τράχηλος 431.
 τρυφυλνιος (δινός) 414.
 τριφυλος 414.
 τροχαλία 462.
 τρύχος 462.
 τρυφή 427.
 τρύφος 492.
 τύμφα 497.
 φάλαγγα ac. 430.
 φάλαρα 470.
 φαλαρίον 470.
 φάραγε -αγγος 495.
 φαρμακεύω 474.
 φάρμακον 430, 474.
 φάρυγε 475.
 φάρυγος gen. 475.
 φιάλη 461.

φράτρα 498.
φρατρία 414.
φρεατία 495.
φρητία 495.
φύλον 414.

διάφιον 435.

ὑπέρ 428.
ὑπόπους 469.

χάρτης 431.
χρυσάφιον 435.

ψυλλεϊον 484.

ῶγρα 441.
ῶχρομέλας 441.
*ῶχρινος 441.
ῶχρός 441.
ῶτος 487.

b) *Latine.*

Ampelum 416.
ancora 454.
axungia 436.
alapa 435.
alica 453.
basilicum 461.
bassus 439.
baxea 439.
betulla 481.
brachiale 432.
birrica 439, 470.
birrus, vezi byrrhus.
boletus 398.
bruscus 421.
burrus 398, 439.
buxus 439.
byrrhus 439, 470.
*byrrica, vezi birrica.
cadus 467.
camara 398.
charta 431.
Cedonia 415.
cithara 398.
clopus 398.
coccinus 438.
cohors, cohortem 436.
cornu 420.
cotoneus 430.
crepida 450.
Creseita 430.
cydonius 430.
doga 431.
draco 426.
ericius 433.

Euritice 430.
frater 425, 426.
gulioca 461.
homo 426.
hospes 426.
Hydata 415.
imperator 426.
laius, -a, -um 440.
lenus 460.
leo 399.
lia 476.
locus 420.
machina 421.
*manganiare 474.
mantum 453.
marmur 398.
massa 432.
menta 482.
mulsa 436.
orceolus 432.
otus 487.
pannus 453.
pater 425.
pavo pavonem 426.
pecten 424.
phalara 470.
phiola 461.
Phrateria 414, 499.
*poteo 432.
pulejum 484.
pulmo 475.
nuteus 432.

Quadratus 437.
quadrum 437.
resina 427.
sagmarium 398.
Saguntum 432.
salamandra 399, 486.
saletum 501.
salina 501.
schedia 466.
schidia 467.
scortum 471.
s̄ericum 422.
soror 426.
spatium 465.
*spathium 465.
spelunca 422.
spodium 420.
Stenarum 415.
Suria, vezi Syria.
suricus, vezi syricus.
Syria 439.
syricus 439.

tarinca, taringa 422.
theca 398.
Tiasus 416.
toxicum 420.
traicio 463.
Triphulum 414.
truncus 462.
vitulus 472.
Zeugma.
zona 432.

c) *Românești.*

- alcă arom. 453.
 Acra 495.
 aieptă 463.
 alac 458.
 Alghia 468.
 amăgeu 474.
 amăgi 474.
 amurg 447.
 arichiță 453.
 ariciu 433.
 atârnă 492.
 aumă 449.
 azămă 472.
 azemă 429, 432.
 azmă vezi azemă
- bârcă 438.
 Bârsa 499.
 batal 444.
 brățară 432.
 belcioacă 444.
 beciu 432, 444.
 Belciu 444.
 beregată 430, 475.
 bereguș 475.
 bircă, vezi bârcă 438.
 boitar 445.
 bord 490.
 boscoane 474.
 bosconi 474.
 boteiu 444.
 brâncă 477.
 brânză 450.
 breiu 484.
 broască 486.
 broatec 421.
 brotac 420, 486.
 buchereă 442.
 bur 398.
 burcă 470.
 burcă (2) 473. •
 burcoiu 470.
 burete 398.
- Burilă 398.
 busuioc 460.
- cadă 467
 cămară 398.
 căpăț, vezi căpete.
 căpete 467.
 cărăbuș 488.
 cărăfete arom. 435, 486.
 cărceie 461.
 cărcel 462.
 cărete 430, 455.
 car(iu) 455.
 carte 431.
 cață, cățuie 398.
 căpistere 398.
 Ceridoană 441.
 ceteră 398.
 cheptar 419.
 cicoare 483.
 cimbru 395, 483.
 cintoare 483.
 ciul 428, 442.
 ciumă 477.
 ciuma fetei 485.
 ciumăfaiu 485.
 ciumar 485.
 Ciupa 468.
 ciupag 471.
 ciupă 428, 468.
 Ciurilă 398.
 coacin 420.
 coacina 437.
 coațin, arom. 437.
 codru 436, 437.
 colac 473.
 cor arom. 431.
 corn 420.
 cotropi 472.
 curmu arom. 459.
 curmeiu 459.
 cursă 398, 463.
 curte 436.
 cutrupiș 472.
- čul, arom. 442.
- dafin 481.
 descurchă 465.
 Dipșa 499.
 Dipșorul 500.
 drac 426, 433.
 drepneă 434, 487.
 druete 482.
 drum 419.
 džugastru, arom. 482.
- farmec. 474.
 fărmeacă 474.
 Frata 498.
 Frăția 494.
- gâf 467.
 găleată 449.
 geană 491.
 ghioacă 461.
 ghioc 502.
 giur (jur) 395, 428.
 golidę ir. 450.
 grăsun 429.
 gratie 464.
 gutuiu 430.
- hârcă 429, 476.
 hăreț 488.
 Hărina 501.
 herete 488.
 hereu 488.
 Huta 488.
 Hutu 488.
 Huturile 488.
- Ida 500.
 imă, vezi uimă.
 împărat 426, 433.
 încurchă 465.
 inieptă 463.
 ismă 423, 482.

- jude 483.
 jugastru 482
 jutor, megl 446
- iaiu 440.
 Lăunele 426.
 lăun 426.
 learcă 492.
 lespede 490.
 leu 399, 424, 433.
 leurdă 423, 454, 483.
 licuriciu 432, 489.
 lin 460.
 loc 420.
- Măgura 494.
 mănecă 448.
 Mânicătoare 448.
 măral'u arom. 460.
 marmură 398.
 mărar 448, 460.
 martur 495, 427.
 mângâia 474, 498.
 Mățarea 498.
 Mățau 497.
 mătrăgună 485.
 mătrață arom. 479
 mătreată 479.
 mesteacă 481.
 mesteacă 480.
 mijloc 434.
 minegociu 432, 478.
 mintă 427, 482.
 mire 492.
 molură 448, 460.
 morcu, vezi moricu.
 moricu 457.
 mormoloc 486.
 Morteni 498.
 Muncelul 494.
 mur 481.
 murg 447, 457.
 murnu, arom. 457.
 mursă 436.
 Murta 498.
- mustăfe, ir. 434, 435.
 mustață 434.
 natră 421.
 Nicoară 420.
 niľgoc, arom. 434.
 nolguc, vezi niľgoc.
 oacăr 441.
 oacăr, arom. 441.
 oarfă, arom. 430.
 oaspe 433.
 odoare 469.
 oimă, vezi uimă.
 om 426.
 omidă 489.
 Orul 497.
 osânză 436.
- Păgaia 496.
 Păguior 496.
 pălărie 470.
 paltin 498.
 papură 395, 427, 484.
 părâng = pärinc 423.
 Parângul 495.
 pârâu 491.
 pârnaie 450.
 pârnaie (2) 459.
 pătură 427, 471.
 păun 426.
 pepene 424.
 percet 440.
 Picura 457.
 pieptar 419.
 pieptene 429.
 plaiu 490.
 plămân 475.
 plămâiu 475.
 plumân 475.
 pociu 432.
 pogoniciu 493.
 poip, megl. 469.
 poleiu 484.
 pop 469.
 porni 493.
 pot 432.
 prapur 476.
- prepeleag 442.
 presură 487.
 preuș 442.
 pric 456.
 prieten 431.
 prior 447.
 proaspăt 430.
 proor 448.
 pulmonă, arom. 475.
 pupăză 473.
 puț 432.
 puțină 450.
 putineiu 450.
- râncheză 453.
 rapăn 429.
 rapură 429.
 râp 428.
 rășină 427.
 răspaț 465.
 Răușorul 495.
- sarică 422.
 săiastră 475.
 sălămâzdră 398, 486.
 sămar 398.
 Sărățel 502.
 Săret 501.
 scafă 468.
 scăfărlie 453, 468.
 scaiu 484.
 schiop 398.
 sculă 469.
 Seret, vezi Săret.
 Șieul 502.
 șir 477.
 șiră 427, 477.
 smirdă 481.
 smirdar 481.
 Solca 502.
 Solnoc 502.
 Solona 502.
 Șomfalău 502.
 șopârliă 487.
 sor(ă) 426.
 spată 464.
 spate 477.

spaț 465.
 spetează 464.
 splină 476.
 spuză 420, 472.
 stup 462.
 ștează 466, 467.
 sterp 395, 399, 497, 433.
 știră 543.
 străgălie 462.
 strigă 427.
 stup 398, 427.

tăfăragă 452.
 tămâie 429.
 Tâmpa 497.
 tărâncă 44.
 târfă 492.

targă 468.
 teacă 398.
 teară arom. 453.
 tearfă 427, 471.
 teucă 468.
 țigaie 438.
 toaie 484.
 tragăn 431.
 traistă 447.
 tremuriciu 434.
 trufă 427.
 trufaș 427, 430.
 trufie 427, 430.
 tșumă 477.
 țârfă 429, 438, 490.
 țurcă 439.
 țurcană, vezi țurcă.

udmă 427, 477.
 uimă 429, 477.
 uridă, arom. 489.
 urcior 432.
 urdă 434, 454.
 urioc 465.
 urmă 462.
 ursuc, vezi usuc.
 usâc, arom. 423, 429,
 455.
 usuc 423, 429, 455.
 uture 423, 487.
 vâsil'ak arom. 461.
 zăgârnă 453.
 zeamă 432.
 zeghiou 470.
 zgură 423.

d) *Romanice.*

álaba span. 435.
 alapa calabr. 435.
 alaga sp. 459.
 ammagari sicil. 474.
 ammajare sard. 474.
 ammursatu sicil. 436
 baita lomb. 445.
 boatié prov. 446.
 boattiere it. dial. 446.

ëkojêra neap. 483.
 êkore abbruzz. 483.
 culacciu calabr. 473.
 curte v. sard. 436.

dromu sic. 419.

enjità prov. 463

formaggio it. 452.
 fromage fr. 452.
 furmo n. prov. 452.

gađđetta calabr. sic.
 449.

galleta span. 449.
 galletta it. 449.
 ispiene sard. l. 476.
 jaleida eng. 449.
 jaloie vfr. 449.
 jeter fr. 463.

husma span. 463.

katę neap. abruzz. 467.
 katu calabr. 467.
 koćcu Reggio 478.
 kočén eng. 437.
 kurmu calabr. 459.

manteca prov. 454.
 manteca cat. 454.
 manteiga port. 454.
 marasandola ferr.
 mant. 487.

menta cat. 482.

menta-it. 482.

mente fr. 483.

orfano ital. 430.
 orfe v. franc. 430.
 orfen engad. 430.
 orma it. 463.
 osma berg. 463.

pabiru sard. 485.
 panna it. 453.
 pavilu sard. 485.
 pepine span. 426.
 petola milan. 472.
 petul(a) friul. 472.
 piat bellun. 491.
 plai vegl. 491.
 pòdine friul. 450.
 premone calabr. 475.
 premmoné neap. 475.

ritssoni sard. 433.

salamandra it. 487.
 samalandra crem. 487.
 sarga calabr. 422.

- sarmandola trient 487. timpa sicil. 497.
 spiaggia it. 491. timpa calabr. 497.
 splemma eng. 476. trasta, trastena calab.
 splene v. neap. 476. 447.
 tremulizzo sicil. 434.

e) *Diferite.*

- agoj alb. 449. dzuma polon. 478. pakulár ung. 447.
 agume alb 449. fadar got. 425. panerz rus. 451.
 aike alb. 453. golida slov. croat 450. peṛua alb. 491.
 alakor ung. 559. hutin alb. 488. persik, ucraín 418.
 bierka pol. 438. jó ung. 502. piepsn alb. 424.
 birka sârb. 438. kiptar ucr. 419. pîepër alb. 424.
 birka ung. 438. kočan sârb. 448. porinaṭi 493.
 bojtár ung. 445. kočenica sârb. 438. poroj bulg. 491.
 bosiliak sârb. 460. kökény ung. 499. rauba vgerms. 469.
 bosiljok bulg. 460. kuaṭze alb. 438. rumenuvati ucr. 445.
 bozeljok alb. 461. kukul cuman 499. Sajó 502.
 brēnge alb. 477. kolačz rus. 473. Salz sâs. 502.
 breške 421. kolak bu'g. 473. šapi alb. 487.
 bretek 421. Korbkâse ngerms. 450. sarank alb. 453.
 brothar got. 425. kore alb. 483. škorie alb. 483.
 Bruder ngerms. 425. kožušokz ucr. 453. só ung. 502.
 Brur pol. 470. kükülő ung. 499. Sófalva ung. 502.
 burkony ung. 470. kurðe alb. 464. sokz sl. 456.
 butei ucr. 441. kurt alb. 436. solz 502.
 csömbör ung. 483. k'üm alb. 477. špuze alb. 472.
 čúbar serbocr. 483. le we mgerms. 426. Szeret ung. 501.
 čubr ceh 483. le wo vgerms. 426. Szeretfalva ung. 502.
 čuma bulg. 478. maraj alb. 460. töke ung. 468.
 čuma serbocr. 478. mēṭva sl. 483. ut, hut alb. 488.
 čuma rus. 478. mežda 434. utina sârb. 488.
 čúma rut. 478. mjergule 457. utva bulg. 488.
 cybrz rus. 483. odor, -ra serbocr. 469. Vater ngerms. 425.
 czaber pol. 483. okren mbulg. 441. zumo span. 424.

Const. C. Diculescu